

Ўқшамой

Сирдон

Алишер Навоий номидаги
Ўзбекистон Миллий кутубхонаси
нашриёти, 2010 й.

84(5Ў)6

Ў67

Ўктамой

Сирдон / Ўктамой. — Т.;Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2010. — 296 б.

ББК 84 (5Ў)6

Ушбу китобимни дунёдаги энг гўзал аёл — меҳрибон онажоним Оминахон Муҳаммадйусуф қизига бағишлайман.

Истеъдодли шоира Ўктамой (Холдорова)нинг қўлингиздаги китоби унинг ижодий фаолиятдан бир гулдастадир. Унда кўнги аталмиш дунёнинг гўзал ва нозик тебранишлари ўз ифодасини топган. Зеро китобнинг «Сирдон» деб аталиши ҳам бежиз эмас.

Тўпلامдан ўрин олган мақола, суҳбат ва бадиаларда қадриятларимиз ҳақидаги мушоҳадалар сизни бефарқ қолдирмайди.

ISBN 978-9943-06-284-9

© Алишер Навоий номидаги
Ўзбекистон Миллий кутубхонаси
нашриёти, 2010 й.

ИЕЗРААФ

* * *

Хазондек қовжираб, тутдек тўкилиб,
Сирғалиб тушяпман оёқларингга
Изларингни тавоф этмоқлик учун.

Кўз ёшлар ёмғири тинмайди йиллаб,
Ёғаяпман ёшимдан кўқарар майса:
Сенинг бағрингдаги шафқат майсасин
Уйғотиб мақсудга етмоқлик учун.

Ўйлайман ўйларинг рангинлигини,
Рангсиз кунларимни гуллатиб қўйиб,
Ёндириб саҳронинг барханларида
Кетдингни кўнгилдан кетмоқлик учун.

Ўзимга қайтыпман, тўзиган бардош,
Тўфондек қутирган хаёлларингнинг
Баҳридан бир ҳатлаб ўтмоқлик учун.

* * *

Шамол-фаррошлардай
хаёлларингни —
Супуриб ташласам хаёлларимдан,
Кошки, улар кўнглим қайтиб бузмаса.
Ёки бир кун тўплаб хазонларингни,
Ёқиб юборсайдим оловларимда.
Кулларингни берсам дайди елларга,
Улар кўкка сочиб-социб ўйнашса.
Жонимни оғритар хотираларинг,
Беҳуш сўқмоғингни кезмоқдан бездим,
Бир оғир юклардан эзилдим, бездим,
Кетаман илинжлар арқоғин узиб.
Кўнгилга суяндим, тикони ботар,
Ишқ эса ўзини солар бозорга.
Товон тўлайсанми, берурмисан бож
Дардларинг ортмоқлаб юрган ҳаммолга?

* * *

Ёстиғим бардошдир,
Ёстиқ сирдошим,
Унга чизилгандир
Анвойи гуллар.
Ҳар кеч суғораман
Маъюс гулларни,
Кўзларим ёши-ла
Фунчалар қулар.
Муроса қиламан
Ҳар кун тун билан
Сабри тугаб соғинч
Томади чак-чак.
Бу товушдан чўчиб,
Кетади учиб
Гулга қўниб турган
Думбул капалак.
Ёшим томиб-томиб
Бўлар кўлмакча,
Менинг ҳасратимдан
Безиган гуллар
Жон деб оқиб кетар
Ирмоқчаларда.
Ёстиқда қолмади
Бирор-бир шакл.
Ҳамон дарбадарман
Ҳижрон чўлида.
Паймонаси тўлиб,
Бир кун мени ҳам
Оқизиб кетмасми
Соғинч селида?

* * *

Мен кўклам фармони—
япроқман,
Баҳорда дарахтларнинг
Шохларига санчиб
ташланган.
Кўнглим ишқнинг
товонларида
Чумолидай янчиб
ташланган.

* * *

Ёлғизлик ҳоритган маъюс каптарнинг
Кўзидан думалар бир томчи ёш
Томчи зилдай оғир ва паришонхотир.
Шиддат-ла тушаркан ерга гурсиллаб
Суюклари парчаланиб кетар ҳар томон
Гумбурлаган садо ўтакасин ёради туннинг
Майсалар бир сакраб тушар сесканиб
Бир донни талашаётган
Очофат чумолилар қочади тумтарақай.
Чаҳ-чаҳлашаётган икки қушнинг
Капалаклари учди учишдан аввал.
Ур-йиқит бу талотўмлардан
Сичқон кўпроқ фойда кўрганди:
Инин пуллаб олди минг бир тангага
Кечагина тухумдан чиққан
Фаррош шаббода довдирар
Сочилган томчининг суюгини
Қай гўрга элтишни билмасдан.

* * *

Мен сизсиз ҳеч кимман,
Ёпишдим маҳкам
Совуқ нигоҳингиз
Этакларига.
Азоблар улғайтди
Тушиб қолдим сўнг,
Сифмасдан соғинчнинг
Чўнтақларига.

* * *

Соғинчлар бағринга
Нишлар урганида,
Келдинг бир сархуш
Аччиқ ёшларингни
Пиёлада кўтариб.
Висол бода тутди,
Тўйиб-тўйиб ичдинг
Жонингга тегди ишқ.
Кетдинг — муҳаббатнинг
Кўкрагидан итариб.

* * *

Ёмфир ўлчагич,
Ёмфир ўлчагич!
Йилларким йиғилган
Кўнгил жомида
Ҳижрондан, соғинчдан
Селга айланган
Кўз ёшларим ёмфирларини
Ўлчай оласанми,
Ёмфир ўлчагич?

* * *

Юлдузлар – ошиқнинг кўз ёшларидир,
Бунча кўп осмонда қотган кўз ёшлар.
Елкамда бир тоғдек дардни кўтариб
Кетаяпман,
букилиб борар бардошлар.
Ғам тунларин йиғлаб, танҳо кечирдим,
Сиринг сочиб бўлмас дунёи дунга.
Кийдим азобларнинг ямоқ кўйлагин
Сирлар чечак бўлди,
кўмгандим ерга.
Ёдингизда ёзлаб,
Қаҳрингизда қишлаб,
Гўзал азобларда яшайман Сизда.
Бир телба кўнгилинг раъйига қараб,
Ижара турибман юрагингизда.

* * *

Мен — хатоман,
хатоларга тайрилдим-а,
Кенг йўл қолиб,
Сўқмоқларга қайрилдим-а,
Армонларим
Майса бўлиб ёйилдилар.
Ўктам эдим,
Қани менинг ўктамлигим?
Соғинчимнинг қирларида
Лола унди,
Аҳволимни кўриб тунлар
Сочин юлди,
Юраккинам,
Ҳижронларга, наҳот, кўндинг?
Ўктам эдим,
Қани менинг ўктамлигим?
Бу очунда кўрмаганим
Ғам қолдиму?
Ёшим дарё бўлди,
Кўзда нам қолдиму?
Тийра дилим ёритарга
шам қолдиму?
ўктамлигим қани
менинг, ўктамлигим?
Умидларим лойқаланди
Лойлар бўлди,
Соғинчларим оқа-оқа,
Сойлар бўлди,
Армонларим оққушларга
боғлар бўлдим,

Ўктамлигим қани,
менинг, ўктамлигим?
Юрагимдан сизар
меҳр булоқлари,
Ундан сувлар ичар
яқин-йироқларим,
Кетар бўлсам,
мени боғлар
сўроқларму?
ўктам дили бўлганму деб
ўктамгулнинг?

* * *

Ўтган кун-хотира,
Ортга қайтмоқ йўқ.
Кузакман-сомондек
Сарғараётган.
Бошимда қиличин
Қайрар қаҳратон,
Телба дил кўкламни —
Соғинаётир.

* * *

Сизни излай-излай
Хориди умид,
Илинж — кўзимдаги
Охирги томчи.
Дардлим,
Борлигингиз билардим, бироқ,
Исмингиз пайпаслаб
Йўл юрдим қанча.
Сиз ёққан бир ёлқин
Чорлади мени,
Музлаган дардларим
Ёқиб келдим мен.
Саҳрои Кабирда
Адашиб тентиб,
Ўзимни ахтариб,
Тошиб келдим мен.
Мен сизга ирмоқдек
Чошиб келяпман,
Кўнглимни сийлаган
Дараларим-ла
Тута оласизми
Ҳовучингизда
Қумдек қуйқаланган
Зарраларимни.
Дайдиган ҳиллодай
топмадим тўзим,
Топган ватаним — сиз
Бунчалар ҳазин.
Ҳарир кўрпа бўлсин
Қабоқларингиз

Кўзингиз тафтида
Олай пича тин.
Бахтнинг кулбаси йўқ,
Дарвеш асида
Биз оқиб кетяпмиз
Тонглар мавжида.
Мен сизни ахтариб,
Ўзимни топдим,
Сизни йўқотмоғим
Буюк фожеа.

* * *

Уйғониб кетади
Намозшомгуллар
Тун кавшининг фирч-фирч
Товушларидан.
Ой нурин ютоқиб
Ичади улар
Туннинг қора
Ҳовучларидан.

* * *

Хаёлларинг яшашга қўймас,
Соғинч чинқиради кечалар.
Иложсизлик илинжларимни
Бораяпти бир-бир парчалаб.
Сени ўйлаб, сени соғиниб
Хаёлларинг ташлайман суриб.
Улар бунча тошқин, бунча сур,
Келаверар қайта бостириб.
Гоҳ бу жангда енгиб, енгилиб,
Ороми йўқ шамолдай ҳордим.
Хаёлларинг суриб турмасам
Юрагимни чиқарлар ёриб.
У ён, бу ён сурилиб минг бор
Кетиб қолган ширин таъмлари.
Юрагимга офир ботмоқда
Ушалмас орзунинг аламлари.
Хаёлингга фарқ этиб мени
Ломакондамисан, шаҳризод?
Дарддай офир бу юмушлардан
Қачон келиб қиласан озод?

* * *

Тун лайлируй руҳимда
Рақс тушар довдираб.
Чопаман ҳар кўчада
Сени излаб, ҳолсираб.
Юрагим оқаётир
Ишқнинг тентак сойига.
Кўзларим ботиб кетар
Соғинчларнинг лойига.
Ҳовучимга тўкилар
Бўзлаётган бўзларинг.
Лўлининг тўрвасидан
Тушиб қолган сўзларинг.

ГУЛ ДАРАХТИ

*Ҳиндистонда улкан
гул дарахтларини кўрдим.
муаллиф*

Нозланади нозанин гуллар
Қўллар етмас ёноқларига.
Нафасларин кўнглимга босиб,
Юзим қўйсам дудоқларига.
Минг йилларки, бир Сўз деёлмай
Туйғулари чиққанми тошиб.
Ё келмаган ёрин кутавериб
Сабрлари гуллаган ошиқ.

* * *

Кўклар кетган софинчларимни
Ўғирчада янчаётир тун.
Атиргулнинг пинжиги кириб,
Япроқлар-ла олгим келар тин.
Жийдаларнинг ҳушбўй ҳидига
Арқон солиб учсам ҳалинчак.
Ой нурининг кокиллари
Ўргим келаяпти бирдак.
Чўкаяпман дунёларинга,
Хаёлларим сенда тунайди.
Қайда бўлма, сен бор жойда
Менинг туйғуларим гуллайди.

* * *

Бошимга қилай болиш
Райҳонлар япроғини.
Райҳонлар билса-билсин
Кўнглимнинг титроғини.
Учаётир муҳаббат
Қанотлари қирсиллаб.
Кела қол, сув сеп, ёмғир,
Юрак ёнар чирсиллаб.
Эшитмайди оҳларим
Ул дилозор йироқда.
Ташлаб кетди
Ўлжасин
Илинтириб тузоққа.

* * *

Бу — не ёмғирдирки,
Меҳрдай ёғиб
Мудраб ётган
Ггулу чечакларни
Қитиқлаб-қитиқлаб
Уйғотолмаса.
Бу — не қўнгилдирки,
Ёмғирдек қўз ёшларим
Бағрингизда
Қишлаб ётган
Шафқат майсаларин
Қўзғотолмаса.

* * *

Умрим — узун кўйлагим,
Тўқилган минг хатодан.
Бошдан-оёқ вужудим
Юрак деган матодан.

* * *

Мени абгор этган кунларинг
Юрагим анор каби
Чокларидан сўкилиб кетган,
Ҳозирда битган.
Исмимнинг хунлари, уволи
Ёқангдан бир куни тутгай.
Мени эсламагил,
Сен ва сенинг озорларинг ҳам
Алақачон мунгли —
Ҳотирамнинг варақларидан
Йиртилиб кетган.

ТУШКУНЛИК

Бу менинг қудуғим —
Ғамлар бостириб келаётганида
Паккам, хилватхонам.
Баъзан бу хилхонада
Хилватда чилла ўлтираман,
Ҳеч кимсага сездирмай.
Бу жарлиқдан чиқишни
Йложини излайман.
Чиқиб кетарман ҳам
Ўзимда куч топиб,
Дамо-дам чорлайди қудуқ —
Тушкунлик
Туш-кунлик!
Туш-кенглик!!
Туш-кенг-лик!!!

САЧРАТҚИЛАР

* * *

Сабрларга суяниб қолдим,
Унга меҳрим зўрлигиданмас,
Иложимнинг
Йўқлигидан.

* * *

Ўзимни сенинг кўзларингнинг
Паноҳига топширдим.
Фақат у ерда
Бирор ифода йўқ
Ғамхўрликни
Ифодалайдиган.

* * *

Чумолидай ғамлар
Келар бостириб —
Кўнглим куюкларин
Сезиб ҳидини.

* * *

Ёмғирларин ичдим
Соғинчнинг соғиб,
Сарғайган сабримнинг
Тўкаётirman.
Сенинг ҳайратингдан
Яралдим, дунё,
Чўксам, ҳайратингга
Чўкаётirman.

* * *

Мени эзаётган нарса
Ортиқча тошларнинг
Залвори эмас,
Керакли тошларнинг
Хархашалари.

* * *

Хотира — кун бўйи
кўзимда олинган
сувратларни
хаёл сайтларига
муҳрамоқдир.

* * *

Кўзларимнинг айби кўп,
Уни чўқилашар
Аламзада ҳижроннинг
Чуғурчуқлари.

* * *

Кўнглим сенсиз
Сочилиб ётибди
Бир хирмон бўлиб.
Юрагимда чекилган афсус
Дудлари кўзимни ачитди.

* * *

Қарғиш қиррали тиф —
Афсунгар бир куч.
Кимгадир уни ошираётганигда
Эҳтиёт бўл,
Ўзинга ҳам тегиши мумкин
Бир учи.

* * *

Эй гўримга фишт қалаётган
Чумоли-чўлиқлар,
Шу фишглардан
Ўзингизга қаср қуриб,
Яшасангиз бўлмайдими
Кайфлар суриб?

* * *

Бағрингни юмшоқ дедилар,
Экиб кўрдим унга эзгулик уруғларини.
Фақат у ердан тўп-тўп бўлиб
Униб чиқди сассиқ алафлар.
Ҳайратда лол қотдим,
Ё ер танлашда адашдим чоғи,
Ёки кимдир уруғларни
Алмаштириб қўйган, кетганимдан сўнг.

* * *

Мени тушунмаслигингни тушундим,
Сени бошқа ўйламаслик учун ўйлаяпман.

* * *

Ғамларимнинг, ташвишларимнинг ипи чувалган,
Ипак қуртидек ўраляпман ўз қобигимга.
Бу қурт эрта-индин учиб кетар капалак бўлиб.
Мен эртага нимага айланаман,
Бир йул топиб чиқиб кета оламанми, қобиғим ёриб.

ТЎРТЛИКЛАР

* * *

Ҳаёт — машшоқ, мен — раққос,
Бир ўйин бошлаб қўйдим.
Бошқаролмай умримни,
Тақдирга ташлаб қўйдим.

* * *

Ўнгу сўлим — чакалакзор
Тану жоним қонаб юрдим.
Юрсам ҳамки қайси йўлдан,
Кўнглингизга қараб юрдим.

* * *

Кун беринг, деб ёзғирдим дилтанг,
Гурур синиб кетди зулмдан.
Мен яшамай қўйганим аниқ
Муросага келган кунимдан.

* * *

Бунча ғамга ботаяпсан, Куз,
Ўйлаб дов-дарахтинг ғамини.
Мен тўрт фасл тотаяпман-ку
Айрилиқни аччиқ таъмини.

* * *

Болам, яша одамдай,
Танангни қўй тақдирга.
Қаён қочгунг толедан
Чида, қоработирга.
Ёруғликка чиқарсан,
Хаёлларга суяниб.
Жонингга кўзин тиккан
Кунлар қолар уялиб.
Сени қайғу туққанму
Ўчирасан шамларни?
Нега сотиб оласан
Йўқ ердаги ғамларни?

ҲАДИК

Мен йўл четидаги
Сўққабош дарахтга ўхшайман, она.
Менга ўтган-кетган,
Яхши-ёмонлар,
Билиб-билмасдан,
Ирғитиб ўтишар
Қўлларидаги тошни.
Баҳайбат, бардошли
Дарахтман, ахир,
Қўрқмай отаверсин,
Бағритош одамлар.
Енгларга яшириб,
Қийналиб юргандан кўра.
Бироқ менга отилаётган
Бу тошлар
Сизга тегиб кетишидан
Жуда-жуда қўрқаман, она!

* * *

Осмон эдим,
Сени деб ер бўлдим.
Майсалар устига чиқиб
Топтадилар бу ерни.
Дарё эдим,
Сени деб кўл бўлдим,
Итбалиқлар, кўлбақалар
Ватан тутди бу ерни.
Дур ундирган тупроқ эдим,
Шўр бўлдим.
Шўришимдан шўрлаб кетди
Шўрқўрғоннинг деворлари.
Кўкдаги ой эдим,
Сени деб гўр бўлдим.
Гар арзисанг ҳам майли эди
Синиб тушган тирноғимга.

* * *

Бу ризқим ер узра сочилди,
Териб емоқлик гоҳо туш бўлди.
Кўзларим сойидан униб чиқди ғам,
Баъзан қайғум сархуш, баъзан хуш бўлди.
Ризқим излайвериб тешилди кўзим,
Кунлар қувладилар, ғариб қуш бўлдим.
Менга ачинмади томошабин чарх,
Йўлда йиртқичларга емиш бўлдим.

* * *

Куз шовқини синдирар
Сукунатнинг дарчасин.
Ҳаяжондан тинади
Ям-яшилликнинг саси.

Сокин-сокин теракзор
Муштоқ қолар, зор қолар.
Хазон қўнган шохларда
Ирғишлайди қарғалар.

Иссиқ-иссиқ ҳосилин
Ғўзапоя сотади,
Сўнг қиш бўйи совқотиб
Томда карахт ётади.

СЕВИНЧ

Ёз тўлиб боради — ойжамол,
Чиройли кунлари туғади.
Оташ кўйлак кийиб саратон,
Ипининг авжига чиқади.
Олвали — уятчан боғ қизи
Бўсадан қизарар юзлари.
Меҳрини ичирган булоқнинг
Рашк ичра очилар кўзлари.
Ҳовучлаб сув ичиб ариқдан
Боғларнинг тақиллар томоғи.
Узумин чумчуққа олдириб
Сўриток сўради бармоғин.
Нокнинг димоғига қурт тушгач,
Ел ерга теккизар курагин.
Терига сиғмаган анорнинг
Севинчдан ёрилар юраги.

* * *

Севинчдан ирғишлар майсалар,
Қалпоғин осмонга отади.
Ялпизнинг эрка қиз — ҳидини
Танбал ел қучоқлаб ётади.
Пориллаб ёнади лолалар,
Шодликлар чакиллаб томийди.
Ям-яшил туйғулар бағрида
Лолага айлансам қанийди.

* * *

Ғўза — мўмин, итоаткор қиз,
Меҳнатлар қўлини бўшатмас.
Она — куз келгунча бировга
Тишининг оқини кўрсатмас.

СОҒИНЧ ҚУШЛАРИ

Сиз келдингиз, эриди қорлар,
Қарғаларнинг саслари тинди.
Куйган шохча — киприк устига
Соғинчимнинг қушлари қўнди.
Бу қушчалар кулар энтикиб,
Севинчидан тошиб сайрайди.
Ичган тахир изтиробларин
Гўзал томчиларда саннайди.

* * *

Бўрон, довуллардан
кетяпмиз қочиб,
Атиргул, бизларни
яшир қатингга.
Жамбул, ифорингни
юборгин сочиб,
Токи инсу жинслар
келмасин яқин.
Мажнунтол, савала
новдаларинг-ла
Бизга кўзин тиккан
шалолаларни.
Фалақда титраган
малаклар билар
Бахти қаро дайди
шабодаларни.
Биз қочиб кетяпмиз
ғамнинг илкидан
Кўзлари кўкарган
бахт соясида.
Тоқатлар тоқ бўлди
соғинч юкидан
Кўнгил ўсмай қолди
ғамхонасида.
Бош урдик умиднинг
кўшқларига,
Бизни шодлигингга
шерик қил, осмон.
Томчи тешган тошнинг
тешикларидан
Излаб тополмасин
бизларни ҳижрон

* * *

Хафа бўлар қари чумоли
Қайда шамол, қайда у дайди?
Ҳил-ҳил пишиб ётган тутлардан
Биттагина узиб берсайди.
Келиб қолди ҳаллослаб шамол,
Ҳар новдага осила кетди.
Тутлар бўлди ер билан яксон,
Чумолини гашлик банд этди.
— Шунча тутни нима қиламан?
Майиз солай десам томим йўқ,
Қўни-қўшним чақирай десам
Улар тўйлаб келган — қорни тўқ,
Қўполлик ҳам эви билан-да,
Бир донага кўнглим тўларди.
Кексалигим қурсин, бир тутни
Ўзим еб тушсам ҳам бўларди.

* * *

Қуёш толиқиб кетиб,
Олов таёқларини
Хуржунига саржинлаб
Йиғиштира бошлади.
Даладан ҳориб қайтган
Товонёриқ кетмонлар
Чангли юзларин ювиб,
Гулзорга ёнбошлади.
Куни бўйи зерикиб
Ётган намозшомгуллар
Созлашиб кунгурадор
Алвон карнайларини,
Кўкка қаратиб чалиб
Шўх базмга чорлашар
Серишва юлдузчалар —
Самонинг ҳурларини.
Субути йўқ дарахтлар
Зўр бериб қарсак чалар,
Қилар иши томоша
Кундуз қолиб тунда ҳам.
Ой эса вазмин-вазмин
Тонг куйига йўрғалар,
Ерда ошиқ — машшоқлар
Кўк саҳнида ҳурлар жам.
Тонг отди,
Қуёш келди, олов таёқ кўтариб
Шўхлигимизни кўрса
Сўзсиз жазолар тайин —
Дея юлдузлар уйга
Бир-бир кириб кетишди.
Кўк саҳни бўшаб қолди
Гўё сув сепгандайин.
Жўнади машшоқлар ҳам
Йиғиб карнай-сурнайин.

НАМОЗШОМГУЛ

Аждодларимиз
Кунларнинг кўзига
Қаролмай келган.
Қора кечаларнинг
Зилдай нигоҳига
Чидаган, кўнган.
Майсаларнинг оёғини
Босса, айтиб
Юз минг узр,
Минг азобда яшаганлар,
Борларига қилиб шукр.
Тунларда қулгаймиз,
Ҳаётми шу ошшом,*
Тилларин чиқариб эрмаклар
Гунчалар —
Дилимиз намозшом.
Бизлар ватан бўлса,
Ўз-ўздан кўпаяр
Беминнат халқмиз.
Қайириб ташланган
Дарахт бўлаги —
Ногирон шохмиз.
Яна шохлар бир кун,
Забардаст дарахтга
Айланиб кетажак,
Чалиниб кетади карнайлар,
Жаранги
Тунларни йиртажак.
Боқамиз кунга тик,

* ошшом (шева) — қурғур.

Биз кўрган у кунлар
Айланар тутунга.
Ҳайратлар лол боқар
Исёнлар сочларин
Оқартган бу тунга.

* * *

Кетдим,
Шўркўрғон* қолди
Хаёлларга суяниб.
Ўзин тутди чинорлар
Дод солишдан уялиб.

Келдим,
Энди мен «катта одам».
Тўнларин алмаштириб —
Йўл четига дарахтлар
Чикди қўл қовуштириб.

Шўркўрғон* — туғилган қишлоғим.

* * *

Оғочлар бағрида сизар яшил қон,
Барглар ўйин тушиб айтишар ўлан.
Вужудим зангори нурларга тўлди,
Япроқлар тилида сўзлаш мен билан.
Томчилар — осмоннинг очилган сири,
Қизиққон майсалар теради ҳарчанд.
Осмонимга сирлар сиғмай кетяпти,
Ёмғирлар тилида сўзлаш мен билан.
Ўтган кун камоли қайтмагай ортга,
Кўкларга чирмашар туманли бир ғаш.
Умрни Фирқўқда ўғирлаб кетган
Шамоллар тилида мен билан сўзлаш.
Етим япроқ қўйса оёғинга бош,
Жувонмарг орзулар қотса гулида.
Кўзлари кўкариб кетган дард билан
Келма, сўзлар ёнар хазон тилида.

* * *

Маънос тонглар чекади афсус,
Хазонларда ёнар кузимиз.
Мен кетишим керак,
вақт бўлди,
Қўйвормайди нега кўзингиз.
Ол юзингиз оловларида
Исинмоққа келдим, ғарибим.
Мен адашган шамолман,
дайдиб,
То топгунча сизни ҳоридим.
Бино қўйдим бўйларингизга,
Найларимдан чиқди афғонлар.
Мен сабрга суянган кўрни
Ўз измига солди илонлар.
Тушунмади мени Ой, Юдуз,
Кўкдан тушдим жуда кечикиб.
Жой бўлмаса дунёингизда
Қандай яшай
Сизга ичкикиб?

СОҒИНЧ СОЯСИ

Бўй таратар нозбўйларнинг
Кокиллари,
Ифорлардан
куннинг кўнгли тўладими?
Гул умрини тиккан фасл —
қиморларга
Сизни топдим,
сизсиз яшаб бўладими?
Ёнаётган
умрларнинг лаҳзасига
Инжа юрак риштасидан
торлар қилай.
Ишқ олдида эгилмаган
бошлар учун
Сочларимни эшиб-эшиб
дорлар қилай.
Бунча ҳушёр, бунча қаттиқ
дошларингиз,
Фироқларнинг кечалари
дийдор талаб.
Эритаман
тўнғиб ётган дардларингиз,
Фанимат шу лаҳзаларда
юрак қалаб.
Учажакман самоларга
қолади ишқ,
Чархлар уриб
муҳаббатнинг қоясида.
Мен ғойибдан Сизни сўраб
тилаб олдим,
Қолиб кетмай
соғинчингиз соясида.

* * *

Сизни бошқа кўрмасайдим деб,
Кипригимни этаман парда.
Пардаларни тортқилар шамол,
Ёмғирларда қайнайди зарда.
Назарига илмайди висол,
Чангал солар бояқуш-соғинч.
Мен ўзимга қайтганда нолон,
Қўярмикан хаёлингиз тинч.
Тушиб қолмиш тузоғингизга
Оҳу айби — сузук кўзида.
Сизга гуноҳ юкломасман, йўқ,
Айб ахтариб кетдим ўзимдан.

* * *

Қаршимда бир гулхан
Ёнар ловуллаб
Тинмай чорлайверар
Оташларига.
Ҳижрон азоблари
Жонимдан ўтган,
Исиниб оламан
Қарашларига.
Муз қотган юрагим
Олиб кафтига,
Иссиқ лабларида
Аста эритар.
Тўнғиган ҳисларим
Жунбушга солиб,
Сарғайган кечанинг
Дардин аритар.
Учқунлар сачрайди
Нафасларидан,
Нозик бармоқларим
Куйдираётир.
Авраб нигоҳимни
Беаёв, асов,
Қучоғига босиб ўлдираётир.
Аланга олади
Бу қалтис ўйин
Ёпаман кўнглимнинг
Дарчаларини.
Дарча ёруғидан
Киради сизиб,
Не қилай, у гулхан
Парчаларини?

Бир ўтки жонфизо,
Ҳаётбахш оғу,
Борсам тахтим куяр,
Бормасам бахтим.
Унда ҳаёт бору
Унда йўқ нажот,
Телба бу куйлардан
Бўламан карахт.
Бу не қиёматдир,
Боқаман дилгир
Қирмизи ёлқиннинг
Қаловларига.
Ёниб кетишимни
Билиб туриб ҳам,
Интилавераман
Оловларига.

СЕНДАН КЕТАМАН

Осмонда ой танҳо қолган бу кеча,
Туйғулар меҳридан тонган бу кеча,
Узалган оч қўллар толган бу кеча
Сендан кетаман.

Ишққа бошқоронғу ялпизлар сўлди,
Учаётган қушлар бағримда ўлди,
Мен сени безовта қилмасман энди,
Сендан кетаман.

Тунларга тўкилган юдуз бенишон,
Кўпирар азобнинг кўзларида қон,
Соғинчлар ўлдириб қўяди, ишон,
Сендан кетаман.

Ўйнаб ўтаверар бепарво сур ел,
Мен қўйган тузоққа илинмади шер,
Юрак, пешонаси бунча экан шўр,
Сендан кетаман.

Кўмирга айланиб қолди нигоҳлар,
Шохларда сарғаяр гўзал гуноҳлар,
Кўкларга чирмашиб кетаркан оҳлар,
Сендан кетаман.

Осмоннинг кўз ёши — турна тизилар,
Ойдин сукунатнинг кўнгли бузилар,
Менсиз кунларингга гуноҳ ёзилар,
Сендан кетаман.

* * *

Орамизда сирли кўприк бор,
Олиб борар қалбларга бу йўл.
Намозшомгул, биздан хабар ол,
Юраккинам, ҳижронларга кўн.
Гарчи бизнинг юк-дардлар оғир,
Лек кўтарар, кўприк бузилмас.
Биз боғлаган ипсиз риштани,
Хоҳламасак, ҳеч ким узолмас.
Бу йўлдан гоҳ кўтариб ғамни,
Гоҳ шодликни ташиб ўтаяпмиз,
Жуда-жуда чўзилди фироқ,
Бу йўлдан бир хабар кутаяпмиз.
Эркагина умидларимиз
Толиб борар, мадори қолмай.
Эгилмоқда метин бу кўприк
Соғинчларни кўтара олмай.
Орамизда сирли кўприк бор...

* * *

Бу чарх мени ўйнаб отди
каззобларга,
Дўст тутиндим болалаган
азобларга.
Атиргулим шабнамларда
титраб турар,
Ойдай умр дучор бўлди
газабларга.
Сочларим жон риштаси-ла
комрон эди,
Киприklarим супургидир
хазонларга.
Вафосизга ҳайф, дедим
меҳру ашким,
Телба кўнгил ризо бўлди
қазоларга.
Ҳижронларнинг мотамлари
бунча офир,
Анор йиғлаб юрак ёрди
азонларга.
Мен ҳақ излаб кўқдан тушган
малоика,
Лойиқманми банда берган
жазоларга.

* * *

Мен билмайман
қаңдоқ севишни,
Юрагимга қўядурман ўт.
Тун чинқирар ноаларимдан,
Соғинчларим — каллакланган тут.
Еллар сезар мажнунлигимни,
Ҳасратимдан тутилади кун.
Сир сочилар дил — сандиғимдан
Ёниб кетар алангамдан гул.
Сиз севсангиз,
билиб севасиз,
Сездирмайсиз сирдош болишга.
Кифтингизнинг келбатларидан
Ёғилмайди бирор нолиш ҳам.
Ғамлар сизга жуда ўрганган,
Ишқнинг паймонаси тўлмайди.
Нотинч ҳасрат яшайди дим-дим,
Бағрингизда бардош гуллайди.
Пар кўрпага беркиниб олиб
Хато йиғлар ётоғингизда.
Шундай улкан севгини қандай
Кўтарасиз қабоғингизда?

* * *

Олов билан ўйнашдим чоғи,
Ёндим гулхан силсиласида.
Кулга тўлди умрим ўчоғи,
Туйғуларнинг ҳосиласидан.
Унутмоқлик бунчалар оғир
Ул саҳронинг қиёқларини.
Кўзларимда йиғлайди ёмғир
Кечирилмас гуноҳларини.
Бошлаб келди толе қошимга
Оташимда ёнган мажнунни.
Бахт турибди остонамизда,
Жиним, нега суймайсан уни?
Бахтсиздирман жинлар туфайли.

СИҒМАЙДИ

Лола менинг аждодим, гулбоғларга сиғмайди,
Булбуллар макон этган хуш чоғларга сиғмайди.

Мажнунтоллар май ичиб тўлғонади маст-аласт,
Қизғонарми соҳиллар, қирғоқларга сиғмайди?

Кўзларимнинг уфқида унар алвон лолалар,
У ишқ нима билмаган қабоқларга сиғмайди.

Бир куни қуёш ботиб улар оқмоқ истаса,
Бағри кенг дарё керак, ирмоқларга сиғмайди.

Лолаларга айлангум, менга гулу боғлар хайф,
Менинг дардим дол бўлган сўроқларга сиғмайди.

* * *

Нигоҳингиз бошлаб борар
оташгоҳга,
Бинафшалар қадрингизга етадими?
Не излайсиз,
кечаларнинг бузиб тинчин?
Кўнглингиз биз томонларга
кетмадими?
Оловгулнинг армонлари
талаш, беҳуд,
Ҳаловатни тополмадим
тўзимлардан.
Димоғимга соғинчларнинг иси келар,
Насаф ёқдан эсаётган
насимлардан.
Кузакларга тўкилади
абру найсон,
Сийратимиз яшар қора ҳижобларда.
Берилгандир
балки бизга сўнги имкон,
Ул ой кундуз кўкка чиқмас
ҳижолатдан.
Уваланиб кетар
қумдек дошларингиз
қаршингизда айтиб турса
Ишқ саловат.
Кетолмайсиз
кўнгил деворларин бузиб,
Дилда севги қалъалари
ростласа қад.

* * *

Ёнмоқ истаб турган хазонга
Билиб-билмай ташлаб ўтдим чўғ.
Ялдо туннинг кўнглини хушлаб
Мен қадрига етолганим йўқ,
Изларингни айладим тавоф,
Хизматингда елдим, югурдим.
Товонимга кирди тиконлар,
Қалбни яра қилиб улгурдим.
Туйғуларим белар тупроққа
Гоҳ ўлиб, гоҳ тирилаяпман,
Маъсум кўзларингга қарашга,
Севги, сендан уялаяпман.
Хатоларга тайрилиб кетдим,
Дардни севдим ўша кезимдан.
Севги, сенинг бағрингга сиғмай
Кетиб қолаяпман ўзимдан.

* * *

Кипригим шохида
Ўлимнинг ваҳми,
Бир сифим умрнинг
Тўймай тотига,
Беркигим келяпти
У кўҳна қаср
Меҳрингизнинг оташ
Салтанатига.
Руҳим аллалайди
Ёниқ сўз ёди,
Оловларингизда
Эрир андуҳим.
Севдигим қалбингиз
Шафоатидан
Бағримда саргашта
Майсалар унур.
Сийратингиз гўзал
Канизалари
Ғаму ҳасратимни
Қўярлар артиб.
Сирғалиб тушади
Киприқдан ваҳм,
Излари юзимда
Қолади қотиб.
Дунё барин тутиб,
Топганим азоб
Айрилиқ кўзига
Боқдим ботиниб.
Сиздан кетгим келмас,
Парвардигорга
Топширгим келмайди
Омонатини.

* * *

Кўнгил — томиб тугаган кўз ёш,
Вафо — ёши қайтган ўйинчи.
Умидлари занглаган телефон
Бугун мендан сўрар суюнчи.
Андуҳларни чекдим, тугади,
Шикаст етди руҳи жонимга.
Хушхабардан қувонмади дил,
Дарз кетганди қалб қумғонига.
Кўпиради бағримда дарё,
Ўз ҳолимга қўйгил, тош одам.
Фариштани ахтариб, сабо,
Ишқ даштига эккаймиз қадам.

КАЛТА ҚҰЛ

Кўзимга кундуздан
санчилиб қолган
Оғриқ ухлатгани
сира қўймайди.
Кўксимда депсиниб
Ўсар исёнлар,
Руҳимда шох отган
дарахт мудрайди.
Куз-жаллод гулларга
теккизар тифин,
Ёрдамга чақирар
гуллар кимнидир.
Жаллоднинг бўғзига
етмаган калта —
Эй титроқ қўлларим,
қайга беркиндинг?
Ана!
Бошпанасиз шамолдай тентиб,
Аёзда шумшаяр
ватансиз кимса.
Ватан бўлар эди
унга кенг бағрим,
Шу қисқа қўлларим
оғочдай ўсса.
Бўз ерлар туш кўрар
сувни, ёмғирни
Тиланчи қўлларин
чўзиб фалакка.
Қўлим етса эди
кўкка, булутни

Йиртиб сув берардим
ташна юракка.
Қўлларим осмонга
етсайди агар,
Гуларнинг ўрнига
юлдуз терардим.
Юлдузга етмоқни
ким бахт деб билса,
Бахтдан қучоқ-қучоқ
олиб берардим.
Ҳе, калта қўл билан
кун кўрмоқ мушкул,
Мен унга суяниб
яшайман кун-тун.
Ўсаётган дарахт —
менинг қўлларим,
Кесмасалар, кўкка
етади бир кун.

* * *

Осмондай йиғлагим келяпти, Она,
Аламлар кўчмоқда қароғларимдан.
Бағрим булут босди, булутки, қора.

Лолалар пойига урай бошимни,
Мажнунтол бўйнига йиғлай осилиб,
Ташна диллар ичсин юрак ёшимни.

Йиғлай, юдузларга юзимни босиб,
Айтиб, қайтиб йиғлай оғриқларимни?
Бир тўлқин келмоқда ичимдан тошиб,

Кўзларимда қалққан кимнингдир дарди —
Еллар қулоқ тутсин шивирларига,
Сеҳрли бу куйни бағрига тортиб.

Дийдор — умри қисқа, умрим — узундир,
Фурурлар ер бўлди, осмондай йиғлай.
Сўнг энгил руҳ билан учмоқ мумкиндир.

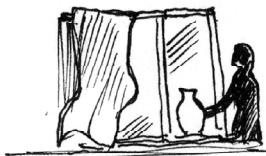
* * *

Қор ёғилар қабоғингиздан,
Илинж йўлакларин босади.
Кипригим-ла курайман қорни,
Эзилиб шу ғамлар остида.
Юрагимга ёғаверар қор,
Кунлар совий бошлайди бирдан.
Эланади ғариб илтижо,
Ўйин кетар чала тақдирдан.
Бағрингизда турланар дунё,
Сиз инонган туйғу тозами?
Ўтгай кунларингиз руҳафзо,
Менга қолган кунлар рўзали.
Қасосга қўл беради соғинч,
Сукутдаман, оловлар фасли.
Эй юзимга сапчиётган қор,
Билармисан кимлигим асли?

* * *

Она, мени шамолга ҳам
раво кўрмай боқдингиз,
Парча этни камолотга
олиб етдингиз омон.
Мен нотавон қизингиздан
нелар умид этдингиз,
Ёруғ кунни кўрсатар деб
кутдингизми, онажон?
Ёруғ кунлар хаёлимда
ўтиб турса ҳам физ-физ,
Жуда-жуда хаялладим.
мен босган йўл тун эди.
Ғам дарёси чуқур экан,
сузиб кета билмадим,
Ишонганим — йўл бошловчи
сўқир эди, кўр эди.
Ортада ёруғ кунлар боқди
менга бўлиб интизор,
Юким зилдай офир эди,
қарай олмадим ортга.
Уфқимдаги тутам нурни
тўсди оппоқ туманлар,
Мен ёғдуга ташна эдим,
қуёшим эрта ботди.
Ёруғ кунлар илинжида
яшаб қўйдим-ку узоқ,
Бу умримни ҳад-ҳудудсиз
хатоларга ботирдим.
Бўйнимдаги қарзим эди
ёруғликни кўрсатмоқ,

На бу кунни ўзим кўрдим,
на бировга орттирдим.
Отам эрта ўксиб кетди,
ёруғ бўлсин гўрлари.
Юрагимни шу кунларда,
она, ваҳм босди-да.
Бахт — номаҳрам,
ғам — йўлдошим
эшигимни қоқади,
Яшаяпман ёруғ ғам-ла
кун кўрмоқлик қасдида.

* * *

Кўзим — қайнаётган
минг кўзли булоқ,
Тераклар бўй чўзар
қирғоқларида.
Сувлар тошиб кетар
Ўзига сифмай,
Хазон-оҳлар учар
ирмоқларида.
Бу булоқ
ожиз ва ночор бир исён.
Ирмоқлар билади
ҳофизлигини.
Бу кунларга ошкор
ёш тўкмай қўйдим,
Сездирмаслик учун
ожизлигимни.
Ҳали таҳқирланган
дунё бор экан,
Минг кўзли бу булоқ
қайнайди тинмай.
Энди ёшлар оқар
ичимга қараб,
Қаёққа оқишини билмай.

* * *

Бармоқ билан шеърлар ёзаман,
Заминнинг дардини кўчириб.
Кўзимдаги дилгир сувратни
Кунлар ташлолмайди ўчириб.
Қуёш ёғду сочар бошимда,
Фир-фир эсар теграмда шамол.
Девлар тўсиб турар қуёшни,
Шамол тегмас бағримга, не ҳол.
Етказолмай топганин отам
Енг учига артади ёшин.
Йўқсизликнинг қошида эгар,
Эгилмаган ул мағрур бошин.
Бармоқ билан шеърлар ёзаман,
Қонли юрагимга ботириб.
Ҳақ маҳримга тушган юракнинг
Қолмагунча сиёҳи қуриб.

ШҰРҚҰРҒОН

Мен сенинг бағринга
қайтишим қийин,
Қайтсам ёмғирларинг
айтиб йиғлайди.
Дайдиган болалик
сўқмоқ далада,
Мажруҳ юрагимга
қайтиб йиғлайди.
Сокин сой бўйида
чопган ҳулволар,
Борсам мендан қочар,
аразлар ўксиб.
Қандай кўтарайин
нозик елкамда,
Кентларга сиғмаган
соғинчлар юкин.
Яшил теракзорнинг
ҳавасларига,
Қарғалар қўнибди,
қўнибди кузак.
Менинг дориламон,
ҳур орзуларим,
Сенсиз олисларда
бормоқда тўзиб.
Мени танийдиган
чинор қолдими?
Шўхликларим дўнган
бокираларим.

Кесилиб кетдим,
қуриб битдим?
Отандан қолган ул
хотираларим.
Сенга ҳам дунёга
сигмай яшадим,
Ушалмас истакнинг
ўлкаларида.
Олисда бўлса ҳам
ортмоқлаб юрдим
Дарду ҳасратларинг
елкаларимда.
Бир куни қайтаман
ёмғирлар бўлиб,
Ўт иси анқиган
ўтлоқларимга.
Сўнги қўнғироғин
чалар майсалар
Қўшилиб кетаман
титроқларига.

* * *

Қаҳри қаттиқ ернинг
қаватларига
Қон ёшларим сингиб,
гулга айланган.
Етти йил саҳрода
ёнган дарахтман,
Ёлғизлик — дарддошим
менга уйланган.
Қора кунларимни
ёритиб турар,
Бир нажиб туйғунинг
бир гўзал ёди.
Қушларим талпинар
осмонингизга,
Сукунатни бузар
кўкнинг имдоди.
Чорлайсиз,
у сирли остонангизда
Тиконлар ўсгандир,
қамишлар тўсиқ,
Учиб борар бўлсам
оққуш бўлиб мен,
ҳар қадам овчилар
пойлайди пусиб.
Хотирда яшамоқ
қанчалар оғир,
Умидлар сўлмасдан,
ғам тирик туриб
Не топдим гул исли
соғинчингиздан,
Сизни юрагимда
кўтариб юриб?

* * *

Маним бир душманим бор,
Қилмас юзи хотир ҳам.
Хавотирда яшайман,
Тилимдаги ботирдан.
Кескир унинг тиғлари,
Менга ташвиш орттирар.
Шаҳдам қадамларидан
Тиззаларим қалтирар.
Қўрққум, бу кескир қилич,
Қиндан чиқиб кетмасму?
Ҳақ деб терган тошлари
Ўз бошига етмасму?

* * *

Куйлаб бўлгач қўшиғимизни,
Аслимизга қайтамыз яна.
Қувонч гуллаб бўлиб тўкилар,
Кузак қилар у кун тантана.
Соғинчлардан тўралган жисмим
Айланади минг соғинч ёшга.
Сиз қайтасиз,
Яралганингиз —
Ҳеч ким иши тушмаган тошга.

ЮРАК

Минг ишвада келди,
Қора кўзга сурма тортиб
Хушрўй кеча.
Шамол мастонавор тентир,
Жамбулларни
Эҳтирос-ла қуча-қуча.
Байрамга чиққандай
Намозшом гуллари,
Кулгусин йиғмайди,
Эшитилар, яқинда
Хўрсиниб-хўрсиниб
Бир қушча йиғлайди.
Сиёхранг шодликка
Заминнинг кўзлари
қолади ўрганиб.
Ваҳм келар, келмас раҳм,
Чиройли йиғлаган,
Тузоққа илинган
қушчани кўргани.

ДИЛОБАРНИНГ ШЕЪРИ

Қаҳратоннинг қаҳрида қолдим,
Рангин кунлар кетди сиз билан.
Япроқларни қилиб чирманда,
Еллар маҳзун айтади ўлан:
— Дийдорларга тўймаган, Нозим,
Чимилдиққа кирмаган, Нозим.
Армонларга суянди очун
Айрилиққа қўёлмай малҳам.
Мен — бу дунё, сиз у дунёда,
Ўртамиздаги йўл бир қадам.
Бу қадамни на мен қўёлдим,
На Сиз ортга қадам босасиз.
Беҳишт ҳиди келган боғларга
Учгим келар сочларим ёйиб.
Шу бир тутам рўёларни деб,
Юрагимни чекиб тутатдим.
Тақдир берди нажиб бир қўшиқ,
Қўшиғимни айтмай тутатдим.
Сизни олиб кетдилар ҳурлар,
Кайвонларнинг кўк туясида.
Бўзлаб қолдим оташлар билан
Соғинчларнинг кунгирасида.

* * *

*Хато қилдим, севгилим.
Рауф Парпи*

Сирдонимнинг сирлари кўчди,
Қамишлар най қилар ғамбодани.
Япроқларнинг шивири қучди,
Чақираман инсофга шаббодани.
Тортиб ололмайман меҳрга,
Йўқликка қадалган нигоҳларимни.
Кўймоқни истайман қабрга
Ортимда эргашган гуноҳларимни.
Ҳайқиргим келади борлиққа,
Саховатни уйғот, садоларим.
Йўллар кўпдир,
Қай йўлдан юрмай,
Чиқиб келаверар хатоларим.

ҲАЛИ

Ҳали ичилмаган
зилол булоқ бор,
Ҳали кўрилмаган
тушлар ухлайди.
Ҳали кечилмаган
йўллар ётар зор,
Тоғларда баҳайбат
девлар йўқлайди.
Дайди умр узра
сарғайган даштлар,
Чилласи чиқмаган
шодликлар сачрар.
Чириган дарахтнинг
ковакларида
Ҳақиқат яшайди,
юрак ҳовучлаб.
Ҳаёт — ғам-ташвишлар
ортилган кема,
Бахт бор изларингни
тавоф этгали.
Яхши одамлар кўп
қаттол дунёда,
Улар сенга тўқнаш
келмаган ҳали.

МЕНГА НИМА

Менга нима бу ёруғ дунё?
Мен еттинчи фалақдан тушдим.
Ловуллайди ўтимдан гуллар,
Кўрилмаган бир ширин тушдай.
Менга нима бу ёруғ дунё,
Тоғлари паст, одамлари паст.
Бағри бутун оғоч тобутлар
Кўтараркан ўлимларни даст.
Мен еттинчи фалақдан тушдим,
Боқийдирман, менга йўқ ўлим.
Баҳорлардан жудо бўлгунча,
Ўла қолсайдим, севгилим.
Кўзим кўрар, юрагим куяр,
Тошларнинг остида-ку қўлим.
Дардчил қалб, чўлтоқ қўл бергунча,
Ўлим йўлла, эй ҳаёт, ўлим.

МЕНГА АТАЛГАН КУН

Тоғ ортида оғриқ тўлғонар,
Харсангларнинг туши булғонар,
Чинқирганча майса уйғонар
Менга аталган кун.

Олиб кетар шамол учқурим,
Йиғлар нозбуй кўзи сўқирим,
Ғамни кўрар елкам чуқури,
Менга аталган кун.

Қайғу писиб мендан қочади,
Бодом гулин бошдан сочади,
Бахт ҳовлиқиб эшик очади
Менга аталган кун.

Ғар кўрмасам кўрарсиз, кутинг,
Мени йўқлаб у кун ёд этинг,
Мозоримда шод қуръон ўқинг
Менга атаб у кун,
Менга аталган кун.

* * *

*Отам Жўрамирза Холдор ўғли
хотирасига*

Кун чиқди-ю, ногоҳ қотди донг
Осмон қадар ўсган ғам тоғи.
Энди қандай қилиб юпатар
Боғбонидан айрилган боғни.
Саф-саф тортиб турар тераклар,
Дардларини ютиб ичига.
Ҳар ён ўзин новдалар урар,
Япроқ — унлар учар кўчага.
Видо айтиб келди қуёш ҳам,
Қора булутларни ёпиниб.
Нурлар бўйлаб оққан кўз ёшин
Ололмади шомгача тийиб.
Ҳувиллади эгасиз чорбоғ,
Ҳижрон тилди бу куннинг кўксин.
Ярадор кун йиқилди тоққа
Ва қизариб қолди уфқ кўзи.

* * *

Тўкилиб кетади юрагим
Сачраган исмсиз туйғудан.
Бағримда мудраган ҳур қушлар
«Уйғониб кетади уйқудан».
Ўғирлаб кимнингдир оромин
Завқ олдим тинчини бузмоқдан.
Тунларим оқариб кетади
Хаёлнинг расмини чизмоқдан.

* * *

Нима излаяпсиз кўнглимдан,
Майли, излайверинг бемалол.
Йўқотган нарсангиз меңдами?
Гар топсангиз сизники, ҳалол.
Нима излаяпсиз куйканиб?
Фақат тегиб кетманг дардимга.
Улар юқумли ҳам хавфлидир,
Сўнг дардингиз айтасиз кимга?
Бунда дуч келасиз тўрт фасл,
Гоҳо пари, гоҳо жиннига.
Ҳайратларга урилиб кетманг,
Хуш келибсиз, бу Жунглига.
Қишлаяпти соғинчлар, ғамлар
Орзуларнинг етти қатида.
Фақат сиздек кечиккан бахтга
Жой қолмади мамлакатимда.

* * *

Сиз юксакни кўзлаган сайин,
Чўкиб кетдим ерга тобора.
Сиз кўнглимга қарамай ўтинг,
Кўнгил — йиғлоқи бир фаввора.
Сизни ҳеч ким қололмас ушлаб,
Сиз — ўзга бир булоққа ташна.
Менга қора кунларни ташлаб,
Кетдингиз,
мен — қулфатга ошна.
Бошқа йўл йўқ орзулар томон,
Кўприқдирман,
мендан ўтасиз.
Пойингизга тўшалган хазон —
Юрагимни босиб кетасиз.

* * *

Сиз кетдингиз шамолдай тўзиб,
Кўзларимдан намларим кетди.
Қолдим шодлик ёшида сузиб,
Юрагимдан ғамларим кетди.
Товонимни ўпади майса,
Тирик қолганимга қувониб.
Ҳижронингиз энди бир пайса,
Озорлардан кетдим увалиб.
Ташрифимга муштоқ, мўлтирар
Азоблардан мосуво кунлар.
Эриб кетар энди изтироб,
Олисларда бўронлар увлар.
Мен яшашдан бездим, толмадим,
Ташналабман, ҳаёт — бўзага.
Айбим шуки, кўниколмадим
Сиз сув берган заҳар косага.

* * *

Ҳижрон даштларида
кетдим адашиб,
Тополмай тентийман
висолингга йўл.
Ишқпечон жонимга
ботар чирмашиб,
Менинг чанқоғимдан
қақраб кетар чўл.
Ёшимдан сув ичди
сабр ниҳоли,
Висолинг хумори
юралка таскин.
Бормукан саҳронинг
сарҳад-поёни,
Саксовул шохига
дардларим осгум.
Тошга меҳрим бердим,
кечмоқлик душвор.
Вазмин ғамлар билан
чўқдим фироққа.
Балки кутадиран
мени, шоҳсувор,
Айрилиқ иддати
битган қирғоқда.

* * *

Мен ўйиндан чиқдим,
Севмайман бас, бас!
Бесабр соғинчнинг
Ўтдим баҳридан.
Тунлар юз ўгирди,
Ўчди юлдузлар.
Жоҳил азобларнинг
Қўрқиб қаҳридан,
Кетаман,
муҳташам кўнгил қасридан.
Қадрим йўқ,
Ҳижронда қилдим хулоса.
Эланиб-ёлбориб
орага тушди,
Кўпни кўрган вазмин,
қари муроса.

ХИТОЙ ДЕВОРИ

Сизни кўқдан излаб,
Ердан топгандим,
Қисматнинг шамоли
кетди учириб.
Шамолларга қарши
нолон чопгандим,
Ўртага деворин
қўйди тушириб.
Фаранг қоғозларга
Ўралди туйғу,
Хаёлларга кўчди
тундан ҳаловат.
Энди мурувватлар
сочмагай ёғду,
Соғинсақ, соғинчга
қилдик ибодат.
Кетяпман, қўлларим
саробга чўзиб,
Ҳижрон чўлларида
бўзлаб бўтадай.
Сиз қачон келасиз
бир сулҳ тузиб,
Хитой деворини
суриб ўртадан.

* * *

Боққа парда илар бахмал тун,
Тут пашшасин ўлтирар қўриб.
Ой дарахтга ёнбошлар секин,
Келинчак— оқ либосли ўрик.
Япроқларга хушомад қилиб,
Елпиб қўяр ойни шаббода.
Қайиқ — гулкосада чумоли,
Қўнғиз сувга тушар шалолаб.
Гул-чечакни бошидан сочиб,
Чигирткалар завқдан чириллар.
Кўзларини каттакон очиб,
Навбат тегмай бақа жириллар.
Ниначи — у шўх раққосани
Тили чиққан ғунча эрмаклар.
Борлиқдан маст, сархуш ой тонгда
Ётоғига кетар эмаклаб.

* * *

Бесабр софинчдан
сачради бир сўз:
«Малагим» —
ҳуш садо
жаранглаб учди.
Садо йўлин тўсиб,
ташна малаклар
Унинг қўлларида сув ичди.
Токи менга етиб
келгунча бу сас,
Бошин айлангириб
кетар шаббода.
Ҳушин олиб кетар
маккор парилар,
Жийданинг гуллари
тугади бода.
Чўлларда адашиб
йўлин топгунча,
Абгор майсаларим
кўзи кўкарди.
Ортидан чопади умид чечаги,
Ҳовучлаб бошидан
ифор тўккали.
Менга кун бермаган
ул соҳир кунлар
софинч бадалларин
тўлогани йўқ.
Ўртамиз бир қадам,
ул кайвоний сўз
Ҳануз мени топиб
келолгани йўқ.
«Малагим»...

* * *

Хаёлингга ўралгим келди,
Исинмоқчи бўлдим тафтингда.
Тун сиёҳи ерга тўкилди,
Лўли — ой фол очар кафтингда.
Сен ҳаволаб кетдинг, эй ҳилол,
Афсун айтди еллар ер бўлиб.
Чархлар урар қушларим нолон,
Яшаб бўлмас осмонга қўниб.
Жовдирайман тилларим куюк,
Интиқ бўлиб гўзал лаҳзадан.
Сочларимга қиламан пилик
Кўзларингдан чиққан пахтадан.

* * *

Мехрнинг этагин тутиб
ҳор бўлдим,
Қирқ жонимни бердим
гиёҳга, тошга.
Бу дунёда ишим
қолмади чоғи,
Кўнгил синиқларин
теришдан бошқа.

* * *

Ёлгон мени бўздай тўқийди,
Ҳижронларда пиштади чарх.
Осилганча хору хасларга,
Андухларга бўлаяпман фарқ.
Ҳаёт менга илингани – ғам,
Ишқ – бу тишим ўтмаган сура.
Пешонамда не марди худо,
Таваккал деб ташладим қуръа.
Қалбни тишлар оч қолган соғинч,
Дардларим кўнгилга сиғмайди.
Азобингга кўниқдим, нечун,
Юрагимда оққуш йиғлайди?

* * *

Уйғонмоқ мушкулми
қиш уйқусидан,
Бунча уйқуларинг
чўзилди, баҳор?
Майсалар чопади
Ўз қайғуси-ла,
Осмон гумбурлайди,
чақмоқлар чақар.
Ёмғир чертаверар
чилдирмасини,
Шамол хуштак чалар,
увиллар шамол.
Наҳот, эшитмайсан,
қумри сасини,
Бир қўшиқ учмоқда
чашмадай зилол.
Кўлмакларда сузар
бўрон юлқиган,
Елканли оқ қайиқ —
бодом гуллари.
Ўрик нигоҳида
ташвиш салқиган,
Гуллари ёмғирда
чирийди унинг,
Қора қозонларда
қайнар сумалак,
Дала-туз пойлайди
кўклам йўлини.
Шамол,
кўрпасини тортиб уйғотгин,
Бир рўзғор бошига
тушган келинни.

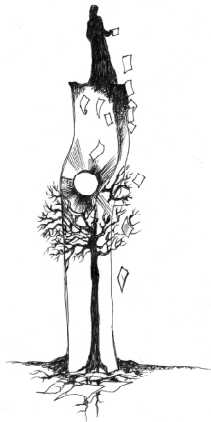
ТОҒДА

Бу ерда автонинг
шовқинлари йўқ,
Кўринмас елвизак —
ҳилватгоҳларда.
Мағрур дарахтларни
қитиқлайди шўх,
Сукунат кўрпасин
ёзган тоғларга.
Бу тоғлар — эринчоқ,
танбал туялар,
Жаҳонгашта булут—
сув тутар сарбон.
Бошида парвона
фасл — бевалар,
Шунданми минг йиллар
дам олар карвон.

* * *

Йиғлаётган хазон дардини
Шитирлатиб ёзар шоир — куз.
Сочар нозбўй сўнгги атрини
Уфқлардек қизаради кўз.
Саробга қўл чўзар умидвор,
Ювош тортган мағрур дарахтлар.
Саболардан ордона қолган,
Йиртилади шохларда хатлар.
Томда ноғора чалар ёмғир,
Куз шеър ёзар,
Шитирлар боғлар.
Кузнинг шеъри гуноҳдай офир,
Боғ жонига ботади тиглар.

* * *

Деворда осиглиқ
гуллар суврати,
Деразам очаман,
ҳаво димиққан.
Югурар хонамга
кузак шамоли,
Гуллар чайқалади,
гуллар зериккан.
Ифордан хонамнинг
айланар боши,
Шамол тортиб узар
гуллар япроғин.
Майсалар остидан
мўралаб гунча
Ёввойи ҳисларга
очар қучоғин.
Пайҳонланар гулзор,
сувратда гул йўқ,
Хона деворларин
қадди букилган.
Муаттар гулларни
олиб кетмиш ел,
Узилган гуллар-чи,
полга сочилган.

МАНЗАРА

Тонг пардасин ёяр
сарин ҳавога,
Тўкила бошлайди
ҳудудсиз нурлар.
Чошиб чиқар кўзин
ишқаб шабада,
Шудрингда эринчоқ
майса чўмилар.
Ўзига зеб берар
қоқигул-пари,
Дўриллаб роз айтар
тиллақўнғизлар,
Сувга тушиб кетиб
ютоққан ари,
Қирғоқда қўл ушлаб
чопар қирққизлар.
Чумоли қўлида
дон — тугунчаси
Азонлаб қайга у
меҳмонга борар?
Ҳаммасини кўриб
турган гунчанинг
Ҳайратдан оғзи ланг
очилиб қолар.

КАШФИЁТ

Холпошша Отин— ўтган аср бошларида Фарғона музофотида яшаб, ижод этган шоира. Холпош тахаллуси билан кўплаб ғазаллар битган. Унинг ғазаллари тўпорилиги, ҳазил-мутоибаларга бойлиги, замонасозлиги билан ўзгалардан ажралиб туради. У машҳур шоир Уста Гулмат* билан бир замонда яшаган. Шоирнинг ғазаларига кўплаб муҳаммаслар ёзган. (нима учундир Уста Гулмат бу ҳақда чурқ этмаган). Замона зайли билан кўнглига яқин бир маҳрам тополмай, оламдан ҳур ўтган. Яқинда Фарғона водийсига сафарга борганимда тасодифан бир носфуруш чолдан шоира ҳақида эшитиб қолдим. Қачонлардир, кимдир унга нос ўрарсан деб шу кўлёмаларни берган экан. Носфуруш ўқиб қараса, бинойидек ғазаллар. У асқотиб қолар деб томининг чордоғига бу топилмани яшириб қўйган экан ва қаттиқ илтимосимдан сўнг уни менга берди. Мен ана шу ғазаллардан айримларини Сизларни эътиборингизга ҳавола этаман. Ғазалларни ўқиб, шоира ижодига ўз холис баҳоингизни берарсиз деган умиддаман.

* Уста Гулмат — Анвар Обиджон кашф этган шоир.

Фазал-1

Кўнглим гул тусаб боққа киргоним

Кириб қолдим гул узай деб
Ҳалим мўйловни боғига,
Йигит қурғур бало экан
Гул қистирди қулоғимга.
Сеҳрли сўзлар айтдим,
Мени анқов қилиб қўйди
Сал бўлмаса қулай дебман
Унинг супра оёғига.
Эсим ҳам кирдию чиқди,
Ичимда бир макр борму
Наҳот, бир зумда айлансам
Мен аммамнинг бузоғига.
Оғиздан сувларим қочиб
Йигит ўлгурни мақтовдим
Қарангки, рўбарў бўлдим
Шум акамнинг таёғига.
Ичимда бир олов ёнди
Ўчар деб сув ичиб ётсам
Атайлабдан отиб кетди
Носқовоғин ётоғимга.
Энамга бақрайиб дедим:
«Мени эрга беринг тезроқ!»
Энам қувлаб сола кетди
Қарамай ўнгу соғимга.
Бошимни боғладим маҳкам,
Қариқиз бўлмай ўлай деб.
Атайлабдан илингандим
У баттолнинг тузоғига.
Акамни у келиб урди,
Энамни чангитиб сўқди.
Ажаб қип обқочиб кетди
Мен — Холпошни қазноғига.

Ғазал-4

Бўлса ҳам балчиқ изингиз,
Кўзима суртгум келур,
Саллангизни кенг ёйиб
Жойнамоз этгум келур.
Бағрингизда биз учун ҳам
Қўнғали жой борму деб
Кўнглингизни тус товукдек
Бирма-бир титгум келур.
Мени маҳв этган ўшал
Мўйловингизни мадҳини
Оломон ичра ёйиб
Достон қилиб битгим келур.
Сизни кўрсам кўксим узра
Бир дупурлаб от чопар,
Дулдул отга ўлтуруб,
Шоир бўлиб кетгум келур.
Жабрингиздан таталар
Ичимни бир оч қолган ит,
Дардингиз лағмонини
Ноилож ютгум келур.
Тўхтатиб нетгум бу ўтни,
Холпош, ёндир пуфалаб,
Бу ғўланинг чўфига
Саңдал солиб ётгум келур.

Ғазал-5

Чорсуда танбал холвачи
Бир лутфу карам этди,
Пашмагу холвосидан
Олдимга ғарам этди.
Нафсим ҳам отди ҳаккалак,
Ширин томоғ бўлмай ўлай,
Оғзимни ёғлабон гўё,
Ўзига қарам этди.
Бақраяди бақадай,
Сўлаги оқиб ҳар дам,
Тушимда бир муча сўраб,
Уйқумни ҳаром этди.
Узум ер амма, холам,
Ҳеч кимса сўрмас боғини,
Уйимга таший-таший
Молини талон этдим.
— Ҳой дўндиқча, бери кел,
Тўла холво ҳаққини,
Белимдан қучиб сурбет
Обрўйим тамом этди.
— Қутқаринг деб миршабга,
Холпош, кўзимни қисдим.
Миршаб нокас холвочига
Юз танга товон этди.

КАДР ОРТИДАГИ ОДАМЛАР

(«Моҳият» газетасининг 2008 йил, 44-сонига режиссёр Мақсуд Юнусов билан суҳбат.)

Шундай касблар борки унинг заҳматли меҳнатидан инсонлар маънавий озуқа олади. Қанча истеъдодларни элга танитади, ўзи эса доим кадр ортида бўлади. Бу режиссёрлик касбидир. Ўзининг 53 йиллик фаолияти давомида халқимизга тарихий ва замонавий мавзуларда манзур тарихий телеспектакллар, видеофильмлар яратган бу фидоий инсон Мақсуд Юнусовдир. Унинг кўпгина асарлари Ўзбекистон телевидениясининг олтин фондидан жой олган. Режиссёрнинг самарали меҳнатлари ҳисобга олиниб, давлатимиз томонидан унга «Эл-юрт хизмати» ордени Давлат мукофоти, Бобур номидаги Халқаро жамғарма мукофотлари билан тақдирланган. Бугун Мақсуд Юнусов таҳририятимиз меҳмони.

– Мақсуд ака, сиз яратган ўнлаб асарлар Ўзбекистон телевидениясининг олтин фондида сақланади. Аслида, сизнинг актёр эканлигингизни роллар ижро этганингизни кўпчилик билмаса керак?

– Ҳақиқатан ҳам, мен Тошкент театр ва рассомчилик институтининг актёрлик бўлимини тугатганман. Биринчи марта диплом ишида Чеховнинг «Илтимос» спектаклида кўёв ролини ўйнаганман.

Ўқишни тугатгач Янгийўл театрига йўлланма беришди. Ўша пайтда бу театр номдор театрлардан бири эди. Спектакллар кўришга ҳатто Тошкентдан томошабинлар бориб кўришарди. У ерда бош режиссёр Шуҳрат Аббосов «Майсаранинг иши» спектаклига Аълам домла ролига таклиф этди. Шу ролни ижро этдим ва кейинчалик армияга кетдим.

– Телевидениеда дастлабки қадамларингиз қандай бўлди? Ўша даврлар ёзув ленталари бўлмаган, эфирга тўғридан-тўғри чиқилган.

– Нимасини айтасиз, ўша пайтлар чўчимай тўғридан-тўғри жонли эфирга чиқиб кетганимизни эсласам, ҳаяжон босади. Телевидениедаги дастлабки спектаклим Ў. Нўмон ва А. Шораҳмедовларнинг «Ота» асари бўлди. Телевидениеда сериаллар қўйишнинг иложи бўлмаган 60-йилларда 6 қисмдан иборат бу асарни қўйишга муваффақ бўлдим. Бу жуда масъулиятли эди, бирор-бир сабаб билан бирор актёр келмай қолса, ўша сахна бўш қоларди. Баъзан оммавий сахналарда ўйнаётган актёрлар кетиб қолишарди. Бу ҳам етмагандек камералар ишдан чиқиб битта камера билан ишлаган пайтларимиз ҳам бўлган.

Ундан кейин Вали Фафуровнинг «Вафодор» асарини сахналаштирдим. Бу асар анча шов-шувларга сабаб бўлди. Томошабинлардан қолаб хат олдик. Демак, озми-кўпми элга манзур бўлди.

– **Мақсуд ака, эшитишимизча, бир спектаклни жарда қўйган экансиз?**

– Ҳа, тўғри, Бубековнинг «Оқ қайин» асарини телевидение рўпарасидаги (ҳозир Навоий кўчаси савдо растаси) чуқур жарликка деклорация қуриб, иккита кўчма станция ва саккизта камерада эфирга тўғридан-тўғри узатиб турдик. Чунки бу асарда оммавий сахналар кўп эди. Баъзи сахналар уруш билан боғлангани, у ерда танк югур-югурлар бўлгани сабабли сахнага сифмасди. Эсимда жарлик тепаси томошабинга тўлиб кетган эди. Бу видеофильм яратиш йўлидаги илк қадамлар эди. Албатта, ижодий ишларда доимо муваффақиятга эришиб бўлмайди. Қўйган спектакларим ичида ўзимга ёқмаган, кўнглим тўлмаганлари ҳам бўлди. Бу Чингиз Айтматовнинг «Оқ кема» асари эди. Чунки унда табиий ҳолатни беролмадик. Ҳар

қанча уринмайлик ҳайқириб ётган денгизнинг сура-
тини кўрсатишдан нарига ўтолмадик.

– **Сизни дастлаб қўйган «Гирдоб», «Диёнат» каби видеофильмларингиз анча шов-шувга сабаб бўлган экан.**

– Одил Ёқубовнинг «Диёнат»спектаклида асосий ролларни таниқли актёрларимиз Наби Раҳимов, Сора Эшонтўраева, Пўлат Саидқосимов, Тўти Юсупова, Гул-
чеҳра Саъдуллаевалар маҳорат билан ижро этишди. Бу беш қисмдан иборат видеофильми томошабин илиқ кутиб олди. Шундан сўнг Ўктам Усмоновнинг кўп қис-
ми «Гирдоб» асарини саҳналаштирдим. Бу асар катта ютуқлар, омадлар олиб келди. Мен бу видеофильмим учун Давлат мукофотига сазовор бўлдим. Кейин Тур-
ғун Пўлатнинг «Ичкуёв» асарини қўйдим. Тўрт қисм-
дан иборат бу асар ҳам ёмон баҳо олмади.

– **Сиз телевидениеда илк бор тарихий асарларга қўл урдингиз. Айниқса Ойбекнинг «Навоий», Пиримқул Қодировнинг «Юлдузли тунлар» каби кўп қисми асарлар сценарийсини, айтишларича, ўзингиз ёзгансиз. Сиз режиссёр бўлсангиз, тарихий асарларда давр руҳи, унинг тили деган гаплар бор...**

– Нимага шаъма қилаётганингизни тушундим. Та-
рихий асар яратиш учун мозийни яхши биладиган одамлар керак. Тўғри, мен сценарийни ёзганимдан сўнг адабиётшунос олимларимиз Азиз Қаюмов, Аб-
дуқодир Ҳайитметов, Алибек Рустамовларга кўрса-
тардим. Зарур бўлса, сериални бошлашдан аввал улар-
га саҳнани кўрсатиб, воқеани гапириб бериб, улар маслаҳатини олардим. Ойбекнинг «Навоий» романи, Одил Ёқубовнинг «Улуғбек хазинаси» асарлари ҳам замонавий тилда ёзилган. Олимлар айтишдики, мен яратадиган фильмларда қаҳрамонлар ўша давр тили-
да гапиришмаса, одамлар ишонишмайди. Бу олимла-
римизга ана шундай беғараз ёрдамлари учун минг-
дан- минг раҳмат айтаман.

– **Тарихий фильмларда кийим-кечак, асбоб-ускуналардан ташқари, ўша давр руҳига мос тушадиган жой, от-уловлар масаласи қандай ҳал этиларди?**

– Фильм учун жой биринчи навбатда бўлиши керак. Бир фильмни суратга олишдан аввал объект қидирардим. Биз, асосан, бу тарихий саҳналарни Қўқондаги тарихий биноларда, Тошкентдаги масжид, мадрасаларда, Зангиота зиёратгоҳида олганмиз. «Юлдузли тунлар»нинг кўп қисми Самарқандда суратга туширилган. У пайтлар тарихий бинолар ҳозиргидек таъмирланмаган, тикланмаган эди. Жанг эпизодлари Жиззахдаги Пишафор атрофида олинган. Бобурнинг уч юз отлиқ билан ғорга кириб кетадиган эпизоди бор, буни шу Пишафорда тасвирга олдик. От-уловга келсак уларни шартнома асосида Жиззах хўжаликларидан олганмиз. «Кеча ва кундуз» видеофильми Қўқон тарихий жойларида тасвирга туширилган. Тарихий асарларни саҳналаштириш учун, албатта, катта тажрибага эга бўлган актёрлар, катта куч, ҳамжиҳатлик керак бўлади. Бир гал театр ўртасида у бормасин, бу борсин қабилида гап қочган. Репетицияга ҳеч ким келмади. «Юлдузли тунлар» саҳнасини олиш учун камералар олиниб, вақти белгилаб қўйилган. Суратга олишни бекор қилишни иложи йўқ. Шунда Андижон, Наманган, Қўқон театрларининг таниқли, истеъдодли актёрларини таклиф этдим.

– **Ҳаётда, албатта, ҳамма йўллар равон, ҳамма ишларимиз ҳам силлиқ кетавермас экан. Сизнинг ҳам тарихий фильмларингиз анчагина қаршиликларга учраганини яхши биламиз.**

– Нимасини айтасиз, «Навоий» видеофильмидан сўнг ўша даврдаги раҳбарлардан бири телевиденининг катта йиғилишида Навоийни ким қўйган, нега унга салла ўраб, чопон кийдирдинглар? Сизлар диний руҳдаги асарларни тарқиб қияпсизлар, деб тан-

қид қилган эди. Ўшанда баъзи бир олимлар ҳам Навоий ундай бўлган эмас, у даврни кўрсатиш керак эмас деб асарни йўққа чиқаришга ҳаракат қилишди. «Юлдузли тунлар»ни ҳам икки марта йўқ қилишга уриниш бўлди. Ўшанда ўтмишимизни, урф-одатларимизни билмайдиганлар Бобурни «қонхўр» деди. Шундан сўнг видеофильм тўхтатиб қўйилди. Мени ишдан четлатишди. Пиримқул акага телефон қилсам, афсусланиб: Сизнинг ҳам, менинг ҳам меҳнатларимиз йўққа чиқди, дедилар. Мен хафа бўлманг, бу бир хатолик, ҳаммаси яхши бўлади, деб уларни овутидим. Аммо ўзим бундан қаттиқ изтиробга тушиб, ётиб қолдим. Шундан кейин ҳам ҳужумлар давом этди, баъзи асарларим эфирга кетмай туриб, йўқ қилинди. Ўша пайтдаги айримларнинг сиёсатдан беҳабарлиги, тарихни билмаслиги бизга анча қимматга тушган эди. Улар нима учун бу мавзу кўрсатилиши кераклиги ҳақида билишни, ўйлашни ҳам ишташмади. Ҳа, ҳаммаси ўтиб кетди, ҳақиқат қарор топди. Менга адолатсизлик қилганлар ўзлари кечирим сўраб келишди. Яна ишга тикландим, ундан кейин ҳам қанча-қанча видеофильмлар яратдим.

– **Мақсуд ака, юрагингизда бирор армон борми?**

– Армоним: қани энди Амур Темур ҳақида катта-роқ бир асар яратсам.

Сўзимнинг охирида ёшларга шуни айтишни истардим, биз телевидениенинг оғир пайтларида оғир шароитларида ҳам ишлаб, кўплаб томошабинлар олқишига сазовор ишлар қилдик. Ҳозир техника асри, ёшлар учун ҳамма шароитлар муҳайё. Бунинг қадрига етишсин, ўз касбларига садоқатли бўлишсин, ишларимизни давом эттиришсин.

– **Суҳбатингиз учун ташаккур!**

ҚЎШИҚ — МИЛЛАТНИНГ ҚАЛБИ

Дарахт япроқларининг рақсига ҳеч эътибор берганми-сиз? Улар ҳам саболарнинг қўшиғига тебраниб ўйнайди.

Дунё — биз тинглаб адоғига етолмаган қўшиқ. Кўнглимиз ажиб оҳанглардан тебранади. Улар бизнинг руҳиятимизни эркалайди. Қўшиқ кўнгиларни бир-бирига боғловчи риштадир.

Бугунги суҳбатдошимиз — Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Эркин Рўзиматовга бир неча савол-лар билан мурожаат қилдик.

— **Эркинжон, ҳақиқий санъатдан ёшларимизни чалғитаётган сохта хиргойилар ҳақида ҳозир ва ҳар доим ҳам кўп гапирилади. Бу борада сизнинг фикрингиз?..**

— Компьютерлар, овоз кучайтиргичлар, замонавий техникалар ёрдамида сайқалланиб, ёзиб олинган фонограммалар бир томондан олиб қаралганда, яхшидай туюлади, бироқ улар хонандани ўз овоз имкониятлари устида ишлашда дангаса қилиб қўяди. Муסיқий саводи йўлидаги изланишни тўхтатади. Натижада, саёз қўшиқлар бемаза қовуннинг уруғидай кўпаяверади. Халқимизнинг бугунги ҳақли талабларидан бири ҳам дилбар қўшиқлар ижросини эшитишдир. Бунда созлар ҳам жонли чалинади, ўз-ўзидан ёш хонандалар миллий оҳангдаги қўшиқларни ўрганишга рағбат сезадилар.

— **Шу маънода бугунги қўшиқчилигимизни савиясини қандай баҳолайсиз?**

Дарвоқе, Сиз яқинда Туркистон саройида икки кун мобайнида берган концертингиз мухлисларингизда қандай таассурот қолдирди?

— Ҳа, халқимиз ҳақиқатан жонли қўшиқларни жуда соғинган экан. Шаҳар ҳокимияти томонидан уюштирилган бу концертда қўшиқ шинавандалари йўқотган нарсаларини топгандай, кўтаринки кайфи-ятда эдиларки, бундан менинг ҳам руҳим кўтарилиб кетди. Айниқса, улар «Сурмага муҳтож эмас»: «Кўзгу уялармиш», «Маҳлиқолар». «Дарё тошқин» каби қўшиқларни зўр мамнуният билан қарши олдилар. Агар ўзимга қолса, катта саҳналарда тез-тез ана шундай жонли концертлар ўтказиб турардим. Бунга репертуарим, мухлисларим ҳам етарли...

— Эркинжон, бугунги кун қўшиқчилигига муносабатингизни билмоқчи эдик.

— Мен анъанавий ижрочилик йўлида куйлаганим учун, шу йўналишда кўшиқ айтаётган санъаткорларга ҳурматим баланд. Тенгдошларимдан Маҳмуд Тожибоев, Машраб Эрматов, Гулбаҳор Эрқуловалар ижодини қадрлайман.

Янги мусиқа яратишга уқуви етмаганлар тайёр хорижий оҳангларга ўзбекча сўз қўйиб айтмоқдалар. Гўёки фақат мақом қўшиқларидагина ўзлигимиз бор-у, шу қўшиқларгина ўзбекникидай. Ваҳоланки, замонавий қўшиқларда ҳам ўз созимиз, ўз овозимизга эгамиз. Бугунги бастакорларимиз шундай оммавий қўшиқлар яратишсаки, у миллий чолғулар билан ҳам, замонавий эстрада йўналишида ҳам бирдек айтиладиган бўлса.

Японияга борганимда шу нарсага гувоҳ бўлдим: одамлар гавжум жойларда — ошхона, меҳмонхона, сайлгоҳларда ўзларининг мумтоз мусиқаларини қўйиб қўйишар экан. Ҳатто мактабларда ҳам танаффус пайти, дарсдан сўнг ҳам ана шундай мусиқа эшиттирилиб, мумтоз япон мусиқасига нисбатан ҳурмат ва кўникма ҳосил қилиб борилар экан.

— Баъзан айрим санъаткорлар ўзларини «кўрсат-

моқчи» бўлиб мумтоз кўшиқларни катта-катта давраларда айтишади, сиз бунга қандай қарайсиз?

— Ҳозир кўпчилик ўз ҳолича ижрочи бўлиб кетган. Ҳатто мақомларни ҳам ўзбошимчалик билан қандайдир қўшимча авжлар, ёқимсиз нолалар қўшиб ижро этмоқдалар. Баъзилар овозларини кўрсатиш мақсадида «Қурбон ўлам»га ўхшаган қўшиқларни «мода» қилиб олишган. Бу қўшиқни ҳатто аёл хонандаларимиз ҳам маънисига етиб-етмай айтишлари ачинарлидир. Устозимиз раҳматли Орифхон Ҳотамов биз шогирдларига доим: — Болаларим, менинг қўшиғимни айтар бўлсаларинг, бузмай айтинглар, мен бу қўшиқларни халққа манзур этгунча не машаққатлар чекканман, — дердилар.

Шу йўлда мен ҳам ўз иқтидоримни синаб, Чустийнинг «Ким етди-ю, ким етмади», Шокиржон Ҳакимийнинг Амирий ғазалига «Қошингга тегизмагил қаламни» муҳаммаси, Бобурнинг «Фунчадек кўнглим менинг» сингари ғазаларига куй басталаб, ижро эта-япман. Мени яна бир нарса севинтирадики, тўйларда отахон-онахонларимиз хонандадан «Мустаҳзод», «Тановар», «Муножот», «Айрилмасин» сингари мумтоз қўшиқларимизни айтиб беришни сўрашади. Бу нарса ҳам ёшларни ўзи билиб-билмай мумтоз қўшиқларимизни ўрганишга мажбур этади.

— Бугун қўшиқчилигимизга тўлқиндай оқиб кираётган саёз, савиясиз қўшиқларни қандай «тўхта-тиш» мумкин, деб ўйлайсиз?

— Бунинг учун, аввало, улар тарғиботини сал жиловлаш лозим. Тарғибот макони— бу радио-телевидение ҳисобланади. Бу масканларда, айниқса, радиода бадий кенгашдан ўтган қўшиқлар қўйилади. Лекин айрим хусусий каналларда ҳозирги пайтда шундай «тутуруқсиз» қўшиқлар кўплаб берилиши ҳар қандай хонандани «юлдуз»га айлантириб қўйиши ҳеч гап эмас.

Қўшиқда миллатимизнинг юзи, овози ва сўзи акс этиб туриши лозим. Шунинг учун ҳам, мутахассислар томонидан шеъри, муסיқаси, ижролари тингланиб, сўнгра кенг омма эътиборига ҳавола этилиши мақсадга мувофиқ, деб ўйлайман.

– Ватанга муҳаббат, деганда нимани тушунасиз?

– Биз-санъаткорлар хорижий давлатларда сафарларда юрамиз. Тўғриси айтганда, одамлар бир-бири билан иши йўқлиги, ҳамма ўзи билан ўзи оворалигини кўриб беихтиёр юртимизнинг дилкаш одамлари кўз олдимга келаверади. Хорижда бўлганимда биздагидек «Ассалому алайкум», «Хуш келибсиз», «Яна келиб туринг» каби лутфларни тезда соғинамиз. Фестивал муносабати билан Корея давлатида бўлганимизда, бир корейс хонандаси муסיқасиз опера айтиб, ҳаммани лол қилаётган экан. Мен билан бирга борган санъаткорларимиз «Эркин, чиқ сен ҳам» деб қўйишмади. У бир «куплет» опера айтади, мен бир куплет катта ашула айтаман. Шундай қилиб айтишув қизиб кетди. Залда ўтирганларнинг қарсақларидан, кайфиятларидан билдимки, улар бизнинг ўзбек санъатига катта ҳурмат билан қарашаркан. Шунинг учун айтишса керак, қўшиқнинг миллати бўлмайди, деб. Мен шу ерда халқимизга, Ватанимизга нисбатан ўзимда фахр ҳиссини туйдим.

– Ёш хонандаларга тилагингиз?

– Ёш хонандаларимиз ўрганишдан, изланишдан қочишмаса, Аллоҳ берган овозларини тарбиялаб, умрбоқий қўшиқлар яратишса дейман.

*«Жамият» газетаси,
2007 йил, феврал*

КУЛДИРИБ ЯШАШ ЗАВҚИ

Халқимиз азалдан кулгуни севади. Қарийб эллик йилдирки телевизион минатюралар театри дастуридаги чиқиши билан кўпсонли кулгусевар томошабинлар олқишига сазовор бўлган, таниқли комик актёр, Ўзбекистон халқ артисти Эргаш Каримовни юртимизда танимаган одам йўқ. Эргаш ака билан бугунги суҳбатимиз асосан у кишининг ижодий фаолиятига бағишланади.

– Эргаш ака, сизга телеминатюралар театрининг биринчи ижрочиси бўлиш насиб этган. Бу соҳани ривожлантириш осон кечмаганини ҳам ҳис этамиз.

– 60-йилларнинг бошларида «Истиқдол эгалари» тележурнали бўларди. Унинг сўнгги саҳифаларида кулгули ҳикоялар, қатра ҳандалар, ҳажвиялар бериб бориларди. Уларни суҳандоннинг ўзи ўқиб берарди. Тележурнал муҳокамаларидан бирида суҳандон бу қисқа асарларни ўқиганда кулгули воқеалар, образ ва характерлар очилмай қолаётганини айтиб, шуларни актёрлар ижросида саҳналаштириб беришни таклиф қилдим. Шу тахлит журналнинг ҳажв саҳифаси ўзининг тор қобифингни ёриб чиқиб мустақил, телекўрсатувга айланди. Унинг дастурлари кўпроқ Саид Аҳмад асарлари асосида тайёрланарди. Менимча, телеминатюралар театрининг ютуғи у репертуарни, мавзуларни ҳаётдан олиши билан халққа яқин эди. Ўша пайтда турмушимизда учраб турадиган барча нуқсонларни очиқ танқид қилиб бўлмасди. Бу эса энди тетапоя бўлиб келаётган театрға тўсиқлар қўйиб, мураккабликлар туғдирарди. «Эшматов — хотинбоз» деб танқид қилинса, қайсидир катта бир амалдор Эшма-

тов бўлиб чиқарди. «Тошматов — пияниста» дейилса қайсидир амалдорга тегиб кетарди. Ҳозир бу гапларни кулиб айтаяпмиз, ҳолбуки ўша кезларда ҳар кўрсатувни эфирга чиқиши азоб эди.

— Сиз миллий, ҳажвий санъатимиз ананаларидан баҳраманд бўлган ҳолда ўзига хос мактаб яратган олдингиз. Айтинг-чи, минатюра ижодкор олдига қандай талаблар қўяди?

— Аввало, асардан ҳажман ихчам, тил ўткир сатира ва юморга бой бўлиши талаб этилади. Театр сахналарида нотўғри хатти-ҳаракатлар, юздаги турли мимикалар сезилмайди. Телевидениеда бу кўриниб қолади. Бундан ташқари, минатюра ижро этувчи актёр ҳозиржавоб, турли ҳолатларга тез кириша оладиган, ҳазил-мутойибага мойил бўлиши керак. Актёр образларга кира олиши, ўз қаҳрамонини ҳар тарафлама ўрганиши лозим.

— Одатда бу соҳанинг одамлари жуда ҳазилкаш, юморга бой, юрган йўлида ҳаммани кулдириб юрадиган хушчақчақ бўлиши керакдек туюлади кўпчиликнинг назарида. Сиз билан бир неча йиллар бирга ишлаб билдимки, сиз жуда жиддий одамсиз...

— Ҳаётнинг ўзи жиддий нарса. Чинакам санъаткорга бачканалик, майнавозчилик, маҳмадоначилик ярашмайди. Чарли Чаплин, Аркадий Райкин, Игор Илвинский ёки Наби Раҳимовдек актёрларни шунақа тасаввур этиб бўладими? Йўқ, албатта. Тўғри, улар ҳам турли қиёфаларда чиқишган, турли кулгули ҳолатларни тасвирлашган, аммо меъёри билан. Айниқса, қизиқчи укаларимиз баъзан ана шу меъёрни унутиб қўйишади.

— Сиз қайси муаллифлар билан кўпроқ ишлагандингиз. Сиз ҳақингизда бир муаллиф «Эргашнинг ўйчан, сатирик, комик образларида кишини беихтиёр кулдириб юборадиган ноёб хислат бор деган эди. Бу қандай хислат экан?»

— Минатюра театри ривожига катта ҳисса қўшган, унинг асосчиларидан Саид Аҳмад, Фарҳод Мусажонов, Неъмат Аминов, Саъдулла Сиеев, Эргаш Раимов, Ўткир Ҳошимов, Абдували Абдуғаниевлар билан кўпроқ ишладим. Саид Аҳмаднинг уйига ҳажвия ёздириш учун борсам, иш қолиб, у киши менга турли латифалар айтиб берардилар. Агар кулганимни кўрсалар ўша мавзуда ёзиб берардилар. Кейин билсам, мен «синовчи кулувчи» эканман. Энди ноёб хислатимга келсак, мен қанақадир қилиқ, қандайдир оҳанг, ёки бирор шевада гапириб одамларни кулдиришга ҳаракат қилмайман. Ҳаётда қандай бўлса, шундай ижро этаман. Санъат институтида ўқиб юрган пайтларим Етим Бобожон, Фани Аъзамов ва Раззоқ Ҳамроевдек машҳур санъаткорлардан санъатнинг нозик қирраларини ўргандим. Ҳамма кулгу усталарини ўзимга устоз деб биламан. Ўрганиш ёки ўргатиш ёш танламайди. Яхши жиҳатлар бўлса Мирзаю Обиддан, Ҳожибой ва Мўттидан ўрганаман. Ролни кўнглимдагидек чиқмаса, қайта-қайта дубл қилавераман.

— Сиз рафиқангиз Роза опа билан бирга томошабинлар эсида қоладиган бир қанча ролларни ижро этдингиз. Бундай пайтларда сизнинг режисёрлигингиз тутиб кетмайдими?

— Роза билан «Саримсоқпиез», «Ошхонанинг мушуги», «Пахтакор ютганда ва ютқазганда», «Биринчи муҳаббатим» каби асарларни қўйганмиз. Булар айтганингиздек муваффақиятли чиққан. Бир пайтлар Эргаш Каримов нега хотини билан рол ўйнайди, деган гаплар ҳам чиққан. Ўшанда мен Роза хотиним бўлгани учун эмас, топширилган ролни қойилмақом қилиб ижро этгани учун бирга ўйнайман, қолаверса, у билан рол ижро этиш, репетиция қилиш мен учун жуда қулай деб жавоб берганман. ТВ бу — хонадон театри, ҳали у, ҳали бу хотиним бўлиб чиқаверса, оддий то-

мошабин бунга қандай қарайди. Ўзбекчилик бир томони. Шундан сўнг бу гаплар тинчиб кетди. Мени режиссёрлигимга келсак, у Роза бўладими ёки бошқа актёрми, ролни қойиллатиб ижро этиши керак деб ўйлайман. Шунинг учун уйда такрор-такрор репетиция қиламиз. Унинг ҳар бир хатти-ҳаракати, мимикасигача кузатиб, то асар маромига етмагунича уни ҳол-жонига қўймайман.

— **Эргаш ака, сиз киноларда ҳам роллар ўйнагансиз. «Шум бола»да домла ролини ўйнаганингизда ўғрилар сизни тутиб олиб роса дўппослашган, ўшанда қаттиқроқ уришмаганми?**

— Киноларда кўп ўйнамаганман. Илгарилари бир фильмни суратга олиш йиллаб давом этарди. ТВда бўлса, кўрсатувлар ҳар куни, боз устига тўғридан-тўғри эфирга чиқардик. Мен «Учрашув» телефильмида «Шум бола» ва «Қўрқув билмай» фильмларида муштумзўр ва домла образларини ижро этганман. Бу фильмни суратга олишда қизиқ воқеа бўлган. Ўзбекистон халқ артисти Соҳиб Хўжаев ўйнайдиган қаҳрамонни дўппослаш лавҳаси бўлиб, «мен уринглар» деб буйруқ беради. Суратга олиш майдончасига кетаётганда режиссёр Али Ҳамроев: Соҳиб акани унақа ёмон урманглар, деб огоҳлантириб қўйибди. Лавҳа суратга олинди-ю аммо кўнгилдагидек чиқмади. Шунда режиссёр кадр ҳаётий, ишонарли чиқиши керак, Соҳиб акани ростдан уравринглар деб шипшитиб қўйибди. Мен бошчилигимдаги қароқчилар уни ерга йиқитиб роса дўппослаб урдик. Лавҳа зўр чиқди, лекин Соҳиб ака шаҳарга келгунча вой-войлаб келди. Шунда мендан хафа бўлманг, уста, санъат қурбонлик талаб қилади-да деб кулгуга олгандим. Кўп ўтмай мени «Шум бола»даги домла ролига таклиф этишди. Сиз айтганингиздек ўғрилар домлани роса дўппослашади. Домла вой-дод, мусулмонлар, қутқа-

ринглар деб роса қичқиради. Қайтар дунё деганлари шу экан-да. Мени ҳам шу лавҳада ростакам дўшпослашди. Лекин илгари «мактаб кўрганим» учун, ичимдан қалин кийимлар кийиб олган эдим. Соҳиб акачалар азоб чекмадим.

– Эргаш ака, сизнинг хизматларингиз муносиб баҳоланиб «Эл-юрт ҳурмати» ордени билан мукофотландингиз. «Кулгутерапея»нинг келажагини қандай тасаввур қиласиз?

– Энди кулгутерапеянинг келажагига келсак, аскияни ўша америкалигу автралияликлар билишармикан? Биздаги ичак узди латифалар, қизиқчиликлар яна қаерда учрайди? Хўш айтинг-чи, ўша Никулин, Маргунов, Вицинларникига ўхшатиб ўзимизда ҳам Наби Раҳимов, Раҳим Пирмуҳаммедов, Соҳиб Хўжаевга ўхшаган бетакрор кулгу усталари ижросида комедиялар суратга олиш мумкинмиди? Болгарияда бўлганман, Гаврова деган жойни нақ дунё кулгусининг «пойтахти»га айлантириб юборишган. Ўзимизда ҳам аския мактаблари очилса «Кулгу кошоналари» бунёд этилса, «табассум сайиллари» ташкил қилинса арзийди. Худога шукр, мустақилликка эришдик, санъатга муносабат ўзгарди. Бу жанр ҳам ўз қадрқимматини топмоқда. Энди юртимиз ҳам, кулгумиз ҳам, табассумимиз ҳам мустақил, ўзимизники!

– Мазмунли суҳбатингиз учун раҳмат!

*«Моҳият» газетаси,
2008 йил, 46-сон*

ИҚТИДОР ВА МЕҲНАТ ҚЎШҚАНОТ БЎЛСА

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган атраист Маҳкам Муҳамедов саҳналаштирган кўплаб видеофильмлар, сериаллар бугун Ўзбекистон телевидениесининг олтин хазинасидан ўрин олган.

Маҳкам ака билан бўлган суҳбатимиз режиссёрлик меҳнати, унинг ўзига хос жиҳатларига бағишланади.

— Маҳкам ака, сиз кўп йиллар телевидениеда режиссёр, бош режиссёр лавозимларимда ишлагансиз. Телевидениеда режиссёрнинг ўрни қандай?

— Телевидение — коллектив санъат. Телевизион асар яратилишида биргина режиссёр эмас, балки муаллиф, муҳаррир, тасвирчи, овоз режиссёри, рассом, чироқчи, видео ва техник муҳандислар иштирок этади.

Асарнинг гоаявий-бадий йўналиши, унинг сифати, ҳаққонийлигида режиссёр шахсан масъулдир. Инсон, унинг кечинмалари, мақсад ва интилишлари ҳар томонлама ТВ режиссёрининг диққат-эътиборида бўлиши керак. Режиссёр ижодий жамоани бошқарибгина қолмай, ташкилотчилик қилади, барча ишларда етакчи бўлади. Театр режиссёрининг ўз йўналиши, кино режиссёрининг ҳам ўз йўналиши бўлади. ТВ режиссёри эса, ҳар икки йўналиш уйғунлигини ўзида мужассам қилиши керак.

— Телевидениеда саҳналаштирилган асарларингиз ичига ўзингиз қаноат ҳосил қилган ва телетомошабинлар эътиборига тушган илк асарларингиз қайсилар?

— Эндигина ишга келган пайтим. Ўша пайтлар кўрсатувлар жонли бўларди. Ҳар душанба куни жонли телевизион спектакллар намоиш этилиши керак

эди. Башарти томошабинларга бу кўрсатув манзур бўлиб қолса, бошқатдан деклорация қурилар яна актёрлар бир неча кун оввора эди. Ёшман, куч-ғайратга тўлиб турибман, Парда Турсуннинг «Ўқитувчи» романи кўлимга тушиб қолди. Уни ўқиб чиқиб саҳналаштириш ниятида ёзувчининг уйига бордим. Касал экан, режаларимни эшитиб жуда хурсанд бўлиб кетди. Асар сценарийсини ёзиб, ишни бошлаб юбордим. Телетомошабинларга манзур бўлди шекилли, жуда кўп хатлар келди. Омадим юришиб кетди (шу спектакл пулига тўй қилиб, уйланиб олдим ҳам)

Чингиз Айтматовнинг «Биринчи ўқитувчим» Т. Брянцевнинг «Амирнинг қиличи», А. Толстойнинг «Рус характери», К. Чуковскийнинг «Сўнгги суҳбат», Ж.Абдуллахоновнинг «Жасорат» каби асарларини саҳнага олиб чиқдим. Булар ичида Тахтабулат Абдумўминовнинг «Жиноятга ўрин йўқ» асари биринчи марта ТВда саҳналаштирилиши эди. Саъдихон Табибуллаев, Тошхон Султонов, Тўйчи Орипов, Пўлат Саидқосимов каби актёрлар маҳорат билан ролларни ижро этишди. Шу спектаклдан сўнг Шукур Бурхонов раҳбаримизга «Шу болангни театрга бер» деб илтимос қилибди, кўнмадим. Асар муаллифидан телеграмма келибди. Унда «Пьеса ёзиш мумкин, аммо уни тўғри тушуниб талқин қилиш ҳар қандай режиссёрнинг ҳам қўлидан келавермайди. Сиз ва спектакль иштирокчилари айнан шу нарсага эришганингиздан бошим осмонга етди», — дебди

— *Ишлари гуркираб келаётган режиссёрни бирганига Сирдарё вилоят театрига кетиб қолиши сал эришроқ туюларкан.*

— У пайтларда Шўро ҳукуматининг мафкуравий идоралари ёлғон сиёсат йўлида ҳеч нимадан тап тортмайдиган замон эди. ТВ га 23 феврал куни бир ҳарбий амалдор чиқиши керак эди. Кўрсатув аввалдан

тайёрлаб қўйилганига қарамай, ўзининг илтимосига биноан у яна қайта ёзилди. Кечқурун уйда эфирни кузатиб ўтирсам, қўмондоннинг аввалги эфирга ёзиб олинган тасвири эфирга узатилаяпти. Қандай қилиб ТВга етиб келганимни билмайман. Аммо кеч эди. Навбатчи режиссёрнинг масъулиятсизлиги туфайли жиддий хато эфирга кетди. Эрталаб бош режиссёр сифатида барча айбни ўз бўйнимга олдим. Мени бош режиссёрликдан олишди. Маданият Вазирининг олдига бордим. Бирор театрда ишламоқчи эканимни айтдим, у рози бўлди.

– *Маҳкам ака, ҳар бир яхшиликнинг бир ёмон томони, ҳар бир ёмонликнинг бир яхши томони бор дейишади. Бир ҳисобда ТВдан кетганингиз яхши бўлгандир. Чунки йигирма икки йил ишлаб олмаган унвонни икки йил ичига театрдан олдингиз.*

– Мен гарчанд Бухоро, Фарғона, Қўқон, Самарқанд театрларида спектакллар саҳналаштириб бироз таржиба оттирган бўлсам-да, бу ҳолат мен учун бутунлай бошқача эди. Сирдарё вилоят театри ўша пайтларда энг навқирон театр эди. Шунга қарамай, драматургия масаласи, яъни, репертуар масаласи бошқа вилоят театрлари каби оғриқли нуқталари ҳисобланарди. Мен театр жамоаси олдига репертуарга катта эътибор бериш, саҳналаштирилмаган асарларнинг театр юзини кўриш масаласини қўйдим. Таниқли шоир Тўра Сулаймонни абадий эмакдошликка таклиф этдик. Биринчи спектаклимиз Машраб Бобоевнинг «Ўттиз ёшлар» пьесаси эди. Бу томошабинларнинг юксак баҳосига сазовор бўлди. Сўнг кетма-кет спектакллар, муваффақиятлар...

В.Маяковскийнинг «Ҳаммом», А. Гельманнинг «Имзо», М.Бобоевнинг «Ер томири» асарлари биринчи бор Гулистонда саҳна юзини кўрди.

– 1983 йилнинг кузи нафақат сизнинг ҳаётингиз

гизда, балки ёш томошабинлар театри тарихида ҳам унутилмас саҳифа бўлди. Мен бу ерда «Оқ кема»ни назарда тутаяпман.

– Онамнинг тоби қочиб, Сирдарё театридан Тошкентга — Ёш томошабинлар театрига ишга келдим. Театрдаги репертуарни кўриб, тўғриси, ансам қотди. Бу ерда асосан боғча, мактаб болаларига мўлжалланган олди-қочди спектакллар қўйилар экан. Жиддий асар йўқ, болалар — бизнинг келажагимиз. Уларни ўйлантирадиган, фикр-мулоҳазага чорлайдиган асарлар лозим деган қарорга келдим.

Р. Файзийнинг «Ҳазрати инсон», М.Бобоевнинг «Ўз уйингдасан», В. Гюгонинг «Гаврош», Ч.Айтматовнинг «Оқ кема» асарини саҳнага олиб чиқдим. Ўша кунлари Маданият кунлари муносабати билан Чингиз Айтматов Тошкентга келган эди. Мен журъат билан у кишига телефон қилиб, томошага таклиф этдим. Залда Ч.Айтматов, Ўлмас Умарбеков, Шукурулло, Одил Ёқубов каби атоқли адиллар, театршунослар ўтирар эдилар. Спектаклдан сўнг Чингиз оға шундай деди: Тўғриси, «Оқ кема» саҳна тилига кўчирилганда асл бўёғини, табиий жозибасини сақлаб қолишига шубҳам бор эди. Бу асар кўп театрларда саҳналаштирилган. Мен кўрмайин ҳам, куймайин ҳам деб бирортасини кўрмаган эдим. Лекин бугун Навоий тилида жанрлаган «Оқ кема»ни кўришга жазм қилдим ва мамнуният билан ўзбек болалар театри наҳоятда маданиятли макон эканлигига амин бўлдим», деди

– Кейинги ишларингиздан бири Абдулла Қодирийнинг «Меҳробган чаён» романи асосида яратилган видеофильм бўлди. Ҳолбуки бу асар анча аввал машҳур режиссёр Йўлдош Аъзамов томонидан саҳналаштирилган эди. Бу асарга, қайта талқинга нима зарурат туғилди?

– Тўғри, 50-йиллар Й.Аъзам журъат қилиб «Меҳ-

робдан чаён» бадий фильмини яратди. Бу томоша-бинлар олқишига сазовор бўлди. Лекин киноталқин асарни тўла-тўкис қамраб ололмаган. Ўша пайтдаги сиёсат ҳатто икки қисмли кино олишга ҳам рухсат бермаган. Шунинг учун кўп лавҳалар қолиб кетган. Асосан муҳаббат саҳналаригина тасвирга туширилган. Мендаги ният воқеаларни тўлалигича, Қодирий бобомизга хиёнат қилмасдан, воқеликни безаб, бўямай кўрсатишга ҳаракат қилиш эди. Ёзувчи драматург Ҳайридин Султонов билан учрашиб у кишига ўз ниятларимни айтдим. Бу таклифим унга маъқул тушди. У тез фурсатда ўн беш қисмли бу асар сценарийсини ёзиб берди. Энг қизиғи шундаки, тасвирни олиш жараёнида Қодирий руҳи бизни қўллаб-қувватлаб тургандек бўлди. Қаерда, қачон, қайси куни биз суратга туширмайлик романда ёзилган ҳолатлар, табиат ҳодисалари рўй бериб турди. Анвар ва Раъно хайрлашув оқшомида изғирин шамол туриб дарахт япроқларини учиришлари, эшикларни тарақ-туруғи...

Гулзордаги ошиқлар учрашуви учун Қўқонни айланиб жой тополмай айнан Қодирий ҳовлиси хонадонидан жойни топиб, ўша ерда тасвирга туширдик.

— *Маҳкам ака, босиб ўтган йўлларингизда қандай армонларингиз қолди?*

— Нафақат мен, ўша пайтдаги қанча режиссёрларнинг йирик-йирик асарлари тасмага туширилмай қолди. ТВда машҳур адиблар асарларини ўзларига ўқитиб кинотасмага олиш йўлга қўйилган эди. Шу аснода, Ҳабибий, Собир Абдулла, Миртемир, Чархий, Асқад Мухтор, Туроб Тўла, Саида Зуннунова, Уйғун, Эркин Воҳидов ва бошқалар олтин фонд учун ўн-йигирма минут тасвирга туширилган эди. Бир куни юбилей олдидан «Ўтмишдан эртақлар» қиссасидан бир бобни ўқитиш учун Абдулла Қаҳҳор студияга чақи-

ридди. Унинг ўқиган ҳикояси ўн уч дақиқа бўлиб яна бироз вақт ортиб қолди. Мен Абдулла ака фильм олдидан адабиёт ҳақида, ёшлар ҳақида фикрларингизни айтсангиз дедим. У киши шундай зўр фикрларини айтди. Юбилей кунлари кўрсатув эфирга узатилди, лекин сақлаб қолинмади.

— *Бугунги кунда қўйилаётган сериаллар кинорежиссёраси Сизни қониқтирадими?*

— Бугун жиддий асарлар қўйилмаётгани кишини ташвишга солади. Айниқса, кино санъати тижоратга айланиб кетди. Бу соҳанинг кўплаб одамлари профессионал режиссёрлар эмас. Айрим режиссёрлар сценарийни ўзи ёзиб, ўзи қўйяпти. Иложи бўлса, бош ролни ҳам ўзи ўйнаяпти. Очиги, мен бунга қаршиман. Санъатда профессионализм бўлмас экан, ўз соҳасининг билимдонлари, иқтидорлари кириб келмас экан, бу соҳа саёзлигича қолиб кетаверади. Менимча, бу ҳолатлар вақтинчалик. Вақт — олий ҳакам. Авваламбор иқтидор, кейин меҳнат, тинимсиз меҳнатгина инсонни комилликка еткази.

*«Моҳият» газетаси,
2008 йил, 45-сон*

ҲАР КИМ ҚИЛСА ЎЗИГА

Яқин ўтган замонда бир девона бўлган экан. У қишлоқма-қишлоқ юриб ўз ризқини топиб еркан. Ким нима берса «Ҳар ким қилса ўзига» деб кетаверар экан. Бир чекка қишлоқда бир бойнинг зиқна хотини бор экан. У девонага кунора садақа беришдан безиб уни йўқотиш пайига тушибди.

Кунлардан бир куни у тандирга нон ёпаётган пайти девона келиб ундан хайр-садақа қилишини сўрабди. Аёл бир кулча ичига заҳар қўшиб, унга узатибди. Девона ҳар галгидек дуолар қилиб, «Ҳар ким қилса ўзига» деб исикқина кулчани хуржунига солиб йўлида давом этибди. Анҳор бўйига етганда лойдан панғилдоқ ўйнаб ўтирган икки кичкинтой бола келиб, унга ялинибди.

— Нон беринг, қорнимиз очиб кетди, — деб девонанинг хуржунига осилишибди. Девона хуржунидан аёл берган ҳалиги иссиқ кулчани олиб икки бўлиб болаларга берибди. У ҳали узоққа кетиб улгурмаган ҳам экан, болаларни қий-чувидан орқасига ўтрилиб қарабди. У нон берган икки бола оғизларидан кўпиклари келиб ерда узала тушиб ётардилар. Бир пастда қишлоқнинг катта-кичиклари бу воқеадан хабар топиб етиб келишибди. Уларнинг орасида бойнинг зиқна хотини ҳам бўлиб, нима гаплигини билолмай одамлар орасидан ўтиб ўлиб ётган болалар устига келиб қараса, ўзининг Ҳасан-Ҳусан ўғиллари экан. Воқеа нимадалигини тушунгач, аттанг, деб юзларини, сочларини юлиб фарёд кўтарибди. Девона эса, одатдагидек «Ҳар ким қилса ўзига», деб йўлга равона бўлибди.

Мен бу ривоятни бежизга келтирмадим. Яқинда

хизмат сафари билан Бойсунга боришга тўғри келди. Йўл анчагина узоқ бўлиб, кунлар бироз исиб кетгани учун йўлларда тўхтаб-тўхтаб дам олиб бордик. Бойсуннинг чегарасидан ўтишимиз билан ошхоналар атрофида, йўлнинг икки четида пластмасса идишларда турли рангдаги ичимликлар, қурут-қуртоба сотиб ўтирган ёш-қари аёлларга кўзингиз тушади. Ишхонамиздаги аёллар шу ерларнинг қурути ёғи олинмаган сутдан қилинишини ва мазаси ҳам бошқача бўлишини айтганлари ёдимга тушиб, ҳар бири ўзининг тухумидай келадиган бир нечта оппоқ, ҳафсаласизлик билан юмалоқланган қурутларни сотиб олдим.

Нотаниш ҳамроҳларим билан бизни олиб келаётган машинага қайтиб келиб ўтирганимизда ёши сал улғувроқ бир ҳамроҳимиз:

— Қурутларни ўзингизга олдингизми ёки бирор-таси тайинлаганмиди, — деб сўради даб-дурустан. Бироз таажжубланиб:

— Ҳа, энди, ишхонамиздагилар ҳам тайинлашган, уйда қизларимга ҳам олиб бораман.

— Иложи бўлса, ёш болаларга бермаганингиз маъқул, — у бирор нарсани биладигандек таглик қилиб деди. — Одамларда ҳам ҳозир инсоф қолмади, пул деб нималар қўшишмайди.

— Бу қурутларга нима қўшишлари мумкин?

— Ҳе синглим, ҳозир ишониб бўлмай қолди, эшитишимча қурутларга оҳакми, албастирми, хуллас, нимадир қўшишаркан, — деди бироз норози қиёфада. — Қўлингиздаги қурутларга бир қаранг, оппоқ, Асли қурут оппоқ бўлмайди. Сал қорароқ бўлиб, кирга ўхшаб туради. Чунки уйда ўзимиз ҳам қиламиз, шундан биламан-да.

— Нима зарурат бор, сиз айтган нарсаларни қўшишларига?

— Қўлингиздаги қурутларни катталигини кўра-

япсизми, у қанча сузмадан тайёрланган? Иннайкейин, улар катталиги учун ҳам қуриши жуда қийин. Озгина албастирга ўхшаган аралашма аралаштириб юборилса, бир зумда қурийдди ва оппоқ, сиз кўриб турганингиздек харидоргир бўлади, — деди асабийроқ қиёфада.

— Йўғ-э, унчаликка боришмас, — ҳамроҳимнинг гапларига унчалик эътибор бермай салафандаги қурутларни сумкачамга жойлаштирдим. Тўғриси, шу пайт ўзимни ҳам ундан жуда егим келаётганди. Биттасини олиб бир-икки бор тишлаб ҳам кўрдим, тишим ўтмади.

Ниҳоят хизмат сафари ҳам тугаб, уйга қайтиб, кела солиб қизларимга ўзим олиб келган егуликларни бердим. Улар, айниқса, тухумдан каттароқ бу қурутларни кўриб кўзлари яйраб кетди. Лекин улар тишлаймиз деб ҳар қанча ҳаракат қилишмасин, нўхатдек ушатишолмади бу тош қурутдан.

— Нима бало, қурут дегани ҳам шунчалик қаттиқ бўладими, — қўлидагини стол устига қўйдди қизим но-рози бир қиёфада.

— Тўхтанглар, яхшиси, уни бўлаклаб бераман, маза қилиб шимасизлар, — дедим топқирлик билан.

Шунда мен болғача билан бу тошдек қаттиқ қурутларни бир амаллаб ўртасидан бўлдим... Йўлда менга нималарнидир гапирган аёл ҳақ бўлиб чиқди. Унинг ўртасида кичикроқ тухумдек келадиган оғир албастир ажаралиб турарди. Демак ичини албастир билан тўлдириб сиртига шунчаки сузмани чаплаб қурут қилиб юмалоқланган.

— Астафидулло, — деб юбордим, ҳайратимни яшира олмасдан. Ўзимга келолмай, деворга суяниб ўтириб қолдим. Наҳотки, одамзод мол-дунё деб шунчалик тубан кетса. Бу на инсонийликка, на бир мусурмончиликка тўғри келади. Айтайлик, сузмани бундай қилиб

юмлоқлаб қуритиш учун саватга солиб сўриток тагига қўйиб бирор иш билан машғул бўлиб қолганларида ўз болаларими, набираларими ёки уларникига ўйнаб чиққан қўшни болачаларми аста кўзни шамғалат қилиб бу қурутлардан еб қўйишса нима бўлади? Биз юқорида ривоятда келтирган аёлнинг аҳволига тушмаслигига ким кафолот бера олади. Ёки бу қурутдан шу қишлоқдаги қариндош-уруғлари сотиб олиб ейишар (балки уларга алоҳида тайёрланганидан беришар). Нима бўлганда ҳам бу ишлар одамийликнинг ҳеч бир қонунқоидаларига тўғри келадиган иш эмас.

Бир пайтлар каламуш кўпайиб кетиб, қишлоқ хўжалик экинларига қирон келтирганида, чора сифатида уларнинг ейдиган овқатига албастир қўшиб бериб, каламушларнинг ошқозон, ичак фаолиятлари ишдан чиқиб ўлганлари ҳақида эшитганман.

Яқинда бир вилоятда яшайдиган дугонамни пойтахтда учратиб қолдим. У жуда ташвишли кўринарди, ундан сабабини сўраганимда, боласи шу республика шифохоналаридан бирида оғир аҳволда ётганини кўзида ёш билан айтди. Балки бирор ёрдамим тегиб қолармикан, деган мақсадда унинг қандай касал эканини сўрадим. Шунда у алам билан :

— Сира сўрама, — деб йиғлаб юборди.

Маълум бўлишича уларнинг қишлоқларига (бизда ҳам шундай-ку, мен соат ишлатмайман, ҳар тонгда, бир пайтда сутчиларнинг «молоко» деган овозидан уйғонаман) ҳар куни эрталаб сут олиб келишар экан. Бир гал ўғлини томоғи сал оғриб тургани учун дугонам сут сотиб олиб қайнатиб боласига ичирибди. Озгина вақт ўтмай бола беҳаловат бўлиб ўзидан кетибди. Дарҳол уни туман касалхоналаридан бирига олиб келиб ошқозонини ювишибди. Сўнг яхши бўлавермагач, пойтахтга олиб келишибди. Унинг сўзларини тинглай туриб:

— Нега ундай бўлибди, сутдан ҳам одам касал бўларканми? — дейман ҳеч нарсани тушуна олмай. У шу кун «сутчи»дан сут сотиб олиб истеъмол қилган ўнга яқин хонадон аъзоларининг аҳволлари огирлашиб касалхоналарга тушиб қолганликларини айтди. Маълум бўлишича, «сутчи» кечқурун катта бир пақирдаги сутни эрталаб шошиб қолмаслик учун кичик, махсус идишларга солиб қўймоқчи бўлибди. Қараса, пақир ичида бир сичқон ўлиб ётганмиш. Сўнг у «шунча сутни увол қиламанми» деб ҳар эҳтимолга қарши бир қайнатиб олиб, сўнг идишларга қўйиб олиб келган экан.

Шу кунги суриштирувлар натижасида сир очилиб қолибди. Олиб борилган текширишларда шу нарса маълум бўлибдики, сутга тушган сичқон маргумушдан ўлган экан. Ҳа, гарчи арзимагандек туйилган бу нобакорликни ҳеч нарса билан оқлаб бўлмайди. Биргина шу хато туфайли қанча оилалар қон ютаётганлигини сутчи аёл, албатта, ҳис этар, бироқ энди кеч!

Бошқа шаҳарлардан кийим-кечак олиб келиб савдо қиладиган яқин танишимиз яқинда бир гапни айтиб қолди: Бир гал олиб келган молларини кўп қисми яроқсиз эканлигини, уларни олаётганда сотувчи билдирмай яхши моллар орасига тиқиб юборишганини, қанча моддий зарар кўрганини айтиб баъзи нафс бандаларининг инсофсизлигидан қаттиқ ранжиган эди.

Яна чуқур ўйга толаман, майли, бу арзимаган кийим-кечак экан-ку, кўрса бироз моддий зиён кўрар, кунлар ўтиб бу кўнгилсизликлар барҳам ҳам топар. Лекин ейиладиган озиқ-овқат маҳсулотларига билиб-билмасдан инсон организми учун зарарли нарсаларни мол-дунё оттириш учун қўшиб қўяётган нафс бандаларини қилмишларини қандай изоҳлаш

мумкин. Мутахассисларнинг таъкидлашларича инсон организми овқатдан заҳарланганда, тузалиб кетган тақдирда ҳам, оғир асоратлар қолдирар, ичакдаги микроорганизмлар қонга сўрилиб танадан чиқиб кетмас экан.

Одамлар, кўзларингизни каттароқ очинг, сиз атайлабдан пул учун қилинган ёки яроқсизлигини билиб туриб, нафақат ўз қишлоқдошларингизга, нафақат ҳамюртларингизга, балки ўзга юртда яшайдиган нотаниш кимсаларга ҳам сотишга ҳақингиз борми? Наҳот, бағримиз шунчалик тош бўлиб, бировларнинг саломатлигига путур етказиш эвазига, фақат ўз манфаатларимизни устун қўядиган бўлиб қолган бўлсак. Инсонлигимиз қаёққа кетди? Ўзингга раво кўрмаган нарсаларни бировларга ҳам раво кўрма, деб доно халқимиз бекорга айтмаган. Қилган ҳар ишимизни ажр-жавоби бор. Ахир, ҳисобли дунё бу, қайтар дунё бу! Ҳар ким қилса ўзига қилади.

*«Ҳаёт» газетаси,
2005 йил.*

МОДАРКУШ

Зим-зиё тун.

Бугун борлиқ қоронғуликка чўккан. Фақат биргина уйнинг чироғи ўчмаган. Унда сочлари паришон тўзғиган, жонсарақ бир аёл уйнинг у бошидан-бу бошига бориб келади. Аёлни тўлғоқ тутмоқда. Унинг қарашлари саросимали. Оғриғи гоҳ кучайиб, гоҳ бир зумга босилади. Оғриқ зўридан баъзан аёлнинг тишлари гичирлаб кетади. У гоҳо совуқ терга ботганча деразага тикилади. «Тезроқ, тонг ота қолсайди». Бу ҳаёт-мамот жангига деразадан мўралаб турган ойгина гувоҳ. У жимгина «Дунёда аччиқ тўлғоқ азобига тенг келадиган дардни кўрмадим» дегандек ингранади. Ниҳоят, тонгта яқин тўққиз ойлик азоб-уқубатлар барҳам топади. Аёлнинг кўзи ёриди. У она бўлди. Бугун ундан бахтиёрроқ, ундан шодонроқ одамнинг ўзи йўқ. Шу топда аёл бор овози билан ҳайқиргиси, суюнчи тилагиси келарди. Бироқ у кимни туққанини билармикан?...

Ер юзидаги барча халқлар каби ўзбек халқи ҳам ота-онасини дунёда энг улуғ, энг табарруқ зот деб билади. Уларни эъзозлаш, қадрлаш, насиҳатларига қулоқ тутиш ҳар бир фарзанд учун бурчга айланган. Оқ сут шунинг учун ҳам муқаддас неъмат сифатида қадрланади.

Бизни дунёга келтирган муштипар оналаримиз ҳақида қанча-қанчалаб ривоятлар, ҳикматлар, ҳадислар бор. «Онангни опичлаб уч марта Маккага олиб борсанг ҳам, берган оқ сутини оқлай олмайсан». Яна «Аввал онангга, яна онангга ва яна онангга, сўнг отангга яхшилик қилгин», «Ота-онасини танимаган,

тангрисини танимас», «Онасининг дилини офритган — эл ичида хор бўлар»...

Она бир қўли билан бешикни, бир қўли билан эса дунёни тебратади. У боласи учун хонумонини беришга тайёр. Агар фарзандига тикан кирса, уни киприклар билан суғуриб ташлайди. Унга шамолни ҳам раво кўрмайди. Шу топда бир ривоят ёдга тушади: йигит муҳаббатини синамоқчи бўлган қиз ундан онасининг юрагини олиб келишини сўрайди. Йигит шартга рози бўлади. Онасининг юрагини олиб чошиб келаётганда қоқилиб, йиқилиб тушади. Шунда она юраги тилга кириб, «Оҳ, ёмон йиқилмадингми, болагинам», — дейди. Нақадар фидоийлик, шундай мудҳиш ҳолда ҳам она ўз жонини ўйламай, фарзанди учун қайғуради!

Бир донишманддан

— Дунёда энг ботир ким деб, — сўраганларида у:

— Фарзанд доғини кўтарган паҳлавон — бу она», — деб жавоб берган экан.

Яқинда бир яқин қариндошим сим қоқиб, 23 ёшли ўғлининг аҳволи оғирлигини, иккала буйраги ҳам ишдан чиқаётганини айтиб қолди. Менга: «Сен катта шаҳардасан, докторлардан сўраб кўр-чи, ўғлимни асраб қолишнинг иложи бормикан? Агар унга бирор кор-ҳол бўлса адои тамом бўламан. Шунинг учун боламга битта буйрагимни, керак бўлса, иккала буйрагимни бермоқчиман, бу гап орамизда қолсин, яна бошқалар билмасин, чунки мен ҳаётда озми-кўпми яшадим, худога шукр, бу болам ҳали нимани кўрди», — деди изтироб ичида йиғлаб. Устимдан кимдир бир челақ муздай сув ағдаргандай бўлди. Тилим калимага келмай қолди. Унга нима деб далда беришни, нима деб кўнглини кўтаришни билмай довдираб қолдим. Оҳ, дунёда онани бундай азоблар чеккунча, яратмасин экан. Ўйга толаман, қизиқ, агар онаси шу аҳволга тушганда ўғли нима қилган бўларди?! Ширин жо-

нини нисор қила олармиди она учун, (бунга онасининг ўзи ҳеч қачон йўл қўймасди) балки, аксинча, онасига олиб берган дори-дармонлар учун балки идао қилармиди.

Лекин онасини пилта-саватга қўйиб боққан қобил фарзандларни ҳам эшитганмиз.

Мусо алайҳиссаломдан жаннатдаги қўшнингиз ким? — деб сўралганида фалон қассоб менинг қўшним бўладилар, — деган эканлар.

Савол берувчи қассобнинг фазилатини билиш мақсадида, унинг олдига бориб, кузатибди, суҳбатлашиб, ҳеч нарса сезмагач, у билан унинг уйига борибди.

Қассоб уйига киргач, илинган сават ичидаги, кексайиб, муштдеккина бўлиб қолган онасига салом берибди-да, унинг овқатини едирибди, — кейин меҳмонга дастурхон ёзибди. Ишга кетишида ҳам, онасига қараб, унинг дуосини олиб қайтибди. Меҳмон қассобнинг онасига қилаётган хизмати, ҳурмати учун олий мақомга эришганини англабди.

Тарихдан бизга маълумки, қадим замонларда тожтахт таллашиб оталарини ўлдирган ўғиллар ҳам бўлган. Бунга Мирзо Улуғбекнинг ўғли Абдулатифни мисол қилишимиз мумкин. Падаркушлар ҳақида озми-кўпми эшитганмиз. Юракларда бундай фарзандларга нисбатан туғилган нафрат асрлар оша нутилмайди. Бундай фарзандлар тошбағирликда, жоҳиликда абадий лаънатланади. Агар фарзанд ўз онасини, волидаи муҳтарамасини арзимаган оилавий жанжал боис чоғиб ташласа, бундай нобакор ўғилни нима деб атаймиз? Унинг жазоси нима бўлади?

Қийинчилик пайтларида фарзандлар бир парча нонга зор бўлиб, оч-наҳор қолган дамларида ҳам оналарига итоат этганлар. Волидаларини ўлдириш у ёқда турсин, кўзларига тик қараб гапирмаганлар.

Тўғри, меҳр-оқибат кўтарилган айрим оилаларда

ака-укалар, опа-сингиллар бир парча ерни деб ёки арзимаган зеб-зийнатни деб бир-бирлари билан қирқпичоқ бўлганликларини, бир-бирларини ўлдирганликларини кўп эшитганмиз. Наҳот, энди навбат онага келган бўлса!

Менимча, ҳеч қайси бир динга, ҳеч қайси бир қонунга, одамийликка, ҳеч бир тасаввурга тўғри келмайди бундай гумроҳлик.

Мен бу мақолани ёзишдан аввал маълумотлар тўплаш жараёнида фожеалар тафсилоти билан танишар эканман, анчагача юрагим безовталаниб, ўзимга келолмай бироз муолажалар олишимга ҳам тўғри келди. Бир неча маротаба куч тўплаб ёзмоқчи бўлдим, яна иродам етишмади. Ўйга толаман, ахир кимдир ёзиши керак-ку. Бу офатнинг олдини олиш, фарзандларимизни инсоф-диёнатга чақириш, тўғри йўлга солиш ҳаммамизнинг, бутун жамиятнинг иши эмасми?

— Самарқанд шаҳар, Сиёб туманида яшовчи нафақаҳўр Ш.Икромованинг жасади уйдан кўкрагига ва бўйин қисмига қаттиқ жисм билан жароҳат етказилган ҳолда топилди. Жиноят она билан бирга яшайдиган ўғли С.Икромов томонидан содир этилганлиги аниқланиб, ушланди.

— Тошкент вилояти, Янгийўл туманида яқинида яшайдиган Адиба Сафаевани ўз ўғли Карим Сафаев ўзаро оилавий жанжал туфайли бўғиб ўлдирганлиги эътироф этилди.

— Тошкент шаҳар, Сирғали туманида яшовчи О.Ҳакимов оилавий жанжал оқибатида онаси В.Набиевани бошига уриб ўлдирган. Бундай фожеалар Фарғона вилояти Қирқгули туманида, Наманган шаҳрида, Сирдарё вилояти Сайхунобод туманида, Олмалик шаҳрида, Бухоро вилояти Когон туманида ҳам рўй берган. Яна рўйхатни узоқ давом эттиришимиз мумкин. Юқоридаги маълумотларнинг айримларида

ҳали тергов давом этапти. Судда жинойтчиларга нисбатан чиқарилган ҳукм, жазо қандай бўлишидан қатъи назар, бу мавзуга биз ҳуқуқшунос сифатида эмас, балки инсонийлик нуқтаи назаридан ёндошамиз.

Эй, тарих! «Модаркуш»лар ҳақида эшитганмисан, сўзла? Модаркушнинг башараси қанақа, унинг афт-ангорини қай рангда чизиб бера оласанми, мусаввир. Бу бедодликларни эшитгандан қулоғинг қар, кўргандан кўзларинг кўр бўлса бўлмасмиди, дунёйи-дун! Э, воҳ, кўҳна замин! Бағринг бунчалар қаттиқ. Тезроқ ютсанг бўлмасмиди бундай нонкўрларни! Бир парча этни тарбиялаб, ювиб-тараб шу кунларгача эсон-омон етказгани эвазигами бу кўргуликлар! Бешафқат, чайир қўлларинг билан сенинг дунёга келишинг сабабчиси ўз онангни ҳеч иккиланмай бўғаётган ёки кўксига пичоқ санчаётганингда, наҳот, қўлларинг титрамади, наҳот, юрагингда заррача раҳм-шафқат уйғонмади? Агар сенда озгина инсоф-диёнат бўлганида шу қўлларинг билан меҳнат қилиб, сени не умиддар билан туққан, боққан онаизорингга қариган чоғида мурувват кўрсатсанг бўлмасмиди?! Ўз онасига қалбида озгина шафқат бўлмаган болани одам дейишга ҳам тил бормайди. Мол-дунёга эга бўлиш ниятида онаизорингни ўлдиришга қабих режа тузган кунингданоқ сен одамгарчиликдан чиққансан! Ҳар қадамда топса бўладиган мол-дунёга бўлган ҳою-ҳавас сени алақачон инсонийликдан йироқлаштирган. Ахир, она ягона ва топилмас улуғ зот-ку! Аммо қўлга киритилган мол-мулк сенинг келгусидаги бахт-саодатингни таъминлаб беролмайди-ку. Сен «қўлнинг кири» деб таърифланадиган мол-дунёга ягона меҳрибонингни ўлдириш эвазига эришмоқчи бўлдингми? Энди элнинг тавқи лаънатидан қаерга қочасан? Сен модаркуш, онангни руҳи чирқираган уйда қандай яшайсан. Онангнинг ҳунидан, виждон азобидан қўрқмайсанми?

Бу дунёга аслида ҳеч ким устун бўлмаган. Озгина «сабр» қилсанг, онанг ҳам мангу яшамас эди. Сен ис-таган уй-жойлар шубҳасиз, сенга қоларди. Ўшанда онангнинг тобутини бошинга кўтариб, ҳурмат-эҳти-ром билан ўзинг жойига қўйсанг бўлмасмиди?

Қуйида биз «модаркуш»лик деб атаётган бир воқеа тафсилотини тўлалигича баён этамиз.

(Номлар ўзгартириб берилмоқда).

...Барно опанинг юрагига ҳадик тушди. Одатда бу пайт ўғли ишда бўларди. Нега ўғли «Зудлик билан етиб келинг» деб телефон қилди? Тинчликмикан иш-қилиб? Тоби қочиб қолмадимикан ёки...

У уй-хаёллар гирдобида уйга қандай етиб келгани-ни билмай қолди. Кейинги пайтларда ўғлида қандай-дир ўзгариш содир бўлганини қалбан ҳис этарди. Икки ҳафта олдин хотинини арзимаган сабаб билан уриб икки боласи билан ҳайдаб юборди. Бир-икки марта уйга аёлларни олиб келиб ичиб, маишат қилганини билиб қолган она ўғлига даккилар берган эди. Балки онани «насихат» деб берган даккилари ўғлига оғир ботиб қонини қайнатганми? Шу кундан Саид онаси-ни қаёққадир йўқотиб ўзи билганича бу уйда яшашни орзу қилди.. Кейин-кейин бу «орзу» уни қабиҳликка етаклади. Ўзича режани пухта қилди, ҳамма нарса қил суғургандек бўлишига нимагадир ишончи комил эди. Ҳамма ишни ими-жимидида қилади-да сафарга жўнай-ди. Бир кун олдин опасига телефон қилиб эртага (яъни мудҳиш воқеа рўй берадиган кун) сафарда бўлишини айтган. Ҳозир айти фурсати келди. Вақтдан фойдала-ниб қолиш керак. Нимадир деб жанжал чиқариши керак, нима деса экан-а. Барно опа уйга кириб кели-ши билан дарғазаб бўлиб турган ўғлини кўриб:

— Тинчликми? деб сўради.

— Менга пул керак! — деди Саид томдан тараша тушгандай.

— Яқинда пенсиямни берган эдим-ку, пулни ҳадеб қаердан оламан.

— Менга берган пулингизни миннат қилманг, — дарғазаб дўриллади ўғил.

— Йўқса, пулни қаердан оламан. ишляпман-ку, уйда ўтирмай, ҳарна ёрдам бўлсин деб нафақадаги одам. Отасизликда сени ҳеч нарсадан кам қилмай катта қилдим. Энди сен мени боқишинг керак!

Онасининг ҳали анча тетик, қариликни бўйнига олмаган вужудига қараб баттар ичидан зил кетрди.

— Кўп вақилламанг! Пул топинг! (Дарвоқе, дадил-роқ бўлиш учун озгина ичиб ҳам олган эди.)

— Бу нима деганинг, болам, бахтинга мен бор эканман, бировдан кам яшаётганинг йўқ-ку, — деди она бир муросага келтириш учун.

— Сиз тенгилар аллақачон кўкариб чиққан, — деб юборди, Саид ичидаги нафратини боса олмай.

Ўғлининг юзига аста қараркан унинг вазоҳатидан юраги увушиб кетди. Ўғлининг кўзлари қонга тўлган эди. Онанинг кўзларига изтироб ёшлари қуёйлиб кела бошлади...

Кўз олдида ўтмиши жонланди. Етти яшар Саиднинг кўзлари хираллашиб кўрмай қолди. Барно опа уни даволатиш учун ўзини минг ёққа урди, иложи бўлмагач, отасидан қолган ҳовлини эрининг қаршиликларига қарамай сотиб, шу бедаво ўғлини Москвада катта докторларга қаратиб кўзини операция қилдириб келди. Ўғли дунёни кўра бошлаганидаги унинг севинганларини айтмайсизми. Квртирама-квртира юриб чеккан азоблари ҳам унинг кўзига кўринмасди.

Она ўзини тутиб олиб ўғлини юмшатиш учун унинг елкасини силамоқчи бўлди. Бироқ қўллари муаллақ қолди. Бошига тушган зарбдан гандираклаб йиқилди. Нима ҳодиса рўй бераётганини англаб ололмай нажот излаб ўғлига қўлларини чўзди. Ўғли онасининг

бу қилиғидан баттар жазавага тушиб, омбурдай қўлла-
ри билан онасини бўйнига ёпишди... Онанинг боши-
дан ва бурнидан оқаётган қондан гилам бир зумда
қизил рангга бўялди. Қон қўлларини ювиб, ҳеч нарса
бўлмагандек, сафар сумкасини кўтариб уйдан чиқиб
кетди. Ён девор қўшнисини бақир-чақирларни, тарақа-
туруқларни эшитган, лекин ўзлари жанжалашаётган
бўлса, аралашмай деб чиқмаган экан. Ёпиғлиқ қозон
ёпиғлиғича қоларди, агар бир қўшни деразадан шу
куни Саиднинг уйдан чиқиб кетаётганида кўриб
қолганини бировга «чақмаганида».

Шу ерда яна бир ривоят ёдимга тушиб кетди.

Бир савдогарнинг туяси йўқолиб қолибди. Қиди-
риб бир неча ой сарсон бўлибди. Кунларнинг бири-
да бу воқеадан хабардор бир дўсти унинг туясини
қўшни қишлоқдаги бир оғайнисиникида кўрганини
айтибди. Савдогар ўша қишлоқдан дўстини оғайни-
синикини қидириб топиб бориб, ўз туясини кўриб
хурсанд бўлиб кетибди. Лекин уй эгаси ўзимники
деб туриб олибди. Бир зумда қўни-қўшнилари йиғи-
лишибди. Ёши кексароқ чол унга «Бу туя сеники
эканини қандай исботлайсан, уни қандай белгиси ёки
одатлари бор» — деб сўрабди. Савдогар танг аҳвол-
да қолибди. Шунда у туянинг юрагида иккита тешик
борлигини, чунки уни икки боласи ўлганини айтиб-
ди. Одамлар туяни сўйиб юрагини кўрсалар
ҳақиқатан унинг юрагида иккита тешик бор экан.
Қиссадан ҳисса шуки, ҳатто ҳайвонлар ҳам ўз туқ-
қан боласини жондан суйиб, агар уларга бирор заҳ-
мат етса уларнинг ҳам юқорида айтганимдек юрак-
ларида бир умрлик чандиқ қолар экан. Биз ақлли
хушли инсон боласимиз-ку. Наҳот, шунчалик бизни
жон қадар суйган, биз учун жонини фидо этишга
тайёр волидаларимиз қадрларига етмасак. Боз усти-
га, уларга қўл кўтариб, тарих олдида бир »модар-

куш» деган ном билан бадном бўлиб кетиш... Ўзингиз-ку, майли, етти авлодингиз бу номни қандай кўтариб юришини ҳеч ўйлаб кўрганмисиз?

Мен оёқ-қўли шол бўлиб, неча йиллаб тўшакка михланиб қолган бир шоирни билардим. Телевиденияда ишлаб юрган пайтларим «Суянчим — шеъриният» кўрсатуви учун у билан суҳбатлашиб «Дунёда нима армонингиз бор?» — деб сўраганимда у киши: Айтинг-чи, ота-она нима учун ўғил фарзанд кўришни исташади? деган эди саволимга савол билан. Мен ўғил ота-онадан кейин уйнинг чироғини ёқади, наслни давом эттиради, дедим. Йўқ, — деди у киши қатъий, — ота-она ўлганда охирги йўлга кузатиб, ўз қўли билан қабрга қўйсин, тепалаб кўмсин, деб ўғил тиланади. Мен ўғил бўла туриб, яна тирик бўлатуриб, ўз онам ўлганда ногиронлигим боис, ўғиллик бурчимни бажара олмаганим юрагимда бир умр армон бўлиб қолди, — деган эди.

Халқимизда «ота доғи куйдирар, она доғи ўлди-рар» деган нақл бор. Онаси оламдан ўтгач, телба бўлиб қолган қиз, ўғиллар ҳақида эшитганман. Шоҳ Машраб ҳам онасидан жудо бўлгач, «Чин етим бўлдим, бугун қолдим онамдан айрилиб», деб чеккан оху нолалари қайси ўқувчини бефарқ қолдиради. «Хотирам васвосдир, девона дерлар сўзласам, Энди менга фарз-дир байтул-ҳазанни кўзласам, Дашту саҳроларда мен етим қўзидек бўзласам, Волидам, Маккам, Мадинам, меҳрибоним қайдасан? яна «Мен сенга жон бирла хизмат қилмадим». «Бу ўлим зор йиғлатиб қилди мени барги хазон» деб фарёд солади. Ҳа, бундай надоматлар қошида яна муқаддас ҳадисларга юзланамиз, «Қайси бир халқнинг ичида жиноят ва гуноҳ қилувчилардан кўра қилмайдиганлари кўп ва кучли бўлатуриб, уларни тийиб қўймасалар тангрининг офати ҳаммаларига баробардир»...

Сутдай ойдин кеча. Бутун борлиқ уйқуда. Дунёнинг қайсидир бурчида аёл тўлғоқ азобини тортаяпти. Вужудини совуқ тер босган. У ўлим билан олишмоқда. Ниҳоят, ёруғликка чиқди. Чақалоқнинг «инга» си сукунат қаърини бузиб юборди.

Юракда бир хавотир кезади. Ишқилиб, онанинг севинчи, бахтиёрлиги бир умрга бўлсин-да. Илоҳим, шу ойдин кечадай хаёллари мунаввар, ёруғ бўлсин митти одамнинг. Ота-онасига, элига садоқатли, инсоф-диёнатли қобил фарзанд бўлишини яратгандан сўраб, илтижо қилади бу кеча.

*«Ҳаёт» газетаси,
2005 йил*

ЯШИЛ ЭДИ ОРЗУЛАРИ

(бахшиёна)

(Қувалик шоир Шокирхон Ҳакимийнинг ёрқин хотирасига бағишланади)

Ҳаким бахши айни навқирон ёшида оёқ-қўли ишламай, ётиб қолди. Бормаган табиби, қилмаган доридармони қолмади. У ёшлигидан табобатга қизиқиб, ҳамқишлоқларини қўлидан келганича даволар эди. Ўзига келганда эса, тақдирга тан беришдан бошқа чораси қолмади. Узоқ-яқиндан уни сўраб келганларга қараб, «Ҳар иш бўлса, худодан» деб турди:

*Мен қайғуни суймагандим,
Қайғу мени суйди-я.
Яшил эди умидларим,
Тақдир нуқта қўйди-я.
Дардим менинг бедаводир,
Кўнгил зардобга тўлди.
Келиб туринг, ёронларим,
Умрим ғанимат бўлди.
Шоҳимардон тоғларидан
Сувлар оқар жилдираб.
Фарибу нотавондирман,
Орзуларим ҳилвирар.
Қалб ларзага тушмасинму
Армон деган нигодан.
Эгам ўзи дард берибди
Ҳар иш бўлса, худодан.
Мен дунёга тўймагандим
Дунё мендан тўйдиму?
Бировларнинг қўлларига
Термултириб қўйдиму?*

Баҳор айёми эди. Шоҳимардонда катта сайл бўларкан, деган ҳушхабар ҳеч қанча вақт ўтмай, бутун қишлоққа ёйилди.

Бир куни бахши хомуш ўтирган эди, дўстлари бирин-кетин кириб келиб, саломлашгач;

— Сизсиз бизга сайл татирмиди, Мавлоно», — деб кўнглини кўтаришди.

Катта бир тахта устига кўрпача солиб, бахшини ўтқазиб, сайлга олиб кетишди. Кўрганлар ҳайрон бўлиб:

— «Бу киши ким?», «Бу инсон қандай табаррук зотдирки, сизлар уни елкангизда кўтариб юрибсизлар?» деб сўрашарди. Унга жавобан дўстлари ҳазиллашиб:

— Бу киши яхши инсон, яхши инсонни яхши дўстлари бошимизга қўйиб юрибмиз, — дейишарди.

Дарвоқе, Ҳаким ака иштирок этган гап-гаштак, йиғинлар жуда файзли ўтарди. У киши бахши эмасми, дўстларининг туриш-турмушига, гап-сўзларига қараб, ҳар кимнинг ўзига мос шеър тўқиб ташларди. Бир гапириб, ўн кулдириб, ҳамманинг кўнглига йўл топарди. У асли Лайлакуя деган қишлоқда туғилган бўлиб, дўстлари ҳазиллашиб: — Лайлакуядан булбул чиқди, — дейишарди.

Ҳаким бахшининг шундай ҳислати бор эдики, зиёратидан фарзанд кўрмаганлар фарзанд, баъзилар давлат, хаста-беморлар эса шифо излаб келишарди. Ҳудонинг қудрати билан у дуо этгач, ҳеч қанча вақт ўтмай ниятлари ижобат бўлгуси эди.

Бахши бир куни ўғлини олдига чақириб:

— Кўчада бир зарчопон кийган киши қора қўчқор етаклаб келаяпти, Уни ҳаргиз уйга киритманглар, чунки бу тухфа нопок йўл билан топилган, — деб туриб олди;

Ёмонларга эланиб,
Ер бўлманглар, болам-ов.
Нокасу ногонларга
Эл бўлманглар, болам-ов.
Иопокдан ҳазар қилинг,
Уйга ҳаром кирмасин.
Ўртаб сўнгги пушаймон,
Бағрингизни тилмасин.
Фанимларга қўл бериб,
Ботманг гуноҳ-азимга.
Гар яхшилар учраса,
Чорланг ошга, базмга.
Келаётир қўй етаклаб
Юзи қора, ҳийлагар.
Дўстларин сотган, кимдир
Шу туҳфа-ла сийлаган.
Назрини олманг, болам,
Ўз бошин ўзи есин.
Оч қолиб ўлмасдурмиз,
Ризқимиз худо берсин.

Алқисса, ўғиллари, инилари бахшининг гапига бир ишониб, бир ишонмай кўчага чиқиб, не кўз билан кўрсинларки, бир шопмўйлов, зар чопон кийган кимса қора қўчқор етаклаб улар томон келаётир. Уни алдаб-сулдаб орқасига қайтариб юбормоқчи бўладилар, лекин у ҳадеганда кўнавермагач «аччиқ ҳақиқатни» айтишдан бошқа иложлари қолмайди. Ҳалиги муриднинг ранги бир оқариб, бир қизариб ўтириб қолади ва «астаҳфуруллоҳ» деб юборади.

Ҳақимбахши узоқ вақт онасини кўрмай соғиниб дуоларини бир олай деган эди. Бахшининг онаси ҳам шол бўлиб, оёқ-қўли ишламас эди. Улар ёнма-ён хоналарда яшашар, аммо ҳафталаб, ойлаб бир-бирларини кўришмасди. Ораларини биргина девор ажра-

тиб турарди. Улар бир-бирларини кўришлари учун кимлардир у ёки бу хонага кўпчилик бўлиб кўтариб чиқиши керак бўларди.

Онаизор асли соғлом бўлиб боласи ётиб қолгандан сўнг Паҳлавондай ўғлим ер босмай тўшакка михланиб ётадию мен уни кўзини кўйдириб гурсиллатиб ер босиб юраманми? — деб у ҳам ётиб олди.

Соғлом оёқлар ҳаракатда бўлмаганлиги сабабли шишиб тез орада ишламай қолди. Нега шундай қилдингиз деб сўраган яқинларига шундай дерди:

*Юрагимга ин қурди алам,
Фавворадир кўзларга жолам.
Кун кўрмаса ер босиб болам,
Ул босмаган ерни босмайман.*

*Ёстиғим тиф бўлиб ботодур,
Қучоғимда армон ётодур,
Тириклигим энди хатодур,
Болам босмас ерни босмайман.*

*Алпомишим, сумбатим девдим,
Туя муграр келбатим девдим,
Суянганим давлатим девдим,
Ул босмаган ерни босмайман.*

*Юпатмагил, беқарор шамол,
Энди келар орзу ҳам малол.
Ўғлим мунгли, кўзлари бир ҳол
Болам босмас ерни босмайман.*

*Нола қилгум шомдан тонггача,
Шамим ўчар бўлса бир кеча,
Боролмаса қабристонгача,
Ул босмаган ерни босмайман.*

*Қандай чигаб турибсан, дунё,
Ёмонларни суйибсан, дунё,
Суйгандан гарг бердингми, худо,
Ўғлим босмас ерни босмайман.*

Ўғлини дардида куя-куя онаизор тез орада оламдан ўтди. Жанозага бутун қишлоқ кўчиб келди. Қишлоқнинг барча эркаклари тобутни кўтариб қабристон томон йўл олдилар. Биргина эркак — Ҳақим бахшигина уйда қолиб, зор-зор қақшади.

Тирик туриб, яна ўғил бўлатуриб, онасини сўнгги йўлга кузата олмагани учун ўзини сира-сира кечира олмас эди. Хотин-ҳалажларга қараб кўзини ёшлаб, кўнглини ғашлаб фарёд солаверди:

*«Сиз билан шоҳонаман,
Бошимда тождорим онам».
Бутун эди бағрим сиз билан
Дилкаш йўғу борим онам.*

*Азобларда боқиб мени
Бардошингиз гулади.
Кунингизга ярамаган
Болагинангиз шулмиди?*

*Ўғил бўлиб нима қилдим?
Ўлтирибман мўлтираб.
Юрагимда тошар армон,
Кетар энди ўлдириб.*

*Аччиқ-аччиқ бўзлайдурман
Магорим йўқ жавдираб.
Бемавриг бу ўлимлардан
Жон-жаҳоним қовжирар.*

*Мен талтайиб ўтирибман
Бегоналар тобуткаш.
Бу исноддан ўлсам эди,
Дунё, бунча бағринг тош?*

*Ўғил бўлиб нима қилдим?
Ит боқсангиз бўлмасмиди?
Чопиб борса қабргача,
Тузингиз оқлармиди?
Армонлар қолмасмиди?
Чорасизман, қақшайдурман.
Танамда жон қолмади,
Сўнги йўлга кузатишга
Тирик туриб бормадим,
Ўғил бўлиб бормадим.*

Шу воқеа бахшининг юрагида улкан армон бўлиб қолди. Йилларни қувалаб йиллар кетди. Чорасиз дард жондан ўтди. Бахши ўлимига мингдан-минг рози бўлиб, яратгандан қазосини ёлбориб сўради.

Тез кунда бахши тилаги ижобат бўлди.

ТАРЖИМАЛАР

Амрита Притам
ҲИНДИСТОН

ЎЗГА АЁЛ

Қовоғимдан ёққанида қор,
Вужудимда гуллади анбар.
Булутларни шамол бағрига
Аста боғ-боғ қилиб боғладим.
Мангуликка нақш этдим сени.
Сен ва менинг соямиз узра
Аёл келиб беғам ухлади.
Бу унинг бир мажнунлигимиз?
Бошоқларни бўлишдик биз ҳам,
«У» табиий эди,
иккимизни қониқишимиз
Аёл макри афсонаси
Ўтмишларда қолган эски гап...

БОШҚА ТАСВИР

Мен бор эдим, балки сен ҳам мавжудсан,
Соя ичра рақс тушаётган сояман —
Сен ҳам қай рангдаги соясан балки,
Зулматнинг қўйнида тун парчалари,
Аммо у воқеа буткул тарихий...
Тун ва дарахтларнинг қора чодирини
Шарпамиз яшириб бўлгандир либос
Ва қуёш нури тушиб тонг саҳар,
Ўтиб кетди вужудимиздан
ва боқий тошларга мангу чизилар.
Фақат вужудгина ойнанинг ўроғи,
Бу оламнинг ўзга сувратидир.
Яшил рангни тўлдирар япроқлар,

Сут рангида эди булут либоси,
Гуллар ҳам оқ, қизил турли тус олди
Осмон ҳам чалқанча узанди кўкка,
Тасвир бу ўтмишда қолган санъатдир...

БОШҚА АСАР

Мен бир малак эдим самодан тушган,
Сув тусига кирмоқ эди тилагим.
Оташдек фош бўлмоқ сенинг тилагинг,
Сўнг оташ жилваси сувда балқийди.
Аммо у бутунлай ўтган гап эди.
Мен бир тупроқ эдим, чанқоғим
Дарёнинг сувини ичиб қуритган,
Менинг орзуимнинг яшил орзуси
Сенинг ўрмонингни бир ямлаб ютган.
Менинг тувақдаги ғамгин ниҳолим
Ҳушбўй ҳидларингдан беҳуш, маст эди.
Кўм-кўк орзунг, гўзал умидинг
Тупроқ тўшагида беғам ухлайди.
Бу икки вужуднинг хушбўй иси эди
Ва бу ҳақиқатнинг ўзга асари эди.
Дунё асари ўтмишда қолган асардир...

БОШҚА ХОТИРА

Вужуд хотирасидан тортиб,
Вужуд обрўсигача мен эдим.
Вужуд ҳуснидан тортиб,
Вужуд ишқигача сен эдинг.
Мен бир мангуликнинг илми эдим,
Менга сабоқ берган эзгулик берган
Сенсан, мангуликнинг илк тантанаси.
«У»ни тан олган қўрқувдан ҳолидир
Менинг, сенинг ва «у»нинг ҳаёти.
Инсон хотираси мозийда қолган
Ҳаётнинг чўнг тасвиридир...

БОШҚА КИТОБ

Мен бор эдим, балки сен ҳам бўлгансан,
Балки бир нафаслик оралиқдамиз.
Балки бир лаҳзалик зулматда эдим,
Кўчасига кирдим одамийликнинг.
Аммо у бутунлай тарихий гапдир,
Борлигимиз эди бу иккимизнинг.
Дунёнинг тилига айланган китоб.
Мени билишлари мангуликка доҳил,
Сени билишлари доҳил абадиятга.
Улар бошқа бир тилда китоб ёздилар
Ва олиб кирдилар адабиётга.
Дийдорлашув эди бу иккимизнинг.
Ухладик қаттиқ тош тўшақда
Ва кўзу лабимиз бармоқ, бўғин ҳам
Вужудимиз менгзар абадиятга.
Улар тилмочидир ўзга китобнинг
Ригеда мозийда қолган асардир...

АМРИТА ПРИТАМ

Дардларим бор эди,
Уларни папирос чеккандек чекдим жим.
Шеърларим бор эди, уларни
Папирос кулидек тозалаб ташладим.

МЕНИНГ МАНЗИЛИМ

Бугун мен ўз уйим рақамини
ўчиртириб ташладим
Ва кўча номин ҳам
олдириб ташладим пештоқдан.
Кўчамга олиб келувчи барча
йўлларни ташладим бузиб.
Аммо агар сизга мен керак бўлсам,
Унда ҳар мамлакат, ҳар бир шаҳарнинг
Ҳар кўча дарвозасин таққиллатинг,
Бу бир қарғиш, бу бир дуо ва қаердандир
Озод руҳ ялт этиб кўринса кўзга,
Билинги бу менинг уйимдир.

БОШҚА ҚЎШИҚ

Мен бор эдим, балки сен ҳам бўлгансан
Чексиз бу сукунат ҳокимлигида.
Сўлиган япроқлар каби тўкилган
Ё дарё сатҳида эриган қумдек.
Аммо у бутунлай қолиб кетган гап...
Кўча муюлишидан чақирдим сени,
Сен қайрилиб жавоб берганинг кезда.
Шамолнинг бўғзида бошланди титроқ,
Тупроқ ҳам бир шовқин кўтарди тўзиб.
Ва дарё шивирлар ими-жимиди,
Дарахтнинг шохлари бирлаша бошлар.
Барглар ноласида чинқириқ
Ниҳоллар кўзларин қисади тажанг.
Бир қуш қанот қоқди, бу қанот қоқиш
Илк қўшиқ эди мен тинглаган.
Етгита товушнинг бирлашуви бу,
Ўтмишларда қолган жуда эски гап...

БОШҚА ДИН

Мен сени кийганимда,
иккимиз танамиз эътиборда эди.
танамиз гул каби тўкилди
ва қурбонлик учун тортиқ этилди..
сен ва мен қурбонлик олови бўлдик,
сен ва мен бир ҳушбўй ҳилқатмиз
исмимиз пичирлаб лаблардан
чиққан ибодатнинг муқаддас сўзлари,
диний афсоналар ўтмишда қолган гап...

СУКУНАТНИНГ ЖАЗОСИ

Мудроқ шу тунда
парчалаб ташлади кимдир бир қалбни,
бу барча ўғрилиқдан даҳшатли эди
ўғрилиқ белгиси ўлтирибди у.
ҳар бир юрт,
ҳар шаҳарнинг ҳар кўчасида
аммо ҳеч ким уни кўрмас, на-да титрайди.
занжирбанд бир итдай вакилайди у,
кўздан буён биров шеърини айтиб.

*Сварнжит Севи,
ҲИНДИСТОН*

* * *

Сенда яшасайдим
тош каби тўниб.
Шаббода қучгандек
бир гул танасин.
Шамол шарпасининг
Муножотидай,
Харобанг, кошкийди,
этсайди насиб.
Яшамоқ истайман
сарғайган ғиштлар
Ортига кўмилган
асрий нидодай.
Токчангдаги маюс
ишқ ва ғам тўла
Китобдай яшасам
бўлиб зиёда.
Нозу фирофингсиз,
оташларингсиз
Сенинг кўзларингда
Яшаш беҳуда.
Оҳу зорларингга
яшринган сирдай,
Бир сўз тополмадим
кўнглингни ҳушлаб.
Яшамоқ истайман,
булут ва тошда,

Мозийнинг бетакроп
шаклига дўниб.

Яшасам вужудинг
лаҳжаларида,
Самовий оҳангнинг
оғуши бўлиб.

* * *

Қачонки мен сени
Учратсам, гулим,
Кўраётгандирман
энг сўнгги бора.
Жарликда турасан
гўё омонат,
Йўқотиш таҳлика
олар тобора.
Ҳайратлар ичида
бир нораस्ताдай
Яна ҳузурингга
келаман қайтиб.
Худди ўлимингдан
олдин сўнгги бор
Сени кўриш учун
келгандай етиб.

* * *

Кўзларинг ўз шаҳзодасини
Тушларида кўриб кутади.
Нигоҳларинг экилган йўлга
Орзулар маст қадаҳ тутади.
Айтгил, мен қай ломакондаман,
Ўралганман қобиғимга ўзим.
Бу тақдири азалнинг ишин
Ким ҳам тафтиш қила олар? Ким?
Сен ўзингни асрагин, гулим,
Ваҳимали деворларимдан.
Даҳшат тўла эшиклариму
Ожизгина дарчам раҳидан.
Сенга бахтни ҳадяга этарга
Менда на куч, на-да бор имкон.
Менга тегма, бугун ё эрта
Гуноҳингга қолгувчи зотман.
Балки ундай эмасдурман,
Бошқачароқман.

* * *

Она дарё!
Сен бунчалар тоқатлисан.
Ўзингни бутазорга, ўрмонзору
флораларга бахш этасан, бахш.
Биз эса сенинг яхши-ёмон фарзандинг бўлиб,
сувларингга соламиз заҳар
Ва уни ичиш учун кейин тозалаймиз —
Сув ҳаёт манбаи бўлган деб.

* * *

Севги наҳрида яна
Етти уммонда суздинг.
Эҳтирос ва соғинчинг
Бутун оламини бузди.
Кейин-чи? Сен айландинг
Бахту бекам аёлга.
Дардингга шерикликдан
Мен маҳрум бир одамман.
Ўз севгингни нур каби
Заминга ёғдурурсан.
Мўъжизага дўнмадим,
Эсимдан оғдурурсан.
Айландинг бир армонга,
Эски дардларни унут.
Мен қадрига етмаган
Кунларингга аза тут.

* * *

О аждодларим!
Сизларким ўлимни
севган зотларсиз.
Бу ижодга мени
қилурсиз даъват.
Бу ижод қўрқишдир
ўлим олдидан,
У вақт дарёсида
сузади ҳайҳот.
Эй момонт, тезлаштир
ўз юмушингни
Қанча ижод қилдим,
ўтмади тишим.
Сенинг чангалингдан
қутилмоқ учун
Қанчалар чирандим,
етмади кучим.
Сен бир мўъжизасан
авжланар бу сир,
Ношуд ижодкорман,
тилагин тўзим.
Охират, бу — замин
ўйнолмаган рол,
Яратувчиликнинг
даҳоси ўзинг.

* * *

Сув томчилари тинимсиз томиб,
тошларнинг устига тушиб,
намлайди уларни
ва қоплар тошларни яшил кўрпалар,
Улар кўзга кўринар-кўринмас
яшил барглар чиқара бошлар,
Балки гуллаб кетар.
Улар чиндан тошлармикан?

ДАРЁ

Қандай бетоқат ва жонсарак бу дарё,
Сувларни, тошларни силаб ҳайқирар.
Оний из қолдирар уларда.
Уларнинг кўпирган сувлари
Силайди тошларнинг юмалоқ бошини
янада силлиқроқ қилиш учун,
тошлар-чи? Томчилар меҳридан эриб кетгудай.

* * *

Мен кўрқадиган нарса, бу — сен эмас,
руҳий тушкунликдир, руҳий тушкунлик.
яшайман беқарор туйғулар ичра,
улар менга эргашиб юрар,
мен яшайман улардан қочиб.
Тушкунликка тушган лаҳзадан кейин
ўлимга ўхшаган недир ҳар куни
Эҳтиросларимни кемира бошлар...
лекин улар менга
қудрат бахш этар.

* * *

Сенинг исминг тилга олганим маҳал
бутун башариятнинг чексиз
муносабатлари бўлади пайдо
ва чексиз маконнинг 360 бурчидан
чиқиб келасан сен тубсиз қоронғуликдан,
портретда ранглар мавж ураётгандек
ҳамма мантиқдан ва эҳтирослардан
Келасан устун.
борлигингни қамраб олмоқ истайман.
Бунда менинг кўзларим, нигоҳларим
анъанавий торлар узра рақс тушиб кетар.
Мен янги воситалар излайман,
лек унда сен қачондир муҳрланиб қолгансан,
яна ким билади.
Сени ўз измига солмоқ истар портрет.
Истагим яратаётган бу аёл сен эмас,
Балки бенуқсон бир малак
сиймосида кўринган бу сен.

*инглиз тилидан
таржималар*

Ислом Туркай
ТУРКИЯ

* * *

Шу совуқ ҳавода,
томнинг остида
Сени ўйлаюрман яна мен абгор.
Икки букиламан ғамнинг остида,
Нурли кунлар бўлсин сенга талабгор.
Сени ўйлаюрман, билмам қайдасан,
қандайсан?
Балки бошинг узра қор ёғар.
Рухимда, туйғумда кеча-кундуз сен,
Сени ўйламоқлик офирдан-офир.
Кўчада айланар қор бўғоноғи,
Айланар, айланар, ёдимдан ўтар,
Кўр қайдан айланар,
Кўр кимдан ўтар,
Бу совуқ ҳавода,
Танҳо хонада.
Сиқиб парчалайди тўрт девор мени,
Бир куй айланади, ёнар дудоғда.
«Ким йўқотар мени, ким топар мени»
Гўё юрагимни осарлар дорга.
Юрагим ишқимдан осилиб қолар,
Бутун йўлларимни тикарлар гўрга,
Умидлар гумонга айланиб қолар.
Шу совуқ ҳавода,
Томнинг остида,
Сени ўйлаяпман яна мен абгор.
Икки букиламан ғамнинг остида,
Ёруф кун тилайман сенга мен абгор.

**СЕВГИМ МЕНИНГ ҒАНИМ
БЎЛДИ**

Менга қолган оғриқ, аччиқ,
Севгим менинг ғаним бўлди.
Ишқим мени дор оғочим,
Севгим менинг ғаним бўлди.
Қояда битган чинорим,
Ер қатидир шошган жойим
Қиличдек кесдим қиним,
Севгим мани ғаним бўлди.
Кўкрак кердим тўфонларга,
Умид боғладим баҳорга,
Орзуларим осди дорга
Севгим менинг ғаним бўлди.

* * *

Соям ўзимдан катта,
Сояси улкан бўлганлар —
Боламикан?

Тоғлар ўзимдан катта
Кўзларимга қандай сиғар
Ботирмикан?

Ёруғликни кўрган каби,
Соялар қочар яшриниб,
Қочоқмикан?

* * *

Йиқ менинг уйимни
Қардош қора тош.
Мен сенинг учун йиғладим.
Бу кун учун, тонг учун,
Кечаги кун учун йиғладим.
Сен қай куни синдирдинг
Кўнглим панжарасини?
Келтирдинг тўлқин-тўлқин,
қип-қирмизи сасини.
Мендан кўзимни олдинг
юрар тизимни олдинг,
кескир сўзимни олдинг.
Бош сеники,
Ҳуш ўзганики.
Оғиз сеникидир,
Тиш ўзганики.
Умр сеникидир,
Мени ҳам ўз кунингга сол.
Алмаштир бошимни,
Алмаштир ҳушимни,
Алмаштир тишимни,
Алмаштир ишимни,
Бир куни вақт келар,
Усиз ҳеч не ўзгармас.
Фақат рангларни кўрган
Кўзим гўзалдир,
Бўғзимдан чиқмаган
сўзим гўзалдир,
бир умрлик тўзим гўзалдир,
Боқ шундай,
Йиқ мени уйимни, қардош —
Қора тош.

ОЙХОННИНГ САВОЛЛАРИ

Ота, бу ерда ётарсан,
Кўзлар қошнинг соясинда.
Ақл бошнинг соясинда,
Овқат тишнинг соясинда.
Орзу ишнинг соясинда,
Ер қуёшнинг соясинда,
Сувлар кўкнинг соясинда,
Яхши, унда менга айт-чи?
Қуёш ненинг соясинда?..

СОЯЛАР

Яна кўксим ёнди, сийнам ўт олди,
Келтирдим кўкларнинг рангин сасини.
Бу кеча менимла сўзлашди соям
Ёздим сояларнинг фожеасини.
Дўстларнинг кўпидан вафолидир у
Ҳамиша ёнимда, менга таянар.
Дунё ишларидан хабардордир у,
Орқамдан эргашар, ўтимда ёнар.
Ҳасрат бор нурларнинг туфилишидан,
Кўрганда яшринар уялган каби.
Бўй чўзиб оқариб суқилганда тонг
Нурнинг орзусида мен ёнган каби.
Бордир соясига бўйин эганлар,
Соя бор, ўзини инсон санайди.
Юзимга сўзини айтолмаганлар
Орқамдан соямга қилич солади.

СЕНГА НИМА ҚИЛДИМ?

Сенга нима қилдим? дейман кўнглимга,
Ахир, сен туфайли кечганман ўздан.
Фақат юрагимни асрамоқ учун
Ўзликдан кечганман, кечдим субутдан.
Сени бир нур билиб, учдим, елингга,
Алдандим алдоқчи, ялтоқ, сурларга.
Ишондим сўзига, тушдим қўлига,
Мендек оворалар изфир чўлларда.
Ҳамон умид яшар, қайтгум ўзимга.
Яхшиям, найим бор, ёлғонлар ёлғон,
Оёқ остидаги бир тош ҳайкалман.
Фақат қалбимгина соғ-омон қолган.
Ҳар қадамда менинг жоним оласан,
Бегона кўзида ёшга айландим.
Малак либосида қора ёлғонсан,
Қаршингда ҳасратдан тошга айландим.
Яшайвер, юрагим, шу тош қафасда
Ўзим ўз ичимда тутқунман ҳамон.
Тушиб орзуларнинг қўлига аста,
Хаёллар бағрида уйғоқ бир замон,
Сенга тош керакми сарҳад қуришга?
Қўлларим тош қотди берганман сенга.
Тегмагин, паноҳим — бир юрагим бор,
Тош қотса инонки тоғни йиқитар.

*турк тилидан таржима
1988 йил*

ЛАТИФ СУҲБАТЛАР

ЛАТИФ СУҲБАТЛАР

Ассолому алайкум, азиз юртдошлар!

Агар кўнглингиз кенгликларга талпинса, ҳақиқат шуъласидан ўзингизни топмоқчи бўлсангиз, содиқ дўст, самимий суҳбатдошга ташна бўлсангиз, латиф суҳбатимизга дилдош бўлинг.

Қадрли дўстлар, латиф суҳбатлар эшиттиришимизнинг бугунги меҳмони шоира Ўктамой бўлади. У Наманганда туғилган. Наманган Давлат Университетини тамомлаган. Оилали, фарзандлари бор. Шоиранинг «Соғинч қушлари», «Сабрга суяниб», «Оққуш излари», «Томаётган кўнгил» каби ўнга яқин шеърӣ тўпламлари нашр этилган. «Йиғлаётган юрак» китоби инглиз ва ҳинд тилларида Ҳиндистонда чоп этилган.

— Ўктамой, студиямизга хуш келибсиз, сизни шоира сифатида таниганман. Адашмасам, бу 80-йилларнинг бошларида эди. Умуман, шеърӣятга кириб келишингиз анча эрта бошланган. Неча йиллардан буён ижод қилиб келаяпсиз? Нима учун шеър ёзаман деб ҳеч ўйлаб кўрганмисиз?

— Ким нима учун ёзади билмадим-у, мен баъзан кўнглим ошуфта ҳисларга ошна бўлганида, баъзан тўлиб кетганида, дардларимни кимга айтишни билмайман, фақат угина ишончли дўстим, сирдошим, дарддошим деб биламан. Нафақат у менинг дилдошим, вақти келганда, аламларимни ҳам ундан оламан.

— Халққа етказиш учун қайсидир маънода шеър юригимизнинг призмасидан ўтиб етиб бориши керак ва сиз шеър ёзаётган пайтингизда буни халқ қандай қабул қилади деган ҳаяжонли ўйлар хаёлингиздан кечадими?

— Буни ҳеч ўйлаб кўрмаганман. Дунёдаги одамларнинг қайсидир туйғулари бир-бирига ҳамоҳанг бўлиши мумкин-ку, кимнингдир дард-ҳасратлари сизники билан уйғунлашиб кўнгилларига таскин бериши эҳтимолдан ҳоли эмас. Ана шундай ҳолатлардагина, ўқувчи сизни қабул қила олади. Мен шеър ёзганимда бировга ёқармикан, мени бошқалар қандай қабул қилишаркан деб бирор марта ўйлаб кўрмаганман, чунки кўнгили менинг мулким, мен унинг қулиман. У нимани буюрса, шуни ёзганман. Ёлғон нарсалар тўқиб, жимжимадор шеърлар ёзиш қийин иш эмас, аммо бу менинг кўлимдан келмайди, деб ўйлайман.

— Умуман, шеърятда мана буни услуби, мана буни йўли деб кўп ишлатамиз. Сиз ҳам шеърятда ўз ўрнингизни топа олдингизми?

— Агар ўз йўлимни, услубимни топдим десам ёлғон бўлади. Ижод шундай нарсаки у тинимсиз изланишни талаб этади. Изланишдан тўхтаган куни ижодкорнинг тугагани. Ҳаётдан кўп нарса ўрганиш керак албатта, лекин ижодкор одам ундан керакли хулоса ҳам чиқара билиши керак.

— Шеърларингизни ўқиб, кўнглимга бир гап келди. Улардан соғинчининг ҳиди келади. Шеърларингиз бошидан-охиригача шаффоф бир ипга чизиб чиқилганга ўхшайди. Баъзан соғинчиларингиз чуқур берилган, баъзан кўз ёшларга йўғириб берилган. Кўнглингизга соғинч деган туйғу шунчалар яқинми?

— Инсон ҳаёт экан ҳамиша кимнидир, ниманидир соғиниб яшайди. Мен қишлоғимни тарк этганимга йигирма йилдан ошган бўлса-да, ҳамон унинг сўқмоқ йўллари, теракзорларини соғинаман, Мени йўлларимга интизор бўлиб кун санаётган онажонимни соғинаман, мени соғинганларни соғинаман, хуллас, соғинавераман, соғинавераман. Кимдир ўзининг бирор яқинини жуда кўргиси келиб кетса соғинчлари кўз

ёш бўлиб оқар, шоирнинг соғинчи эса, шеърларига томса, не ажаб. Бу ҳеч қачон ўлмайдиган, инсоний туйғу бўлса керак. Аввалги йили чиққан китобимни номини «Томаётган кўнгил» деб қўйган эдим. Кўнгил ўз-ўзидан томмайди, қачонки соғинчлар сел этганда ёки дардларинг дунёингга сифмай қолганда томади.

– Албатта, инсон изтиробда шеър ёзадими, ёки бошқа пайтларда ҳам ёзса бўладими?

– Бировга айтадиган зарур гапинг бўлмаса, дардинг бўлмаса, нима қиласан бировни йўлдан тўхтатиб. Бу борада Бобораҳим Машрабнинг «Дилда дардинг бўлмаса, Дил дафтаримни кавлама» ғазалидаги бир байтни эшлаш кифоя қилади. Тўғриси айтиладиган бўлсам, нимагадир яхши кунларимда шеър унча эсимга келвермайди. Баъзан шундай кунлар бўладики, дардларингни кимга айтишни билмай, қора туманлар ичида қоласан. Шунда шеър ёрдамга келади. Демак, у ижодкорнинг ҳалоскори ҳам экан. Дарду ҳасратларингни бировга айтсанг, устимдан кулмасмикан деб ўйлайсан ёки кимнидир сени тушунмай қолишидан қўрқасан. Бундай пайтларда, албатта, ижодкор учун кўнглини бўшатишга ишончли сирдоши — шеъри бор.

– Бир қатор китобларингизни бошқа тилларда чоп эттирдирдингиз. Буни изланишларингиз, таржималарингиз дунёга қўйилган қадам деб тушунса бўладими?

– Юртбошимиз ҳам куюнчаклик билан асарларимизни таржима орқали дунёга чиқиш вақти аллақачон келганини айтган эди. Шу маънода асарларимиз таржима бўлиб дунёга чиқмас экан, биз ижод аҳли қандай ижодкор эканлигимиздан қатъий назар, тор доирада қолиб кетаверамиз. Ўтган йили мен учун ҳаяжонларга бой йил бўлди десам хато бўлмас. Ҳинд диёрида бир неча Халқаро шоирлар фестиваларида қатнашиш шарафига муяссар бўлдим ва шеърларим яхши баҳолангани сабабли, у ерда китобларим босилиб чиқди.

— Жаҳон фестивалига борганингизда, албатта, у ерга бутун дунёдан ижодкорлар келган бўлса керак. Улар ўзбек шеъриятини қандай қабул қилишди? Бугунги ўзбек шеърияти қай даражада?

— Албатта, бу фестивалда турли давлатлардан кўплаб ижодкорлар ташриф буюришди, бу анжуман жуда кўтаринки руҳида ўтди. Айниқса, модерн шоирлар шеърлари билан барчанинг эътиборини қаратдилар. Жумладан, бизнинг ўзбек шеъриятига ҳам муносабат ёмон бўлмади. Менинг ҳам икки тилда китобимни чиқаришлари балки бунга мисол бўлади.

— Сиз шеър ёзаётган пайтингиз ҳамиша ҳам қофияга сифасизми ёки сифмай қолган пайтларингиз ҳам бўлганми?

— Илгарилари агар қофияли шеър ёзмасанг, ҳеч қаерда босишмас эди. Ҳозир қофиядан кўра туйғуларга йўғрилган шеърлар кўпроқ мухлислар эътиборини жалб этмоқда. Чунки бугунги кун ўқувчисининг диди нозик, савияси баланд. Менда ҳам кейинги пайтларда ҳис-туйғуларим қофияларга сифмай қолаётгандай. «Мен ўзимни кўзларингнинг паноҳига топширдим, бироқ у ерда бирор ифода йўқ ғамхўрликни ифодалайдиган» ёки «сабрларга суяниб қолдим, унга меҳрим зўрлигиданмас, иложимнинг йўқлигидан» каби. Баъзан юрагингдан тошиб келаётган ҳиссиётларингни жиловлаб қофияга соламан, вазнга тушураман десангиз сиз бермоқчи бўлган фикр чиқмай қолади. Шунинг учун кўнгул ҳолатидан келиб чиқиб шеър ёзишга тўғри келади.

— Адабиётга ҳар томонлама зарур бўлган бугунги кун танқидчилиги сизнинг ижодингизни очиб бера олдими, йўқми?

— Маълум маънода «ҳа!» Аввалги йили «Томаётган кўнгул» китобим чоп этилгандан сўнг бир нечта адабиётшунос олимларимиз ўз фикр-мулоҳазалари-

ни билдириб матбуотда чиқишлар қилишди. Айниқса, синчи олим Қозоқбой Йўлдош ва адабий танқидчи Адҳам Алимбековларнинг шу китоб ҳақида ёзган мақолаларида шеърларим ҳолатидан келиб чиқиб, ҳис-туйғуларимни қандай берган бўлсам, шундай ҳис этиб, мени ўзимдан ҳам кўпроқ тушуниб, дадрларимни ҳис этиб моҳирлик билан айтмоқчи бўлган гапларимни кенг мушоҳада қилиб, таҳлил қилиб берганликларидан бошим осмонга етди, албатта.

— Ўз шеърларингизга ўзингиз танқидий кўз билан қарай оласизми?

— Албатта, баъзан бир шеър ёзасан-да, ўзингга жуда ёқиб тушади. Гўё катта бир кашфиёт яратгандек бўласан. Вақти келиб, шу шеърни қўлингга олиб қайта ўқиркансан, бу шеъринг ҳеч нарсага арзимаслигини сезиб қоласан. Назаримда олдинги ёзган шеърларимдан кўра, охирги ёзганларим яхшидай туюлаверади. Кўпроқ мени нимагадир ёзганларимга қониқмаслик ҳисси қийнайди.

— Эсингиздами, 80-йилларда Республика семинарига бирга қатнашган эдик. Тўғриси ўша пайтларда ёзган шеърларингиз менга унча ёқмаган эди. Назаримда, ҳозир жуда баландлаб кетдингиз, халқ тан олиши, юракларга яқинлашиб боришингиз. Одатда шеъриятга ёниб кирадилар, аста-секин ўчадилар, сизда аксинча бўлди. Тутаб кирдингиз-да, кейин пориллаб ёниб кетдингиз. Бунга сабаб нима?

— Ҳа, эсимда! Ўшанда шеърларимни савияси қай даражада эканлигини унча эслай олмайман, у пайт анча ёш эдим. Ёдимда бори шуки, ўша йилларда энг сараланган, яхши деб топилган асарларнигина танлаб нашриётлар қабул қиларди. Фафур Фулом нашриётидан ўша даврларда санокли шоирларнигина китоблари «Шоирнинг биринчи китоби» остида нашр этилган. Шулар орасида мен ҳам бор эдим. Ҳассос шоир

Шавкат Раҳмон китобим ҳақида илиқ фикрлар билдириб, китобга ўзи муҳаррирлик қилган эди. Яна бир нарсани айтишни истардим, ижодий жараён ижодкор учун энг муҳим омиллардан бири. Ижодкор катта қозонда қайнаши лозим. Барча даврларда бекорга барча ижод аҳли пойтахтларга интилмаган, чунки у ерда ижод қилиш учун муҳит бор. Албатта, ижодкор бўлганингдан кейин, юрагингда тўлиб-тошиб ётган, халқингга айтадиган муҳим дардларинг бўлсада, уни қандай айтишни билмаслигинг мумкин. Дардларингни қандай бериш ҳам катта санъат эканлигини шу муҳитта тушганимдан сўнг чуқур англаб етдим. Ҳалима, қайсидир маънода ҳақдирсиз, албатта, чекка бир қишлоқда, қийинчиликларда ўсган, биринчи синфдан то мактабни битиргунича кўргани далаю пахтазор бўлган бир қиз, фақат мактаб дарсликларидагина адабиётни ўқиган, давр шеъриятидан, жаҳон адабиётидан беҳабар, бир ижодни севгувчи бундан ортириб нима ҳам ёзган бўла оларди?

— Яхши шоир учун реклама керакми?

Керак, албатта! Агар Ҳалима Аҳмад гўзал шеърлар ёзиб сандиғига солиб қўя берса, уни биров ўқимаса, уни қандай ижодкор эканини биров билса, биров билмаса, нима деб баҳо бера олади. Ижодкорнинг шеърини яхши ёки ёмон ёзаяпти деб айтиш учун ҳам аввало унинг ижодини ўқиши керак, ўқувчи.

— Сўзга муносабатингизни билмоқчийдим, шоирлар бор сўзни эргаштириб кетади, шоирлар бор сўзга бўйсунди. Сиз қайси тоифага кирасиз?

— Сўз — муқаддас неъмат. Унинг уволидан қўрқиш керак. У сизнинг даражангизни белгилаб беради. Бугунги кун жаҳон шеъриятини олиб қарайдиган бўлсак, катта ижтимоий фикрларни айтишда ҳам қисқаликка интилинаётганликларини кўришимиз мумкин. Ҳатто бугунги кун китобхони ҳам узундан-узун шеъ-

ларни ўқишга тоқати ҳам, хоҳиши ҳам йўқлиги тобора сезилиб қолмоқда.

– Шоирнинг бахти ёзган шеърлари билан ифодаланадими? Шоиранинг бахти нимада?

– Шоирлик, жунунлик бу оллоҳ томонидан берилган илоҳий неъмат деб биламан. Шоиранинг бахти ҳам, бахтсизлиги ҳам ана шунда. Шоирликни қисмат деб қабул қиламан. Бунинг учун қалбимга завқшавқ солган яратганга шукроналар айтаман.

– Машҳурликка интилиш ижодкорни емиради дейишади...

– Ўзини билган ижодкор ҳеч қачон мувафақиятлардан ҳаволаниб кетмайди. Машҳурликка интилишнинг ҳам ёмон томони йўқ, агар у қўлингиздан келса, ўзингизда нимадир борлигини сезсангиз.

– Бугунги шеърият халқимиз маънавиятига хизмат қила оладими?

– Албатта, Шеърият қандай шаклда бўлишидан қатъий назар, инсонларга маънавий озуқа беради. Уларни маънавий дунёларини бойитишга хизмат қилади. Бир қараганда, шоир гарчи ўз дардини ёзгандек туюлса-да, бир пайтнинг ўзида бу эл дарди ҳамдир. Чунки ижодкор ҳам шу халқнинг бир вакили, бир бўлаги. Ўз элини шодумон, фаровон кўриш ҳар бир ижодкорнинг орзуси.

– Истакларингиз?

– Истардимки халқимизнинг кўнглига ҳамиша қўшиқ сифсин, шеър сифсин. Шеъриятимиз фақат эзгуликка хизмат этса, бизни кўнглимизни тушунадиган, дардларимизга ошно бўладиган мухлисларимиз кўпайса.

*Ҳалима Аҳмедова, шоира
«Латиф суҳбатлар»
эшиттиришининг бошловчиси
2009 йил. Тошкент*

ДИЙДОР

Азиз дўстлар! Биз яна «Дийдор» кўрсатуви орқали сизлар билан дийдорлашиб турибмиз. Биз бугун ўз кўнглини томиб тугаган кўз ёшга, ўзини эса кўнгли синиқларини бир-бир тераётган кўнгли эгасига қиёслаган шоира — Ўктамой билан Сизларни яқиндан таништиромоқчимиз. Шоиранинг бир нечта китоблари нашрдан чиққан. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси. Ҳозирги кунда «Қишлоқ ҳаёти» газетасида хизмат қилади.

— Ўктамой опа, бир устоздан шогирди келиб «шеър нима?» деб сўрабди. Устози унга «Шеър — дуо» деб жавоб берибди. Шеърятни, туйғуларни ҳар бир инсон ўзича кашф этиши мумкинми?

— Менимча, шеър бир юпанчиқ, баъзан кўнглинг тошиб кетганда, дарду дунёинг қоронғулашиб, дардларингни кимга айтишни билмайсан. У бир суянчиқ. Шундай пайтлар бўладики, ёнингда суянадиган одамнинг қолмайди. Ана шундай лаҳзаларда шеърга суянган пайтларим кўп бўлган.

Кадрда шоир Азим Суюн:

— Шеърятда дадил қалам тебратиб келаётган, ўзининг ўктам овозига эга бўлган Ўктамойни яхши биламан. Унинг шеърларини, тўғриси, севиб ўқийман. Унинг шеърларида образли, бадий ташбеҳларни ўз ўрнида ишлата билишлик хусусияти бор. Ўктамойнинг кўзи ҳеч бир шоирнинг кўзи илғаманган ташбеҳларга тушади ва ана шундай ташбеҳларни топади.

Бошловчи: — Ижодкорнинг бахт ва бахтсизлик ўртасида унган умид гулига ўхшатаман. Шоир шеъри билан сизнинг кўнглингизга кириб боради. У сизнинг

қувончингиздан қувонади, ғамларингизга шерик бўлади. Ҳар бир лаҳзани яшаб ўтган кўнгил эгаси сизни ўз ашъори билан хаёлотининг рутубатли лаҳзаларини ўтказиб, ёруғлик сари олиб боради. Бирдан атрофингиз ёришиб кетади. Шоира шеърларидан кўнглингизни, ўзингизни топасиз.

— Суҳбат бошида айтиб ўтдингиз ўн беш йилдан буён шеър ёзмай қўйгандим, тўхталиш, узилиш бўлиб қолди деб. Бундай ҳолатни қандай изоҳлаш мумкин? Бу руҳий бир ҳолатми ёки бошқа бир сабаблари борми? Лекин яқиндан бери Республика матбуотларида эълон қилинаётган шеърларингизни ўқияпман, кетма-кет «Оққуш излари», «Сабрга суюниб» шеърини тўпламларингиз нашрдан чиқди.

Айтинг-чи, ижодкор узоқ танаффусдан кейин ҳам ўзини кўнглини топиб, ўз айтар сўзини айтиб кетиши мумкинми?

— Озода шу ўн беш йил ичида шеър ёзмадим, шеърятдан узоқда яшадим десам ёлғон бўлади. Мен шеърларимни гарчи қоғозга ёзиб бировга кўрсатмаган бўлсам-да, уни ҳар кун хаёлларимда ёзиб кўнглимнинг бир четларига яшириб қўяр эдим. Ижодкор бўлгандан кейин кўнглингдаги ғаму шодликларни ифодалагинг келади. Баъзан менда шундай жараён кечади, кўнглим безовталаниб изтиробга тушган пайтларим ё йиғлаб олишим керак, ё шеър ёзиб кўнглимни бўшатишим керак. Шеърят шундай бир жараёнки баъзан бировларга эргашасан, баъзан кимларгадир ўзинг билмаган ҳолда тақдид қиласан. Ана шу нарсаларни ўн беш йил ичида ўзимда синаб кўрдим. Шу йиллар ичида ўзимни топдим, йўналишимни топдим, деб ўйлайман.

*Юрагимда бир дарё оқар,
Эшитилмас ҳайқириқлари.
Тошаверар паймона мисол,
Бошланади гил оғриқлари.*

*Соҳилларга урилиб тошқин,
Оқизади гунг тошларини.
Сувда сузган беғам оққушлар
Тўлқинларнинг сирдошлариму?
Жиловлалмай қолгум бир кун,
Тоқатларим бир-бир йиқади.
Ўзанини узиб бу гарё
Кўзларимдан тошиб чиқади.*

**Кадрда Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист
Насиба Қамбарова:**

— Мен Ўктамойни 1990 йил Ўз.Твда илк бор иш бошлагандан буён биламан. Ҳамшаҳар бўлганимиз учун бўлса керак, ёки бизда биров ўхшашлик бор учунми кўнглимиз яқин. У Твда етакчи муҳаррир бўлиб кўп кўрсатувлар тайёрлади. Яхши-яхши кўрсатувлар муаллифи бўлди, ўзи шу кўрсатувларга муҳаррирлик қилди. Ундан ташқари, эфирга чиққан пайтлари олдимга келиб матнларни ўқиб берарди, камчиликлари бўлса айтардим. Мен уни шеърларини яхши кўраман. Шеърларини ўқисангиз ҳаммаси юракдан ёзилган. («Ишонмай қўйдим» номли шеърни ўқийди).

— Ҳаётдаги йўқотишлар, изтироблар, аламлар ижодкорга куч бағишлай оладими?

— Агар шеър юрагингизни қонатиб, кўнгилдан чиқмаса, мухлислар юрагига ҳам етиб бора олмайди. Изтироблар ҳам маълум маънода ижодкорга таъсир таъсир ўтказади. Инсон қанча кўп рутубат, изтироб чекса, юракнинг нозик толалари шунча пишиб йўғонлашиб бораверар экан. (шеър ўқилади)

Бошловчи: — Шоиранинг шеърларини ўқиганингизда сўзлар орқали чизилган кўнгил сувратининг гувоҳи бўласиз. Унинг туйғуларида ясамалик, зўрма-зўракилик йўқ. Ижодкор шодлигини ҳам, ғаму дард-

ларини ҳам кўнглининг ҳаёти бўлган шеърларида моҳирона ифода эта олади.

Кадрда шоира — Инсон бир умр эртақларга, мўъжизаларга ишониб яшайди. Ҳаётда қандайдир ғойибдан бир мўъжиза юз беради-да, ҳаётинг тубдан ўзгариб кетадигандай. Тошкентга янги келган пайтларим жуда тортинчоқ, уятчан эдим. Ҳаёт инсонни пишитиб ўз қолипига солиб қўяр экан, ҳозир ҳиссиётлардан кўра ақлга кўпроқ суянаман, сабрга суянаман. Бир шоирнинг гўзал бир шеъри ёдимга тушиб қолди.»Айрилиққа дуч келиб, Ювош тортиб қолдилар» дейди арслонлар ҳақидаги шеърида. Қаранг, шундай шижоатли, йиртқич ҳайвон ҳам айрилиқ туйғули ювош тортиб қолганлигини айтади. Инсон бундан мустасно эмас-ку.

— Шеър ёзиб, ёки шеър ўқиб йиғлаган пайтларингиз ҳам бўлганми?

— Ижодкор кўнгли жуда нозик. Бир сўз билан осмонга чиқиб кетади, арзимаган бир сўз билан ерга кириб кетади. Биз атроф-муҳитга, одамларга бепарво бўлолмаймиз, балки ўта таъсирчанлигимиз учун ҳам шеър ёзармиз, билмадим. Баъзан ТВ орқали бирор фильмни томоша қилсам, агар у фожеали бўлса, анча пайтгача ўзимга келолмай юраман. Шеър ёзаётганингда дарду аламларингни гўёки бировга айтиб бераётгандай бўласан. Бундай пайтда йиғламасдан, шунчаки айтиб бўлмайди. Кўп дўстларим шеърларингда дарду ғамлар кўп деб танқид қилишади. Балки шундайдир, лекин мен ўйлайманки, бу ғамлар—мунаввар ғамлар. Шу ғамларсиз ҳам ҳаётимни тасаввур қила олмайман. Бу туйғулар гўё кўнглимни ёритиб, тўлдириб тургандек. Худди неча йиллаб кишанбанд этилган қул кишанга ўрганиб, уни севиб қолгандай. Билмадим, агар кўнглим ғамлардан бўшаб қолса, қандай аҳволга тушишимни тасаввур қила олмайман.

Бошловчи: — Фарзандларингиз орасида Ўктамой опанинг уларга ўхшамайдиган жиҳатлари борми?

Кадрда Оминахон ая, шоиранинг онаси:

— Ўктомой ёшлигидан ёзиб-чизишни яхши кўрарди. Хаёли ўқишу ёзишда эди. Биз дадаси иккаламиз ҳайрон қолардик, сувга жўнатсак уч соат йўқ бўлиб кетарди, сув бўйида хаёл суриб ўлтириб. Бу даражага етиб келишига бизни ақлимиз етмасди. Қишлоқ ша-роитида тузукроқ одамлар чиқиши мумкин эмас деб ўйлардик. Мактабда бешинчи синфда ўқиб юрган пайт-лари газета, радиоларда чиқиб турарди. Дадаси раҳ-матли бугун қизимиз шеър ўқир экан деб радиони ол-дига бир соат олдин келиб ўтириб олардилар. Худога шукур, меҳнатлари зое кетмади, қатор китоблар чи-қаряпти, ундан одамлар баҳраманд бўлишяпти.

Кадрда шоира:

— Ижод заҳматини бўйнингга олиб келганингдан сўнг ҳамма қийинчиликларга рози бўларкансан. Янги келган пайтларим бир ой ичида 7 — 8 та квартирага кўчишга ҳам мажбур бўлдим. То ўзимни топиб, ҳаётимни яхши йўлга қўйгунимча қанча-қанча сўқмоқларни босиб ўтишга тўғри келди. Мени бу ерда бир суяйдиган, қўллаб-қувватлайдиган одам бўлма-ди. Суянсам ўзимга суяндим, неки кўргуликлар бўлса қисмат деб билдим. Кўп ҳолларда қишлоққа қайтиб кетмоқчи ҳам бўлдим, дийдалари тош бу шаҳарда нима ҳам қила оламан деб. Онам доим «дарахт бир жойда кўкаради» деган гапни кўп такрорлардилар. Онамга атаб ёзган бир шеъримда шундай мисралар бор эди: «Иложи йўқ кетарга учиб, Кўкармоқда бир дарахт кўчиб. Нима топди у жондан кечиб, Дилафгорликда». Шу маънода қишлоққа қайтиб борсам, эшитганлар нима дейди, ахир, катта умидлар билан, қанча нарс-дан кечиб бу ерларга келган бўлсам. Ҳаётда қўлинг-дан ҳеч вақо келмаслиги ҳам фожеа экан. Лекин ўзим-

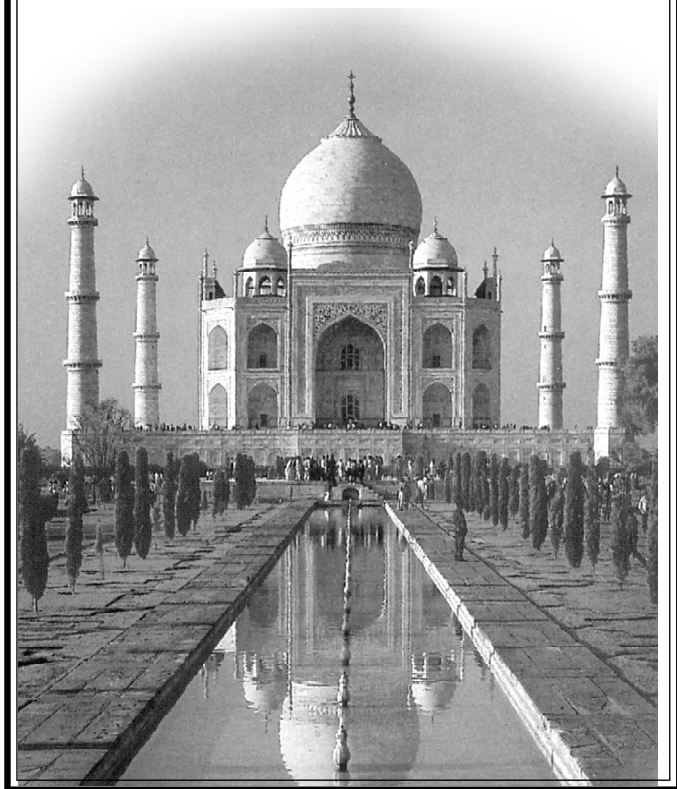
ни кўрсатишим, келажакка ишонишим, ижодимни яхши бир йўлга қўйишим лозимлигини юракдан ҳис этдим. Ҳозир ижод этаман десам ҳамма шароитлар бор, энди халқимизга манзур бўладиган шеърлар ёзиб, эл дардига шерик бўлиш орзу-умидим.

Бошловчи — Азиз дўстлар!

Ҳар нарсанинг муқаддимаси, хотимаси бўлганидек бугунги Сиз билан дийдорлашувимиз ҳам ниҳоясига етди. Инсонни чин дилдан қилган ниятлари янги манзиллар сари, ўзи истаган манзиллар сари олиб боради. Биз ҳамиша яхши ниятлар қилиб яратгандан сизларнинг дийдорларингиздан бизни мосуво қилмасин деб бугунги «Дийдор» кўрсатувимизга якун ясаймиз.

*Озода Тўрақулованинг
«Дийдор» муаллифлик кўрсатуви.
ЎзТВ, 2006 йил, январь*

ҲАЙРАТЛАР УЛКАСИДА

Азиз замондош!

Мен бу сафарномани ёзишдан аввал узоқ вақт ўйлаб, шу нарсаларни ёзиш керакми ёки йўқми деб мушоҳада қилиб кўрдим. Одатда бирор ерга сафарга бориб келган одамдан ёру дўстлари, атрофдагилар у борган жойнинг об-ҳавоси, табиати, урф-одатлари ҳақида қизиқиб сўрашади. Шу маънода бироз ёзиш қўлимдан келар экан, мен ҳам сафар таассуротларимни ёзиб ўзга бир олам, ўзга феъл-атворли одамлар, ўзгача урф-одатлар билан юртдошларимни ҳам хабардор этгим, улар ҳам мен билан шу сафарнома орқали саёҳат этишларини устадим.

Мен, асосан, ўзим бориб кўрган жойлар, ўзим шитирок этган турли анжуманлар, турфа хил воқеа-ҳодисалар ҳақида кўпроқ сўз юритганим учун, ўзлим ҳам ҳақимда гап кетганда бироз «чегарадан чиққан» жойларим бўлса олдиндан Сизлардан узр сўрайман. Чунки бу сафарномани ёзмасликнинг ҳам иложини тополмаяпман. Ҳиндистонда чиройли гўшалар, анвойи гуллар, турлича тамойилларни кўрдим. Бирни кўриб фикр қил, бирни кўриб шукр қил деганларидек, у ерда яшаётган минглаб бошпанасиз, юпун одамлар ҳам назаримдан четда қолмади, яшаш шарт-шароитларига гувоҳ бўлдим. Манглайига иссиқларда нафас олиш, ёмғир мавсумларида тиззадан сув кечиш, чанг-тўзонларда осмоннинг мовий ранги кўринмайдиган шаҳарларда чанг ютиб истиқомат қилиш ёзилган инсонларни кўриб, бошида тўрт фасл айланиб турадиган мўътадил, мусаффо ҳаволарига эга шундай ватанизмиз, меҳр-оқибатли одамларимиз, назаркарда юртимиз борлигига шукроналар айтиш лозимлигини ўзга юртларда дилдан ҳис этдим.

Муаллиф

ИЛК ТАШРИФ

Тасаввур қилинг, агар сиз икки соатдан сал кўпроқ вақт мобайнида бир оламдан бошқа бир нотаниш оламга ўтиб қолсангиз, ўзингизни қандай ҳис қилардингиз? Мен бир қатор чет мамлакатларда бўлганман. Уларнинг аксариятида одамлар сўзлашаётган тил бошқалигини ҳисобга олмаганда, ўзга юртда юрганлик унча сезилмайди. Ҳиндистонда, тўғриси, олдинга шошиб қолдим. Бу ерда ҳамма нарса ўзгача, ўзига хос... Бошига каттакон, ранго-ранг салла ўраган, узун соқоллар қўйган ёшу қари эркаклар, кинолардагидек чиройли сариларга бурканган қиз-жувонлар, талаба қизлар. Кўчаларда уч филдиракли велосипед рикшаларда кетаётган турли-туман тақинчоқларни тақиб олган хонимлар, бошларига саватча қўйиб, қайгадир шошаётган кекса одамлар... Ҳамма ёқда одам. Кўплигидан кўзингиз тинади.

Тепасигина ёпилган уч филдиракли мотоциклар, атрофингизда физ-физ ўтаётган икки филдиракли моторларни ҳайдаб бораётган узун панжобий кийимдаги хотин-қизлар кишини ҳайратга солади. Гўё биз бошқа мамлакатга эмас, вақт машинаси ёрдамида бошқа бир замонга, бошқа бир маконга ўтиб қолгандек эдик.

Ҳиндистоннинг энг йирик штатларидан бири бўлган Панжобнинг Амритсардаги аэропортига самолётимиз қўнганида алақачон қоронғу тушиб қолган эди. Мен Зулхумор опа (У гарчи бу Фестивалга махсус таклифнома билан чақирилмаган бўлса-да, ҳамроҳ бўлиб бирга борди) билан тезгина рўйхатдан ўтиб, чамадонимизни юк ташиладиган тўрт филдиракли енгил, чиройли аравачага солиб ташқарига шошилдик. Атрофга

ёритгичлар ёғду таратиб турибди. Кимнидир кутишга чиққан одамлар қўлларидаги картонга катта ҳарфлар билан ўзлари кутаётган кишининг исмини ёзиб олишган. Кўзимиз «Фестивал. Ўктамой» деган ёзувга тушиб, суюниб кетдик. Чунки кела-келгунча бирор киши бизни кутиб олармикан, бўлмаса қаерга борамиз, қаерда қоламиз деган саволлар тинчлик бермаган эди. Айти пайтда шу биргина ёзув бизнинг барча муаммоларимизни ҳал қилгандай эди.

Ўзини шоир Дев Дард деб таништирган бу одам қорачадан келган, серсоқол бўлгани учун ёши нечада эканлигини билиб бўлмас, сочининг тепа қисми бутунлай тўкилиб кетган, катта-катта кўзлари кулиб турган ўрта бўйли бир одам эди. «КРИТЯ -2008» Халқаро шоирлар Фестивали бошида турганлардан бири Рети Саксена хонимнинг илтимоси билан бизни кутиб олишга чиққанини айтиб, фестивал ўтадиган жой, яъни Чандигарҳ бу ердан 5-6 соатлик йўл бўлгани учун бугун уларникида меҳмон бўлишимиз кераклигини, эртага эрта билан бизни борадиган жойимизга кузатиб қўяжagini айтди. Биз сўзсиз унга эргашдик. Аэропортдаги сон-саноқсиз одамлар орасидан унга эргашиб, то машинаси олдига етиб келгунимизча атрофимизда катта сала ўраган, қоп-қора пахмоқ соқолли, турли рангдаги узун кўйлак устидан калта нимча кийиб олган эркаклар, кинолардагидек узун сариларга ўралган, кенг панжоби кийимлар кийган, қўл, бўйин ва билакларига ҳаддан ташқари кўп турли ялтироқ тақинчоқлар тақиб олган қиз-жувонларга қараб оғзимиз очилиб борарди. Биз Ҳиндистон дори-дармон саноати, тиббиёт ривожи, компьютер дастурлари тайёрлаш, атом бомбаси яратиш борасида каттагина ютуқларга эришган мамлакат эканини билсак-да, лекин тўғриси айтиладиган бўлсам, тараққиёт бобида бу давлатни биз-

дан 50- йиллар орқада қолган бўлса керак, деб ўйлардим. Эҳтимол, мен кўрган ҳинд кинофильмлари шундай хулосага келишимга асос бўлгандир.

Биз Зулхумор билан автоуловда фестивал ўтказиладиган Чандигарҳ томон кетиб борар эканмиз, те-варак-атрофни томоша қиламиз. Бу Амритсарни би-ринчи бор кўрган одамга яқиндагина урушдан чиқ-қан шаҳарни эслатади.

Йўлнинг икки четидаги уч-тўрт қаватли биолар-нинг таглари бошдан-оёқ хусусий магазинлар. Улар-да эски темир-терсак дейсизми, латта-путта дейсиз-ми бетартиб уюлиб ётарди. Бунинг устига, нимага-дир, кўпчилик қаватли биоларнинг эшик-деразала-ри қўйилмаган ёки олиб ташланган. Деворлари қаров-сизликдан унча-мунча таъмир билан ўзига келтириб бўлмайдиган даражада аёвсиз қорайиб кетган. Баъзи биоларнинг четлари худди бомба тушгандай ўйилиб ётибди. Кўчаларининг чанги кўкка кўтарилганидан осмон кўринмайди. Қадамда ахлатлар уйими. Бир то-монлама кўчалар жуда тор ва чангиб ётибди. Чанг биз ўтирган эски автобуснинг синиқ ойналаридан кириб нафасни сиқади. Азбарои транспорт кўплиги-дан биз тушган авто ҳар қадамда тўхтайди, светофор деган нарсанинг ўзи йўқ, йўлни тартибга соладиган-ларини бирор жойда учратмадик. Ҳар қадамда йўлни хоҳлаган жойидан бемалол кесиб ўтаётган одамлар, ҳайвонлар транспорт қатновига ҳалал беради. Икки филдиракли мотоциклар биз кетаётган автобуснинг у ёнидан, бу ёнидан тинимсиз физиллаб ўтади.

Машиналарнинг қаттиқ би-бипидан қулоқлар қоматга келади, асабий ҳайдовчиларнинг бақир-ча-қирлари бизни жуда толиқтириб қўйди. Ичимда, «наҳот, мен орзулаган сеҳрли диёр шу бўлса», деган бир ўй тинчлик бермасди. Нимагадир руҳим тушиб кетди, бунинг устига, ошқозоним ҳам симиллаб оғрий

бошлади. Кеча кечқурун Дев Дардларникада яхши овқатланолмадик. Тўғри, унинг меҳрибон ва очиқкўнгил хотини биз келишимизга икки-уч хил овқат тайёрлаб қўйган экан. Боришимиз билан уларни бир нечта ялтироқ қозончаларда дастурхонга олиб келиб қўйди. Сўнг ликопчаларимизга уларнинг ҳар қайсисидан бир чўмичдан солиб узатди. Самолётда ҳам бизга қандайдир нотаниш овқатлар беришган, бироқ соғлигим яхши эмаслиги учун ҳеч нарса егим келмаган эди. Жуда очиққанимдан Девнинг рафиқаси узатган овқатдан бир қошиқ оғзимга солишимни биламан, худди оғзимга овқат эмас, балки тўзғитилган ари уясини солиб олгандек оғзим жазиллаб ачишди. Ҳолатимни билдирмаслик учун дарҳол иккинчи овқатдан еб, ўзимни ўнглаб олмоқчи бўлгандим, буни си биринчисидан ҳам ўтиб тушган заҳар экан. Бу азобдан қутқарар деган ўйда учинчи овқатдан бир қошиқ ейишимни биламан, кўзимдан ёш тирқираб чиқиб йўтал тутиб қолди. Фақат «Сув-сув!»- дея олдим холос. Бир эмас, уччала овқатга шунча қалампир қўшилиши мумкинлиги хаёлимга ҳам келмаган экан. Мен ўйлагандимки, биринчи овқат аччиқ экан, билмай еб қўйибман, орқасидан бошқа қалампирсизини есам ўтиб кетади деб. Сув ича-ича зўрға ўзимга келдим. Бошқа бирор луқма овқат еёлмадим. Мазам йўқлигини баҳона қилдим. Ошқозонимнинг баттар оғриб қолгани ҳақиқат эди.

Дев Дардларнинг бир қиз, икки ўғли бор экан. Катта ўғли тангалар йиғишга жуда қизиқаркан. Шунинг учун бизга турли даврдаги, турли давлатларнинг тангаларини кўрсатиб бизни хурсанд қилмоқчи бўлди. Эҳтимол, у барча болалар каби мақтанишни истагандир. Қизлари чиройли қутичада ҳинд аёлларининг қадимги зебу зийнатларини олиб келиб, уларни бизга тақиб кўрсатди. Бу тақинчоқлар ҳақиқатан жуда

нозик дид билан ишланганидан кўзни қувнатади. Бошқа пайт бўлганда-ку, уларни жон деб томоша қилардик. Аммо вақт алламаҳал бўлган, йўлдан чарчаб келганмиз ва бу ерга келгунча нима бўларкан деб ўйлай-вериб, анча-мунча ҳаяжонланганмиз, бунинг устига, нима ейишни билмаганимиздан қорин ҳам оч. Уй эгалари бўлса, бутун оиласи билан биздан юртимиз ҳақида дам-бадам сўроққа тутишади. Соат ўн икки бўлай деяпти ҳамки, улар турай дейишмайди. Хусусий мактаб директори шоир Дев Дард оиласининг барча аъзолари инглиз тилини яхши билишаркан. Менинг ушбу фестивал баҳонасида бу тилни ўргана бошлаганимга икки ойгина бўлган, сўзлашиш имкониятим ҳам шунга яраша. Зулхумор опа-ку, тамомила «тилсиз».

Мезбоннинг ўғиллари юртимиз табиати, тарихи ҳақида шу қадар кўп савол беришардики, унинг саволларига инглизчада жавоб қайтаришим амримаҳол эди. Бу менинг тил тўсиғига биринчи дуч келишим эди. Бунинг устига, Девнинг саккизинчи синфда ўқийдиган кичик ўғли:

— Нега сизлар инглиз тилини билмайсизлар, олий маълумотли бўлсаларинг, бу тил жаҳон тили-ку, — деб бизни уялтирди. Биз бунақа бўлишини хаёлимизга ҳам келтирмаган эдик. Шу ёшимизда дунё кезамиз, бирор давлатда инглиз тилида сўзлашга тўғри келади деб ўйлаб ҳам кўрмаган эканмиз. Боланинг бу саволига ўзимизни оқлайдиган жавоб беришга уриндим:

— Гапинг унчалар тўғри эмас. Мисол учун мен ўзбек, турк, форс, рус ҳамда немис тилларини билман. Сен мен санаб ўтган тиллардан бирортасини биласанми? — дедим.

Сезиб турибман бола берган савол фақат унинггина эмас, балки оила аъзоларининг барининг кўнглидан

ўтаётган эди. Менинг жавобимдан сўнг барчалари жи-
миб қолишди ва хайрли тун деб бизни холи қўйишди.

Ҳақиқатан, биз мактабда чет тиллардан немис ти-
лини ўрганганмиз. Менга Ҳиндистонда бўлиб ўтади-
ган ана шу «Критя-2008» шоирлар Халқаро Фестива-
лидан таклифнома билан бирга Фестивалнинг Про-
граммаси ҳам юборилган бўлиб, унда мени қайси куни,
қанча минут чиқиш қилишим вақти, соатигача бел-
гилаб қўйилган экан. (Жаҳон Фестивали бўлгани са-
бабли бу тадбир инглиз тилида ўтказилиши кўрса-
тилган). Бу менинг учун ҳам хурсандчилик, ҳам из-
тироб эди. Изтироблигининг сабаби шуки, умуман,
инглиз тилини ҳатто ҳарфларни унча танимасам. Ол-
димда икки йўл турибди. Ё бориш, ё қолиш! Борай
десам тил билмасам, қандай қилиб маъруза қиламан,
инглиз тилида қандай шеър ўқийман. Бормай десам
бундай имконият яна бўладими-йўқми, хуллас имко-
ниятни қўлдан бергим йўқ. Жуда бошим қотиб қолди.
Мени ёшимда тил ўрганиб бўлармикан, деган хаёл-
лар ичида қолдим. Қарасам, орада икки-уч ой вақт
бор экан. Охири таваккал қилиб бир қарорга келдим,
нима бўлса бўлар, одам қилиб юрган иш-ку, тил ўрга-
наман. Устозимиз таржимон Қосим Маъмуровга бу
ҳақда айтганимда, чин дилдан ўргатажагини айтган-
ларида жуда хурсанд бўлиб кетдим. Мен билан бирга
тил ўрганиш учун икки-уч ўрганувчилар ҳам қатнаш-
ди. Улар анчадан бери бу тилни ўрганаётганликлари
сабабли бемалол матнларни ўқишар, ёзишда ҳам унча
қийналмай ёзишарди. Мени мустақил ёзиш у ёқда
турсин тайёр матнни ҳам ўқишга тилим келишмага-
ни учун, сўзларни бузиб талаффуз қилардим. Улар
устимдан гоҳ пинхона, гоҳ ҳазил аралаш ошкора ку-
лар эдилар. Бу аҳволда мени ўрганиб кетишимга ҳеч
кимни ақли етмасди. Тўғри-да, албатта, бу кулгули
бир ҳолат эди. Лекин инсон бирор нарса қилишга

астойидил бел боғласа, албатта, мақсадига етиши мумкинлигини ўз бошимдан кечирдим. Шу икки ойлик вақт орасида ўқишни, бироз сўзлашув тилини ўргандим. Ҳеч бўлмаганда маърузамни, шеъримни ўқиб бера оламанку, деб хурсанд бўлдим. Хаёлларимни автобуснинг бирданига қаттиқ тормоз бериши ва ҳайдовчининг бақириви бўлиб юборди. Фаҳмлашимизча, автоўлни бир она-бола кесиб ўтган, автобус, сал бўлмаса, уларни босиб кетай деган, ҳайдовчи зўрға тормозни босишга улгурган. Ишқилиб, эсон-омон манзилга етиб олайлик-да, деб қўяман ичимда. Тўғриси, бу ерга келганимизга бироз афсусландик ҳам. Бу, албатта, бизнинг илк тасаввурларимиз эди.

Шу тариқа ҳам машаққатли, ҳам биз учун янги бир олам бўлган завқли довондан ўтиб борардик.

КАЛТАКЕСАКЛАР ҚАРОРГОҲИДА УЧ КУН

Ҳар юртнинг ўзига яраша табиати, иқлими, ҳайвонот дунёси бор. Ҳиндистонда йўл четлари, дарахт тағларида қаторлашиб ўлтирган маймунлар тўдаси, жажжи олмахонларнинг дарахтдан-дарахтга бемалол сакраб юришлари баъзан қатнов йўлларидан ҳам у ёқдан бу ёққа ўтиб қолишлари ҳайратингизни орттиради.

Ёдимда илк бор бу заминга Зулхумор опа билан бу фестивалга келган пайтимиз у уч кун давом этиб, ҳар икки соат давом этган дунё шоирлари чиқишлари билан сўнг, ярим соатлик танаффус бериларди. Гарчи бу қисқа вақт бўлса-да, бундай пайтда деярли барча ижодкорлар табиат қўйнига чиқиб, тоза ҳаводан баҳраманда бўлишга ошиқардилар. Фестивал ўтказилаётган жойнинг номи ҳам «Атиргул боғи» (Гарден

роуз) бўлиб, атрофида биз номини билмайдиган турли хил ажабтовур дарахтлар ўзларини кўз-кўзлаётгандай солланиб туришарди. Ям-яшил ажриқзорлар ичида турли — оқ, қизил, пушти атиргуллар ифоруларини сочиб, меҳмонларни сийлаётгандай эди. Биз бу таниш атиргулларни кўрганмизда худди мусофир юртда ногаҳон яқин кишисини кўриб қолган одамдек қувониб кетдик. Чунки келганимиздан бери кўнглимиз бу ернинг дарахтлари, гулу чечаклари, одамларнинг хулқ-атвори, урф-одатларидан қадрдон бир туйғуни изларди.

Қўлида ёнғоққа ўхшаган ниманидир тутиб, ўзидан катта тулкиникига ўхшаш пахмоқ думини ликкилатиб, теварақдаги одамлардан ҳайиқмай, у ёқдан бу ёққа сакраб юрган кичкина олмахонлар киши эътиборини тортарди. Зулхумор опа ҳам улардан кўз узмай қизиқсиниб қараб турди-да, сўраб қолди:

— Уларни ушласа бўлармикан, бирор киши бизга уларни ушлаб бермасмикан?

— Ҳазиллашаяписизми, уларни ушлаб нима қиласиз? — дедим ҳайрон бўлиб.

— Уйга олиб кетардик, набиралар бир хурсанд бўлишарди-да, — минғирлади у жиддий оҳангда.

Мен кулиб юборишдан ўзимни зўрға тийиб қоламан.

— Соддагина опам-а, — деб елкасига аста уриб қўйдим кулиб...

Орадан беш-олти ой ўтгач, бу заминда менинг икки китобим нашр этилиши муносабати билан 2009 йил май ойининг бошида Ҳиндистонга, китоб тақдимотига чақиришди.

Кунлар бизга нисбатан анча иссиқ, босим анча юқори бўлгани сабабли ҳам, нафас олиш қийин, аъзой баданингдан тер қуйилиб, оёқларингдан пастта оқиб тушади. (Дарвоқе, бизда баҳор бўлгани учун, кунлар анча салқин эди.) Шунинг учун атрофи қалин

Ўрмонни эслатувчи кўм-кўк дарахтлар билан ихоталанган, салқин меҳмонхонада 3-4 кун яшашимга тўғри келди. Сафаримнинг биринчи куни кун иссиғида ўтказилган учрашувлардан ҳориб-чарчаб кечқурун ётоқхонага қайтдим. Чироқни ёқиб эндигина кийимларимни алмаштирмақчи ҳам эдимки, кўзим шип билан хона девори ўртасига ёпишиб турган, ранги совуқ бир махлуққа тушди. Қўрққанимдан аъзои баданим музлаб қолгандай, қотиб қолдим. Шу туришда қанча турганимни билмайман. Бўйи бир қаричдан ортиқроқ, анча семиз, кўриниши худди биздаги калтакесақларни эслатувчи бу боши тухумдай келадиган жонивор, гарчи, менга ҳали ҳеч қандай зиён етказмаган бўлса-да, уни тезроқ кўздан йўқотиш пайига тушдим.

Бундай махлуқни илк бор бир шоирнинг уйига меҳмон бўлиб борганимизда кўриб, эсхонамиз чиқаёзганди. Шунда уларнинг ўғиллари «қўрқманглар ҳеч нарса қилмайди» деб устимиздан роса кулишган эди. У ердаги махлуқнинг ранги тўқ қизил эди, ундан фарқли ўлароқ, бу ердагисининг ранги эса тўқ яшил экан. Ваннахонага кирсам яна шундай бир махлуқ кўзларини лўқ қилиб турибди. Нима қилиш керак? Оёғимдаги уй ичида кийиладиган енгил шиппагимни бирини ечиб унга бор кучим билан отдим. Жони оғриди шекилли, югуриб ҳаво айланиб туриши учун бироз очиб қўйилган дарчадан ташқари чиқиб кетди. Юз-қўлимни ювиб қайтиб кирсам, хонада яна биттаси чопиб юрибди. Дарҳол бориб форточкани ёпдим. Чунки хаёлимда ҳинд кинофильмларида кўрганим — қия очиқ дарчадан заҳарли илон сирғалиб кириб бировни заҳарлаган лавҳа намоён бўлди. Ким билсин, балки бу жониворлар ҳам заҳарлидир! Ташқарига чиқиб мен турган учинчи қават даҳлизида юрган эркакларга қараб овозимни сал баландлатиб «Ёрдам бе-

ринглар!» — дейман. Улар ҳам нимадир рўй берди деб ўйлашиб, мен томон тез келиб, хонамга киришди. Уларга жониворларни кўрсатдим, улар «ЎЎ!» дейишди-да, сўнг ўз тилларида нималарнидир баҳслашиб муҳокама қилишди. Энди бу «турқи совуқ»лардан қутуламан деб севишиб турган эдим ҳамки ҳалиги уч киши индамай чиқиб кета бошлашди.

— Тўхтанглар, нима гап? — деб сўрадим.

— Қўрқма, бу жонзотлар бировга тажовуз қилмайди!? — деди улардан бири бамайлихотир. Бироқ мен тун бўйи бу махлуқлар билан бир хонада бўлишимни ўйлаб, жиддий хавотирга тушгандим. Шунда мен инглизчалаб бирор нарса отилса, бу жониворлар бўлмадан ташқарига чиқиб кетишлари мумкинлигини аранг тушунтирдим. Бахтга қарши, улар ҳам бу тилни чала билишар экан. Шунинг учун оёғимдаги бир пой шиппакни ҳалиги махлуқларнинг бирига отдим, у бир оз олдинга юрди. Кишилар менинг мақсадимни тушуниб:

— Нега уларга озор берасан, улар сенга нима қилди? — дейишди-да, менга норози қиёфада бир қараб ҳай-ҳайлаганимга ҳам қарамай, чиқиб кетишди. Уларнинг ҳатти-ҳаракатларидан сездимки, демак жонзотлар заҳарли эмас. Кўнглим бундан анча жойига тушган бўлса-да, барибир оромим бузилди. Лекин кўникишдан бошқа иложим йўқ эди. Эшитишимча, ерлик аҳоли ҳайвонларни ўлдириш у ёқда турсин, уларга ҳатто озор ҳам беришмас, ҳатто баъзи ҳайвонларга худога сиғингандек сиғинишар экан. Шундоқ бўлгач, арзингни кимга айтасан, бошқалари ҳам шундайдир-да, деб ўйлаб, ўлганимнинг кунидан ўриндиққа чўзилдим. Бироқ туни билан тузук уйқу бўлмади. Онам аччиқ қалампирни кўп истеъмол қилардилар, шунинг учун ким аччиқни кўп еса уни ҳеч қандай газанда чақмайди, — дер эди. Шу-

нинг учун бу ердаги дўстларимизни газандалар чақмаслиги учун ҳеч нарсадан қўрқишмас экан-да, — дейман ўзимча.(Эшитишимча, кўп аччиқ ейдиган одамларни қони тугул гўштлари ҳам аччиқ бўлиб бошқача ҳидга эга бўларкан). Менинг қоним ширин бўлса керак, чунки умримда қалампир емаганман. Шуларни ўйларканман, юрагимни ваҳима босади. Озгина кўзим кетади, чўчиб уйғонаман, кетдимикан деган умидда шошиб шипга — бояги маҳлуқлар турган жойга тикиламан. Улар жойларидан қимирламаган бўлишади, яна кўзим илинади, яна чўчиб уйғонаман. Менинг ҳадигим улар шипда чошиб кетаётиб, оёқлари сирғаниб устимга тап этиб тушишидан эди. Ҳар тугул ундай бўлмади.

Эртаси куни қайтиб келганимда улар учта бўлиб қолишибди. Бу тунни ҳам амал-тақал қилиб ўтказдим. Учинчи куни бу ҳақда ётоқхона маъмуриятига арз қилдим. Бироқ ётоғимга келганимда ҳалиги турқи совуқлар ҳали ҳам жойларида қотиб туришарди. Меҳмонхона ходимлари балки қувиб юборишган бўлса, яна бу безбетлар кириб олганми ёки бундай маҳлуқларни кўравериш улар ўрганиб кетганми, буниси менга қоронғу эди. Дунёда одам боласидек кўни-кувчан мавжудот бўлмаса керак! Нимагадир учинчи куни бу маҳлуқлар мени ортиқча ташвишга солмай қўйди. Икки кунлик бесаронжомлик сабабли, яхши ухламаганим учунми, учинчи кун қотиб ухлаб қолибман. Эрталаб яхши кайфиятда уйғондим ва мени уч кун қўриқлаб ётган «хонадошларим»га қараб: «Ассолому алайкум!» — деб қўйдим. Шундай қилиб, эчки-маргами, митти динозаврларга қуйиб қўйгандек ўхшайдиган бу маҳлуқлар қароргоҳида уч кун меҳмон бўлдим.

ҲИНД ТАОМЛАРИ

Ҳиндистоннинг таомлар борасидаги «об-ҳавоси» ҳам ўзгача экан. Кенг дала майдонларида бир текис, тиззадан баланд бўлиб ўсган кўм-кўк шолиторлар, буғдойзорлар, бўйи бир-бир ярим метр келадиган банан, манго, папая, лимон, кокос сингари турли цитрус мевалар ва баҳайбат гул дарахтлари таналари силлиқ палма каби экзотик дарахтлари кайфиятни кўтаради. Бир ярим миллиардга яқин аҳолига эга бўлган бу мамлакатта Яратганнинг ўзи марҳамат қилгандек, Ҳиндистон ерлари жуда серунум ва ҳосилдор. Қиш бўлмагани сабабли, йилда бир неча марта экин экиш ва ҳосил олиш имконияти мавжуд. Гуж-гуж ҳосилини кўтаролмай, бош эккан бананзорлар менга Ҳиндистон тимсоли бўлиб кўринади. У бир этак болаларини тўйғазишни ўйлаётган муштипар онадай хаёлларимга бостириб киради:

*Тўкилган япроқлар
Кузнинг кўз ёши.
Ялангоёқ еллар
Қолади тиниб.
Бананзор бағрида
Бир этак бола
Тушларимга кирар
Ҳиндистон бўлиб.*

Одим жойда мева сотиладиган расталар, кичик-кичик дўконлар. Кокос, мандарин, лимон, манго каби тропик мевалар чиройли қилиб яшиқларга тахлаб қўйилган. Бананни-ку айтмаса ҳам бўлади. Одам гавжум ҳар қадамда: катта кўча четлари, меҳмонхона, ошхоналар олдида ерга тўшалган мато устига уюб ташланган бананлар сув текинга сотилади. Баъзи дўкон-

ларда анор, олма, апелсин ёки мандарин, лимон каби мевалардан одамнинг хоҳишига кўра, бир зумда шарбат қилиб беришади.

Ҳиндистонга турли Халқаро фестиваллар, китоб тақдироти, турли ташкилотларда учрашувлар баҳонасида бир неча бор келдим. Шу аснода ҳиндларнинг қандай меҳмон кутишларига ҳам гувоҳ бўлдим. Чандигарх. Жаҳон фестивали. Тушлик пайти. Барча бирдай ҳорғин, очиққан. Шу атрофдан турли овқатларнинг ёқимли ҳиди димоқларни қитиқлайди. Биз — турли давлатлардан келган ижодкорлар қўлларимизни ювиб катта залга ўтдик. Ўйладикки, ҳозир ҳамма бир дастурхон атрофига йиғилиб, биргаликда овқатланамиз. Аммо зал бўмбўш эди. Фақат бир бурчакка қўйилган стол устига қозонга ўхшаган, лекин тўртбурчак шаклдаги усти ёпиқ беш-олти идиш қўйилган экан. Бу ҳиндларнинг турли овқатлари пиширилган «кўчма ошхона»си экан, шекилли. Фестивал қатнашчилари қўлларига каттакон ликопчани кўтарганларича узунқисқа бўлиб навбатга туришди, Навбатдагилар қатори залнинг биринчи қаватга тушадиган зинапоёгача чўзилиб борди. Қизиги шундаки, овқатлар совиб қолмаслиги учун ялтироқ қозонлар тагига шамга ўхшаган бир нимадир милтилатиб ёқиб қўйилганди. Стол устидаги каттакон лаганда уларнинг «чапати» деб аталмиш нони, бир марталик стаканга ўхшаш, оғзи ёпиқ пластик идишларда булоқ суви ҳам бор эди. Ёғ тўла қозонда эса, ҳамирдан папур ширинлиги пиширишмоқда. Бу ширинликдан озгина татиб кўриб, еёлмадик. У ўта ширинлигидан томоқни оғритиб қўйиши ҳеч гап эмасди. Менимча, улар аввал аччиқ таом ейишиб, уни мўътадилаш учун ортидан ширинлик ейишса керак.

Бу ерликлар идишлардаги овқатнинг қопқоғини

очиб кўрибоқ, нималигини билганликлари учун, ўз ликопчаларига индамай солиб олишарди. Бизга ўхшаб четдан келган меҳмонлар эса, аввал таомдан қошиқнинг учида олиб татиб кўришар, маъқул бўлсагина, идишларига солишар эди. Чамамда, улар ҳам бизга ўхшаб аччиқ бу таомларни хушламасдилар. Негаки, улар ҳам худди биз каби, фақат гуруч ва чапатигина олишарди. Чапати оддий хамирдан хамиртуришсиз, оширилмай тайёрланадиган егулик бўлиб, пиёла сатҳидек катталиқда юпқа қилиб ёйилади ва қизиб турган товада у ёқ-бу ёғи сал қизартириб олинади. Ичига ёғ суртилмагани учун ҳам, унча мазали эмас. Қайишдек бўлгани сабабли, уни тишлаб узиб олиш ва чайнаш анча машаққатли машғулот. Кимга қандай билмадим-у, лекин мазали ёғли патиру ширмой нонларни еб юрган биз-ўзбекларга бундай нонларни ейиш бироз ғалати туюлди. Айниқса, ҳурматли меҳмон саналган жойингда.

Гуруч ҳам сувда эмас, буғда пиширилганидан бўлса керак, бизга бемазадек туюлди. Дарвоқе, барча овқатлар ҳам аччиқлигидан оғизни ўяр даражада эди. Усиз ҳам ҳаддан ташқари иссиқ бўлган бу юрт одамлари нима учун танани қиздирувчи овқатлар ейишига сира тушуна олмасдик. Шундан бўлса керак, улар овқатнинг мазасини, таъминини унча билишмас экан. Балки, ҳаво босими юқори бўлгани учун организм шундай овқатларни талаб қилар, эҳтимол, бузуқ ҳавода касалликларга чалинмаслик учун одамлар ўта аччиқ таомлар еб ўзларини асрашар, билмадим. Шуни ҳам алоҳида таъкидлаб ўтишни истардимки, бошқа давлатлардан келган «меҳмонлар ҳурмати» учун ҳам, борган бирор кафебар, ресторан ёки хонадонда дастурхонга спиртли ичимлик қўйилмади. У ерда маст бўлиб юрган ёки сигарет чеккан одамни ҳам деярли учратмадик. Айтиш-

ларича, маст кишилар полицайлар томонидан қаттиқ жазоланар экан...

Қўлимиздаги каттакон ликопа овқат кўтариб турибмиз. Бир қўлимиздаги сумка, турли китоб, қоғозларни қаерга қўйишни билмай, эловланамиз. Атрофга боқамиз, одамлар турган жойларида тик турганча маза қилиб овқат еб ётишибди. Яна қўллари билан чапатини қайлага булаб-булаб уришяпти. Ҳатто овқатланаётган жойларида бир-бирлари билан бемалол суҳбатлашишмоқда ҳам. Биз бундай овқатланишга одатланмаганимиз учун анча вақт ўтиришга стул қидирдик. Бу орада овқатларимиз совиб қолди. Қорнимиз оч, лекин олиб келган таомимизни ейишни ҳам, емасликни ҳам билмаймиз. Юмшоққина нон ва кўк чой билан ўзимизни паловхонтўра-ю, қайнатма шўрваларни ўтириб олиб тановвул қилишга ўрганган одамларга ҳозирги ҳолатимиз жуда ғайритабиий туюлди. Начора, ҳар ернинг ўз урф-одати бўлади. Балки улар ҳам биз томонларга келишса, биз мазали санаган таомлар уларнинг ҳам оғизларига татимас. Гарчи ўн кунлар ичида олти-етти килога озган бўлсам-да, руҳим тетиқ эди ...

Ҳиндларнинг кўпчилиги жонлиқлар этини емайдиган вегетерианлар экан. Уларнинг ейдиган овқатлари, асосан, сабзавот ва мевадан иборат. Бу ерда кўчадаги дўконлар у ёқда турсин, ҳатто супермаркетларда ҳам колбаса, сосиска, қази ва бошқа гўшт маҳсулотлари сотилмайди. Уларнинг чапати билан қўшиб ейдиган овқатлари ҳам асосан турли хил гиёҳлардан иборат экан.

Бир куни бозордан ўтиб кетаётиб қарасам, ўртага шохдор бир сигирни боғлаб қўйишибди ва ким нима топса олиб келиб, уни сийлаб ётишибди. Бу ҳам етмагандек, ўзларига ҳам ҳамини раво кўравермайди-

ган 6 — 7 метрлик камёб оппоқ саллани уни бошига ўраб қўйишган экан.

Ҳиндларда бир одат яхши экан: ҳар қандай тадбирда хизматкорлар ўтирган жойингизга ҳар ўн минутда иссиқ кофе, чой ёки турли ширинликлар солинган патнисни кўтариб юришади. Кофега ҳам, чойга ҳам, албатта, сут қўшилган бўлади. Алоҳида кўк ёки қора чой деганларини ичгимиз келиб қанча қидирмайлик, бирор ерда кўрмадик.

Бу юртга бир йилнинг ичида икки марта Халқаро Фестивалларга таклиф этилган бўлсам, китоб тақдимотим учун, Саҳитя Академиясида ва Деҳли Университетларида учрашувлар учун жами тўрт-беш марта боришимга тўғри келди. Ҳар гал фақат гуруч, чапати нонгина еганим учун, ўзи озгин одам, янада хипчалашиб қолардим. Яна бир нарсага имон келтирдимки, одам чой ичмай, нон ва гўшт емай ҳам яшай оларкан. Ҳиндлар нима учундир жуда оз овқат ейишаркан. Шунинг учун бўлса керак, уларда бақалоқ одамлар кўп эмас. Уларнинг кўпчилиги узун бўйли, хипча, чайир бўлишаркан.

Ҳиндистонда ҳам китоб тақдимоти ёки ижодий учрашувлар сўнгида учрашув сабабчиси, албатта, кўчма ошхона ташкил қилдириб, келганларни сийлаш расми бор экан. Қизиғи шундаки, тўрт-бешта қозончадаги овқат йиғиннинг юзлаб қатнашчисига етиб ортарди. Ошхона ёхуд кафедра бўладими, ёки бирор оилага меҳмонга бориладими, албатта, кичкина идишчаларда мошдек қилиб майдаланган новот билан зирага ўхшаш доривор аралашмаси дастурхонга қўйиларкан. Овқатдан сўнг ҳамма ундан кафтлаб оғзиларига солишаркан. Айтишларича, бу аралашма овқат ҳазмини яхшилаб, оғиздаги нохуш ҳидларни йўқотаркан. Ҳатто, устидан ранго-ранг қандга ўхшаш нарса билан қопланган ранг-баранг

(яшил, қизил, сариқ, оқ) бу дориворни кичкина қутичаларга солиб бозорларда ҳам сотишаркан. Мен танқис бир совға сифатида ундан уйга ҳам олиб келган эдим, ундан онам тотиб кўриб:

— Буни қаердан олиб келдинг, ахир бу ўзимизнинг арпабодиён-ку? — дедилар. Мен дориворларнинг фарқига бормаганимдан уялиб кетдим.

Дарвоқе, ҳиндларнинг овқатланиши билан қизиқиб шунга гувоҳ бўлдимки, бу ердаги ҳар бир оилада ўттизга яқин турли доривор ўтлар шиша ва банкаларда сақланаркан. Баъзан битта овқат тайёрлаш учун ўндан ортиқ доривор қўшиларкан. Гиёҳларнинг ўзидан ҳам аччиққина бўтқа тайёрлаб, унинг ўзини чапати билан қўшиб ейишаркан. Дунёга машҳур Тибет табобатида ҳам инсон этхўр эмас, ўтхўр дейилиб, кўпроқ одамларни кўкатлар исътемом қилишга чақиришади. Саломатлик учун ўта фойдали бўлган бу таом доим дастурхонга қўйилиб, энг хушхўр, мазали ва тансиқ емак сифатида тановвул қилинаркан. У ернинг об-ҳавоси ўта иссиқ, қуруқ бўлгани боис, қадимий халқ табобатидан оқилона фойдаланиб, келиб чиқадиган турли хил касалликлар олди олинса керак-да.

Қайсидир бир боришимда аччиқ таомларни ея олмаганимни билган ижодкор дўстларим мени хитой ошхонасига олиб боришди. У ерда турли хилдаги овқатлар билан бирга палов ҳам тайёрланишидан жуда хурсанд бўлдим. Чунки бир-икки бор ноилож аччиқ таомлар еб қўйиб, соғлигим анча ёмонлашганди. Дўстларим мендан асосий миллий таомимиз нималигини сўрашганида: «Палов», — деган эдим. Бир гал Амритсарда шоир Дев Дардларнинг уйига борганимда палов қилиб беришимни сўрашди. Шунда палов учун нималар зарурлигини уларга ёзиб бердим. Мезонлар бозор қилиб келгач, қарасам на гўшт бор, на

тухум ва на сабзи. Улар вегетерианлар бўлишгани учун нафақат эт, балки тухум ҳам ейишмас экан. Сабзи жуда зарурлигини айтганимда, улар уйда шунча мева турганида сабзига ҳожат йўқлигини айтишди. Мен ўшанда уларга бундай ош қилиб бўлмаслигини айтиб, узр сўраганим.

Ишқилиб, Хитой ошхонасидаги палов ҳам шундай ош бўлмасин, деб чўчийман. Яна булар хитойликларку, улар ҳиндларга ўхшашмас деб ўзимни овутаман. Ниҳоят, орзиқиб кутилган дақиқалар етиб келди. Ош сузиладиган бўлди. Палов ичи чуқурроқ каттагина идишда олиб келинди. Ҳамма бирин-кетин капгирнинг ўрнига ишлатиладиган катта қошиқда ўз идишларига ошдан солиб ола бошлашди. Тўғри, ошнинг ранги буғда пишириладиган гуручаникдан кўра сарикроқ эди, бироқ ичида на гўшт, на сабзиси бор. У гуручдан ташқари олма, картошка ва шу ердаги турли мевалардан қўшиб тайёрланган алақандай бир таом эди. Ичимда эсиз гуруч деб қўйдим. Улар нега бу таомни ишонч билан палов дейишганига ҳайрон қолардим. Хаёлимга улар қўй ёғи, қўй гўштига қилинган ҳақиқий паловни бирор марта еб кўришганимикин? Еб кўришса нима дейишаркин, деган ўйлар келди. Шундай ўйларга берилиб кетганимдан «палов»нинг таъмини ҳам сезмаган эканман. Дўстларим: «Қалай, ширин эканми? Сенга ёқдими?» — деб сўрашди бирин-кетин. Гарчи, офицант олиб келган овқатнинг қандай емаклигини ҳали-ҳануз билолмаётган эсам-да, одоб юзасидан: «Ўўвв, раҳмат, жуда мазали экан!» — деб жилмайиб қўйдим. Улар менга ёққан овқатни топганликларидан хурсанд эдилар.

ЖАНОБИ ТАСНИМНИНГ ЖЎНАТМАСИ

Токи ер юзида одамзод яшар экан, у билан бирга гўзал инсоний хислатлар, фазилатлар ҳам яшайверади. Ўзбекларда Афанди, Алдаркўса, Кал сингари халқ оғзаки ижоди қахрамонлари борки, уларнинг номларини эшитиш биланоқ, кишининг руҳи енгил тортади, юз-кўзлари ички бир нурдан ёришиб, лаблар ихтиёрсиз кулгудан ёйилиб кетади. Бундай фазилатли шахслар ҳиндларда ҳам бор экан. Бундай фазилатлар одамга сезилмаган ҳолда, у ёки бу тарзда намоён бўлавераркан...

Ҳиндистон сафаридан қайтиб келганимдан йигирма кунлар ўтгач, мен туғилиб ўсган Намангандан телефон қилиб қолишди. Уйдагиларнинг айтишича, менинг номимга каттакон бандерол келибди. Жигарларим роса ҳайрон бўлишибди. Чунки қишлоқдан Тошкентга кетганимга ҳам йигирма йилдан ошган ва табиийки, ўшандан буён ҳар қандай хат ёки жўнатма тўғри Тошкентга, мен ҳозирда яшаб турган адресга келарди. Жўнатмани очиб кўришса, унинг ичида қандайдир чет тилда босилган ажнабий газета чиқибди. Уни менга юборишди. Мен конверт устидаги ёзувларни кўриб кулиб юбордим. Чунки шу катта конвертнинг устига шундай сўзлар ёзилган экан: «Ўктамой. Шўрқўрғон. Наманган. Ўз.» Тўғриси айтилган бўлсам, менинг наманганлик эканимни биладиган энг яқин кишиларим ҳам Шўрқўрғон қишлоғида туғилганимни билишмас эди. Жўнатмада Ҳиндистонда чиқадиган «Лудиана Трибун» газетаси бўлиб, унда мен ҳақимда ҳиндистонлик адабиётшунос олим, профессор Н. С. Тасним ёзган «Ўзбек шоирасининг ҳиссиёт

жилолари» мақоласи чоп этилган экан. Ҳозир гап бу ерда газета ёки мақола устида эмас.

Ҳиндлар ҳам бизлар каби ҳазил-мутойибани жуда яхши кўришади. Барча инсонлар сингари, ҳиндлар ҳам ўзгарувчан: бир қарасангиз ўта қув, бир қарасангиз жуда содда. Саксонларни қоралаб қолган бу нуроний инсон билан атиги икки марта учрашгандим. Бири — Чандигарҳда китобим тақдимотида бўлганди. Учрашувдан сўнг бу отахон олдимга келиб сидқидилдан мени табриклаб, шеърлар ҳақида илиқ фикр билдирди. Шеърлар унга манзур бўлгани, улар ҳақда мақола ёзажагини айтган эди. Иккинчи марта у билан бир ижодкор дўстимизнинг ишхонасида учрашдик. У мен туғилган қишлоқнинг номигача эринмай ёзиб олган эди. Бобурнинг ҳамюрти эканимни эшитиб «Тузуке Бобурий», яъни «Бобурнома»ни ўқиганини айтди. Хурсанд бўлиб кетдим. Чунки шу вақтгача мен юзлашган ҳиндлардан ҳеч ким Бобур ва унинг ижоди ҳақида маънилироқ бир гап айтмаганди.

Ёши бир жойга бориб қолган бўлишига қарамасдан ҳали тетик, фикрлари теран, қорачадан келган, узун бўйли, қотма бу одамнинг анчайин содда ва тўпори экани бир қарашдаёқ билиниб турар эди. Лекин унинг Ҳиндистондан тўппа-тўғри Шўрқўрғонга жўнатма юборадиган даражада содда деб ўйламагандим.

Яна каттакон конвертни қўлимга оламан, на кўча номи, на уй рақами, на индекси бор, на исм шарифим тўлиқ ёзилган. Баъзан биргина хонадон рақами нотўғри битилгани учун ҳам хат эгасига етмай, орқасига қайтиб кетганини яхши билганимдан, бу жўнатманинг Ҳиндистондан неча денгизлар ва мамлакатлар оша Ўзбекистоннинг бир бурчагидаги бизнинг Шўрқўрғон қишлоғига адашмай етиб келганига сира ишонгим келмасди. Чунки Наманганнинг бир ўзида

ўн бешга яқин Шўрқўрғон қишлоғи бор. Ҳа, Ҳиндистонда ҳам ўзимизнинг афандимизга ўхшаш, олтиариқлик Матмусалар каби содда одамлар борлигини ҳис этиб, юзимга табассум югуради. Кейинги сафар борганимда «Профессор Таснимнинг жўнатмаси» ҳақида гапириб берганимда ҳинд дўстларим ҳам маза қилиб кулишди, сўнг: «Сен юртингда шунчалик машҳур экансанки, қишлоғинг ва отинггина ёзилган бу жўнатма сенга етиб борибди», — деб ҳазиллашишди.

ГУЛ ДАРАХТЛАРИ

Инсон зоти қаерда яшамасин, доимо гўзалликка ўч. Гўзалликлардан ошуфта диллар яйрайди, кўнгил ором топади, шоир қалблар жунбушга келади. Бу жунбуш ҳосиласи хира тортган диллардан ғаму андуҳларни ёмғирдай ювиб кетади. Дунё мусаффолик ичра янгидан уйғонади, бу софликка на замонлар, на фасллар, на одамзод даҳл қила олади.

Мен гулга жуда ўчман. Ўлкамизда ўсадиган юзлаб хилдаги гулларни биламан. Кўкариши билан гуллайдиган ер бағирлаб ўсувчи капалакгуллардан тортиб, ҳовли деворидан ошиб, кўчаларга осилиб турган деворгулларгача танийман ва феълларидан бир қадар хабардорман.

Ҳиндистоннинг Панжоб штати тоғ олди ҳудудига жойлашгани учун иқлими анча мўътадил. Табиати Фарғона водийси табиатини эслатади. Бизнинг водийдан фарқли равишда бу ўлкада абадий яшиллик ҳукмрон. Фасллар биздагидек навбат алмашмайди. Вақт кўкламга келиб тўхтаб қолгандек гўё. Ноябрь ойида борганимизда олмалар гуллаб ётган эди. Қиш авжида ҳам ҳаммаёқ ям-яшил, пишиқчилик, йўл-йўлакай атиргуллар бўй таратиб ётибди. Унча кенг бўлмаган асфальт йўлларда машинада ўтиб борар

эканмиз, бизга йўл-йўлакай бепоён бананзорлар, гул плантациялари ҳамроҳлик қилади. Бизга нотаниш бўлган экзотик, декоратив ва мева дарахтлари номини йўлдошларимиздан сўраймиз. Ҳамроҳларимиз бу гўзалликлар уларнинг жонига теккандек эринибгина изоҳ беришади. Бу ерда мангу яшиллик бўлгани учун бирор фасл биздагидек орзиқиб кутилмайди.

Гулни севмайдиган, уни ёқтирмайдиган одамнинг ўзи бўлмаса керак бу оламда. Ҳиндистонликлар ҳам бундан истисно эмас. Мени ҳайратга солган нарса шу бўлдики, йўл четлари, дам олиш масканлари, шаҳарнинг марказий хиёбонларида бадани силлиқ, сарвга ўхшаш пальма дарахтлари ҳамда номини мен билмайдиган йирик-йирик дарахтгуллар гуж бўлиб ўсар экан. Назаримда, атиргулу чиннигуллар ўсиб-ўсиб мана шундай забардаст дарахтларга айланиб кетгандай. Улар шунчаки ёввойи ҳолда очилиб ётадиган гуллар эмас, худди бизнинг атай экилган атиргуллари миздай йирик қип-қизил, сариқ, оппоқ ёки сиёхранг тўпсадани эслатадиган йўсинда қийғос гуллаб кишини оҳанрабодай ўзига тортади. Мен гул дарахтларини илк бор шу ерда кўрдим. Улар асрий чинорлардай бақувват, лекин гулларининг йириклиги, нафислиги ва анвойи ифори билан ҳар қандай одамни ўзига жалб этиб, яхши кайфият улашади.

Лудҳиана шаҳридаги йирик Панжоб қишлоқ хўжалиги илмий текшириш институтида «Йиғлаётган юрак» номли англиз ва панжоб тилида чиққан китобларимнинг тақдимоти бўлиб ўтди. Бу институтнинг майдони кенг бўлиб, унда турли гуллар, дарахтлар ўсиб ётар, одамлар озода ва шинам бу гўшада, соя-салқин дарахтлар тагидаги скамейкаларда дам олиб ўтиришарди. Учрашувдан сўнг шу ерни жуда томоша қилгим келди ва бу ҳақда ижодкор дўстларимга айтганимда улар розилик билдиришди.

Асфальт йўлнинг икки томони биздаги тўпсада, азамат чинорларни эслатувчи гулдарахтлар. Уларнинг юзлаб йиллар умр кўрганликлари қулоч етмас йўғон, бу ўлканинг жазирама иссиқлари ва шаррос ёмғирларида силлиқданиб кетган танасидан ҳам билиниб туради. Қизиги шундаки, дарахтларнинг гуллари майда эмас, биздаги атиргулларникидай йирик ва қизил, сариқ, оқ, пушти, бинафша ва яна қанча рангларда эди. Баъзан бир дарахтнинг ўзида икки-уч рангдаги гуллар очилиб турардики, буни кўрганда ҳайратланмай иложингиз йўқ.

Гул дарахти

*Ҳиндистонда улкан
гул дарахтларини кўрдим.
(муаллиф)*

*Нозланади нозанин гуллар,
Қўллар етмас ёноқларига.
Нафасларин кўнглимга босиб,
Юзим қўйсам дудоқларига.
Минг йилларки, бир Сўз деёлмай,
Туйғулари чиққанми тошиб.
Ё келмаган ёрини кутиб,
Сабрлари гуллаган ошиқ,*

Гуллаётган азамат дарахтларни кўриб, хурсандлигимдан ёш боладай дам у гулдарахт олдига, дам бошқаси ёнига чопиб бораман. Дўстларим менинг бу ҳайратимдан ажабланишса, мен уларнинг шундай гўзалликлардан ҳайратланмаганликларидан ҳайратланаман. Улар боғни томоша қилишга эринишаётгандек, ҳафсаласиз эдилар. Мезбонлар томоша қилиш ўрнига бир-бирлари билан тинмай нималарнидир гаплашишар, тортишишар эди. Бу гўзалликларни кунда кўра-

вериb, эҳтимол, бадларига уриб кетгандир. Бу ерда йил ўн икки ой битта фасл, мангу яшиллик. Биздек фасларни интиқлик билан орзиқиб кутиш йўқ. Биз, айниқса, кўкламни узоқ айрилиқдан сўнг ёрини кутган ошиқдек соғиниб, ичикиб, энтикиб кутамиз. Ҳар бир янги чиққан гиёҳ майсаларини, бодом гулларини кўзимизга суртиб шу кунларга эсон-омон етиб келганимиз учун Яратганга шукроналар айтамыз. Бирдан ҳозиргина учрашувда айтилган ўзбек ва ҳинд халқларининг туйғулари, урф-одатлари, қарашлари бири-бирига жуда яқин деган фикр хаёлимга келди. Менга бу икки халқ ўртасида тоғдек улкан фарқ ҳам борлиги аён бўлди. Аста пичирлайман: Эй ҳиндигўй дўстим, сен баҳорни мендай кутмайсан...

*Сен баҳорни мендек
кутмайсан...*

Эшитаркан кўклам нафасин
Кўтарганча алвон байроқча
Байрам қилиб адир, қирларга
Чопиб чиқар майса — болажон.
Илк очилган бодом гулини
Лабларига босади ҳилол.
Уйқулари қаттиқ чинорни
Туртиб-туртиб уйғотар шамол.
Саф тортишар чумоли-карвон,
Дардларини экиб далага.
Қалдирғочлар қайтади ҳушқол
Райҳон иси келган ҳовлига.
Сен баҳорни мендек кутмайсан,
Ташрифига бўлиб интизор.

Соғинмайсан нафасларини,
Сен ёқларда мангулик баҳор.

*Сочар рангин кунларим узра
Минг рангдаги бўёқларини.
Яшилликни қўмсайди, кўнгил,
Ҳайрат инган қиёқларини.
Кўзларимда соғинч ёмғири,
Кунлар ўтар бўзлаб бўтадай.
Ташрифига зорман,
Баҳорни
мен сени кутгандек кутаман,
Сен баҳорни мендек кутмайсан!*

Тан олиб айтиш керак, у ерда ҳам гулларни севувчилар жуда кўп экан. Баъзи шинавандалар, ҳатто бошқа давлатлардан ҳам турли гулларни келтириб кўпайтиришар экан. Шоир дўстимиз Дев Дард бир куни бизни ўзининг хусусий мактабига олиб борди. Унинг мактабида мингдан ортиқ бола таҳсил оларкан. У бизни лойдан қилинган пиллапоярлар орқали бир бинонинг томига олиб чиқди. Ана гулу мана гулзор, ҳайратдан ҳар қандай одам ҳам лол бўлиб қолиши мумкин бўлган гўзал бир манзара томнинг тепасида зоҳир эдики, унинг тавсифини сўз билан ифодалаб бериш амримаҳол. Бу ерда фақат кактуслар парваришланиб, Девнинг айтишича, уларнинг турли давлатлардан олиб келинган 150 дан ортиқ тури мавжуд экан. Кактус ўстириш унинг хоббиси бўлиб, қайси давлатда янги бир кактус нави ҳақида эшитса, қандай йўл билан бўлмасин, олдириб келар экан. Бу ерда ўймоқдай жажжи гултуваклардан тортиб, тандирдай келадиган хумларгача бор. Энг катта кактуснинг бўйи одамдан икки қарич баланд экан. Уларнинг антиқалиги шундаки, бу ердаги кактуслар ёппасига гуллар экан. Гуллари ҳам ажабтовур: бири жийданинг гулига ўхшаб майда бўлса, бошқаси катта-катта лолагулга ўхшайди, барчаси ўзига хос, бетакрор.

— Буларни парваришланинг ўзи бўлмаса керак, - сўраймиз гулчидан.

— Ҳа, ҳар бирига алоҳида парвариш лозим, чунки улар ҳар ердан келтирилганлиги сабабли, уларнинг феълу атвори ҳам турлича. Шунга қараб муомала қилмасангиз, дарров «аразлаб», сўлиб қолишадди, — дейди у кулиб.

— Бу ер «Девдард гарден» (Девдард боғи) эканку, - дея ҳазиллашамиз биз. Унга бизнинг бу ҳазилимиз ёқиб тушди, шекилли, бошини сарак-сарак қилиб:

— Яхши ном экан, Дев Дард боғи, Дев Дард боғи, - деб бир неча бор хурсанд такрорлади. Бу ўринда яна шуни ҳам айтиб ўтишни истардим. Бу мактабнинг кенг ҳовлисида ўрдагу ғозлар, товус ва бошқа паррандаларнинг у ёқдан-бу ёққа соллона-соллона юришлари, кичикроқ уйдаи келадиган қатор хоналарда ранго ранг тўтиқушларнинг савлат тўкиб туришлари, турли насддор каптарларнинг уйлар ўртасига тортиб қўйилган қўноқ устига қўниб нималарнидир бир-бирлари билан чуғурлашаётганлари дейсизми, оппоқ, қора, кулранг қуёнчаларнинг бир-бирлари билан ҳозиргина болалар солиб кетган лавлагиларни таллашиб ейишлари худди ҳайвонот боғини эслатади. Директор бу манзараларни «Булар болаларимизни ҳайвонот дунёсига ошно қилади, болалар қалбида ҳайвонларга нисбатан меҳру шафқат, эзгулик уйғотади», — деб изоҳлайди...

Мен меҳмон бўлиб борган ижодкорларнинг уйлари, асосан, икки-уч қаватдан иборат эди. Бир куни бизни Баблин деган шоира аёл меҳмонга чақирди. Унинг эри ҳам шоир бўлиб, ҳар иккисининг бир қатор шеърый китоблари босилиб чиққан экан. Меҳмондорчиликдан сўнг Баблин менга:

— Юр, сенга томни кўрсатаман, — деб қолди.

Ичимда: »Оббо, шу маҳал томда нима бор экан?» — деб ўйласам-да, индамай мезбонга эргашдим. Том

қанақа бўлишини мен яхшироқ биламан деб ўйладим. Чунки биз тўққизинчи қаватда яшаймиз. Ҳар замонда томга чиқиб, у ёқ, бу ёққа қарашга ҳам тўғри келади. Тўққизинчи қаватдан узоқ-узоқларни томоша қилса бўлади. Бунинг уйи атига уч қаватли бўлса, унинг томидан нима ҳам кўринарди, деб ўйладим. Бироқ томга чиққанимга пушаймон бўлмадим. Аксинча, жуда баҳри дилим очилди. Ясси бу томда катта-кичик тувакларда ранго-ранг гуллар қийғос очилган бўлиб, майин шабада уларнинг ажиб ифорини теварак-атрофга таратарди. Гулларнинг ўртасига стол-стуллар қўйилган бўлиб, улар уй эгаларининг дам олиши ёки ижод қиладиган ижодхонаси ҳам экан. Томдан атрофни томоша қиламиз. Бу ердаги барча уйларининг томи шундай «гулзор»га айлантирилган. Баъзи кўп қаватли уйларнинг томидан гуллар ергача осилиб тушиб туриши фаройиб кўриниш касб этган. Томдан гулзор ўрнида фойдаланиш ҳиндларнинг ҳам гўзалликка ўчлигини, ҳам тадбиркорлигини кўрсатади.

Одам гавжум жойларда, аэропорт, ошхона, касалхона, банк, мактаб ва катта-кичик бошқа ташкилотларда тандирдай-тандирдай келадиган гултувакларда чиройли гул ёки манзарали дарахтлар ўстирилганки, буни кўрган одам ҳиндларнинг дидига таҳсин айтмай қолмайди.

Ҳали учигга анча-мунча вақтим борлиги сабабли, аэропорт павилонларини айланаман. Қаршимда кўзларни қувнатиб ял-ял ёниб турган табиий гулу декоратив дарахтлар ақлни шоширади.

Бу диёр абадий яшилликлар юртидир. Лекин бир нарсага ҳеч ҳам тушуна олмасдим. Бу очунда ҳеч нарса абадий эмаслигини биламиз-ку?! Шу боис бизда дарахтлар ҳам кийимларини фаслга мослаб алмаштириб туради. Нега Ҳиндистонда бошқача? Оғочлардаги яшил япроқлар мутлақо тўкилмасмикин? Бу савол

устида кўп ўйландим. Жавоб кутилмаганда топилди. Бир шоир дўстимиз ям-яшил дарахтларни дам бор бўйича, дам япроқларини йирик планда сувратга туширибди, сўнг олган кадрларининг сифатидан кўнгли тўлмай, яна сураатга олиш учун фотоаппаратини солаб қараса, яшил барглар ёппасига ерда тутдай тўкилиб ётганмиш. Уч-тўрт сония ичида дарахтларда бирорта япроқ қолмаганинидан қаттиқ ҳаяжонга тушган шоир шу ёшга кириб бундай воқеани илк бор кўрганини қайта-қайта сўзларди.

ГОЛДЕН ТЕМПЛА

Гарчи Амрисар, юқорида баён қилганимдек, чанг-тўзонлари осмонга кўтарилган, бинолари қаровсизликдан қорайиб, баъзи уй-жойларнинг эшик-деразалари алақачон синиб тушган, ҳали янгилари қўйилмаганлиги боис афтодаҳол бу кўриниш янада ғарибона тус олган, кўча тўла ахлат уюмлари таъбни хира қилса-да, ибодатхоналар ғоятда ҳашамдор, озода ва осуда эди. Бундай кескин фарқ ҳар қандай кимсани ҳайрон қолдириши турган гап.

Таърифи дунёга кетган бу «Олтин ибодатхона» (Голден Темпла)ни кўриш учун кечки пайтни танлашимизнинг жиддий сабаби бор эди.

Ибодатхона атрофи кенг бўлиб, ерга чиройли мрамар ётқизилган, теварак ёғ тушса ялагудек тоза эди. Хийла совуқ бўлишига қарамасдан, барчанинг яланг оёқда юриши эътиборимизни тортди. Ибодатхона атрофига ёғоч ва мрамардан қилинган махсус скамейкаларда хотин-халаж болалари билан дам олиб ўтиришибди. Катта-кичик салла ўраган эркаклар эса, бировларга ҳалал бермаслик учун, иложи борица паст овозда суҳбатлашишмоқда.

Азиз китобхон, ҳозир ёдимга бир нарса тушиб

қолди, шунинг учун сизлардан узр сўраб бироз чекиниш қилмоқчиман. Ҳинд диёрида юздан ортиқ миллат вакиллари яшашаркан. Уларнинг яшаш тарзлари, урф-одатлари, тиллари бир-биридан тубдан фарқ қилади. Тўй-ҳашам ва байрамларда катта ёшдаги эркаклар юпқа, ялтироқ салла ўраб олишар экан. Панжоб Ҳиндистоннинг энг йирик штатларидан бири бўлиб, у ерда сикҳлар кўпчиликни ташкил этади. Улар Бобурийларни ёқтиришмас экан. Бунга сабаб, Аврангзеб тахтга ўтиргач, зулми ҳаддан зиёд оширган, бунга қарши қўзғолган сикҳларни аёвсиз қиличдан ўтказган деган бемаъни инглизлар сиёсати ерликлар қонига сингиб кетганлигини ҳис этиш қийин эмас эди. Чунки инглизлар ўзларини яхши кўрсатиш учун тарихга, Бобурийларга тош отиб, уларни адолатсиз, бешафқат, босқинчи қилиб кўрсатишгани аниқ эди. Ҳолбуки, улар 200 йилдан ортиқроқ вақт давомида ҳинд халқини зулукдай сўриб, бутун бойликларини талон-тароҳ қилдилар. Бобурийларнинг эса, 300 йил ҳукмронликлари давомида бу халққа улкан, бетакрор иншоотлар, бой маданий мерос қолдирдилар. Наҳот, шуларни ажратиб олиш учун катта ақл керак бўлса деб маъюсланаман. У ерда бир музейга кирганимизда худди мен айтиб ўтган ҳолат янада бўрттириб кўрсатилганининг гувоҳи бўлиб янада хунобим ошди. Музейдаги катта бир полотнода Аврангзебнинг сикҳларни бир жойга тўплаб, уларни бир-бир қиличдан ўтказётгани тасвирланган эди. Икки жаллод бир сикҳнинг бошини кундага қўйиб чопаётгани, қолган қанча-қанча қўллари орқасига боғлиқ одам ўз ўлимини кутиб, шоҳга нафрат билан боқиб туриши акс этганди. Мен Бобур ҳақида гап кетганида айрим ижодкор дўстларимнинг унчалик рўйхушлик бермаганликлари сабаби бу ёқда эканини ўйладим. «На чора, тарихни тилга киргизиб бўлмайди, асрлар оша инглиз

империяси ҳамюртларимиз ҳукмронлигини фақат «қора» рангларда кўрсатган ва бу нарса у ердагилар қонига сингиб кетган экан».

Сикҳ эркаклари ўраб юрган саллалар анча катта бўлиб, чамаси 6-7 метр матони ҳафсала билан ўраб-ўраб қаттиқ, чиройли ва бузилмайдиган бир шаклга солинган. Улар ана шу салла ва пахмоқ соқоллари билан атрофдагилардан тубдан ажралиб турардилар. Эшитишимча, улар соч-соқолларига, умуман, тиг тегишишмас экан.

Ёзнинг жазирама иссиғида шундай оғир ва улкан саллани кўтариб юришнинг ўзи бўлмаса керак, албатта. Баъзи эркакларнинг сочлари узунлигидан тиззалари, баъзилариники эса товонларигача тушаркан. Узун сочларини турмаклаб устидан ана шундай саллалар кийиб юришаркан, чунки уларнинг сочларини бегоналар кўриши мумкин эмас экан. Соқоллари эса барча эркакларники деярли бирдай пахмоқ, бошқа ерларда бўладигандек чўққи соқоллилар, умуман, йўқ. Соқолларининг паҳмоқлиги сабаби шунда эканки, агар соқол жуда ўсиб кетса, уни тортиброқ турадиган тўр тутиб олишаркан, тўр тутгандан кейин ўсгани эшилиб, клейлаб орқасига қайтариб қўйиларкан. Сикҳлар фақат ўз миллатдошига уйланиши шарт бўлиб, улар бир никоҳли бўлишаркан. Яъни эри ёки хотини ўлган одам иккинчи марта оила қурмас экан. Урф-одатлар ҳам бор бўлсин, деб қўяман ичимда, уларни тинглай туриб...

Хуллас, «Олтин ибодатхона»га яқинлашар эканмиз, бизга оёқ кийимларни ечиб, қўл-оёқни ювиб олиш шарт эканини айтишди. Биз шундай ҳам қилдик. Кузнинг охирлари бўлгани учунми кундузи иссиқ бўлса ҳам эрталаб-кечқурунлари эт жунжикарди. Муздек мрамар йўлларни тез-тез босиб келиб эндигина ибодатхона эшиги олдига борган ҳам эдикки,

дарвоза олдида ким биландир гаплашиб турган кимса бизга бошини кўрсатиб, ўша ерда турган катта қутига ишора қилди. Биз бу даргоҳга бош кийимсиз кириш мумкин эмаслигини англадик. У кўрсатган қутидаги учбурчак рўмоллардан олиб, бошимизга ўраб олдик. Қарасак, дарвоза олдидан эни чамаси бир ярим метрлар келадиган узун сунъий ариқча кавланиб, унга сув тўлдирилган.

— Яна оёғимизни совуқ сувга тикамизми, муздек сувда ҳозиргина ювдик-ку, ахир? Топ-тоза жойлардан юриб келган бўлсак! — дейди Зулхумор опа хуноби ошиб.

— Албатта, — дейман мен ҳам уни сўзларини тасдиқлаган бўлиб, — ҳадеб оёғимизни ювавериш ҳавасми, булар қони қайноқ халқ, чиниқиб кетишган, биз шамоллаб қолмайлик яна.

Қарасак, биз билан бировнинг иши йўқ, ҳамма ўзи билан ўзи овора. У ёқ-бу ёққа қараб, эндигина ариқдан ҳатлаб ўтган ҳам эдикки, ўша ерда ким биландир гаплашиб турган узун бўйли, қотмадан келган, қорача, соқолли-саллали киши йўлимизни тўсиб, бизга нималардир деб ариқчани кўрсатди. Ҳа, шаҳар бедарвоза эмас, деганларидек, келиб-кетувчиларнинг ҳаракатларини назорат қилиб турадиган махсус кузатувчилар ҳам бор экан. Начора, биз қўллаган тадбиримиз ўтмаганидан бироз хафа бўлиб, ариқдан кечиб ўтишга мажбур бўлдик. Буни қарангки, сув биз ўйлаганимиздек совуқ эмас, нимагадир анча илиқ экан. Унга атайлабдан иссиқ сув қуйилганми ёки юзлаб одамлар оёғини солиб ўтаверганидан сув исиб қолганми бу бизга қоронғу эди.

Голден темпл...

Чиннидек тоза бу маконда тинчлик, осойишталик ҳукм суради. Ўртада катта ҳовуз, атрофи ажиб кенг мрамар йўлакчалар. Бу зиёратгоҳнинг сатҳи жуда

катта бўлиб мармар йўлаклар устига бошдан-оёқ чўғдек қизил нақшинкор гулли гилам поёндозлар тўшаб қўйилган. Атрофи баланд девор билан қўрғонланиб, асрлар давомида ёққан ёмғирларнинг аёвсиз зарби ва саратон қуёши оташидан куйиб емирилганидан ўз шаклини анча йўқотган, бироқ тарихи узоқлиги билиниб тургувчи бинолар бир вақтлар жуда ҳашаматли бўлиб, унга юртнинг улуғ рожалари ва азиз-авлиёларининг қадамлари теккани бир қарашдаёқ сезилади.

Бизни бу ерга бежиз кечки пайт олиб келишмаган экан. Зим-зиё тунда улкан ҳовуз атрофига ўрнатилган чироқлар акси сувга тушиб, сирли бир манзара касб этарди. Қоп-қоронғи осмонда чарақлаган юлдузлар гўё ўз гўзалликларини томоша қилиш учун бу ҳовуз-кўзгуга ўзларини солаётгандек эди. Тумонот одам осмондаги юлдузлар ёғдусини ҳовузга қараб бемалол томоша қиларди. Кўнгилларга ҳайрат солувчи бетимсол гўзаллик сувнинг қоқ ўртасига асл олтиндан қурилган қаср бўлиб, унинг чироқлар ёғдусида ҳовузга тушган акси сув тагида пориллаб ёнаётган улкан гулханга ўхшардики, бу гўзалликдан ҳар қандай лоқайд одамнинг кўзлари ёниб, кўнгли чароғон бўлиб кетишига шубҳа йўқ эди. Қаср маҳобати ва нурлар ёғдусининг таъсирини янада ошириш учун бўлса керак, ҳовуз атрофига хира чироқлар ўрнатилган эди.

Қаср ичидаги радиокарнайдан чиқаётган муқаддас дуонинг сирли оҳанги зиёратчиларни сеҳрлаб қўйгандек. Сув ўртасига қурилган қасрга олиб борувчи тоза олтиндан қилинган жимжимадор кўприк устига солинган қимматбаҳо тўшамаларда одамлар радиокарнайдан таралаётган илоҳий сўзларга жўр бўлиб астойдил ибодат қилардилар. Бу гўшада муножот товушидан бошқа овоз эшитилмасди. Сирли

сукунат одамларни сеҳрли оғушига олган, уларнинг руҳларига шундай бир лаззатли осойишталик бахш этардики, бундай ҳаловатни бошқа жойдан топиб бўлмасди. Эртаю кеч бева-бечоралар учун саховат-пешалар томонидан турли ичимлик ва овқатлар тайёрланиб, олиб келинаркан. Ҳар қандай одам, кимлигидан қатъи назар, бу ерга кириб бемалол турли таомлардан ейиши, ибодат қилиши, дам олиб ўтириши мумкин экан.

Ҳиндистоннинг энг қадимий тарихий обидаларидан бири бўлган бу олтин қаср инглизларнинг икки юз йилдан ортиқ давом этган мустамлакаси даврида ҳам талон-тарож қилинмагани ақлга сифмайдиган, сирли бир ҳолдир. Бугунда тилларда дoston бўлган бу обидани кўрмоққа бутун дунёдан сайёҳлар оқиб келмоқда. Бу саждагоҳ яна неча асрларни ҳайратга солиб, қанчалаб шикаста дилларга ором беришига ишонгиси келади одамнинг.

ЁРАБ, НЕТАЙИН НЕ ЮЗ ҚАРОЛИФ, БЎЛДИ?

Лудҳианада тўрт-беш ижодкор даврасида ўтирар, маҳаллий газетанинг бир аёл мухбири мен билан суҳбат қилаётган эди. (Мен бу келишимда инглиз тилини зарурат юзасидан анча-мунча ўрганиб олган эдим). Шу пайт давраимизга яна бир кекса киши келиб қўшилди. Айтишларича, у таниқли шоирлардан бири экан. Унга мени таништириб, Бобурнинг ҳамюрти эканимни айтишганида, унга бу гап бироз ёқинқирамаганини пайқадим. Гарчи, у Бобур мўғул, у босқинчи деган сўзларни ўз тилида айтган бўлса-да, сўзларининг маъносига тушундим ва мезбонлар кутмаганда:

— Бобур мўғул ҳам, босқинчи ҳам эмас, — дедим бироз овозимни кўтариб, инглиз тилида. — Бобур

Ўзбек ва у гўзал шоир, — гапимни давом эттирдим шоша-пиша. Сўнг шу юртнинг давлат арбоби бўлган Жавоҳарлаъл Нерунинг «Бобур — дилбар шахс. Уйғониш даврининг типик ҳукмдори, мард ва тадбиркор одам бўлган. У санъатни, адабиётни жуда севарди», деган гапларини келтирдим. Тақдир тақозоси билан бу ерларга келиб қолган Бобурнинг ўзи ҳам бу мамлакатга «юзланганидан» хурсанд эмаслигини, бу ҳолни «не юз қаролиғ бўлди» дея тантиларча баҳолганини айтиб, машҳур рубоийсини ёддан ўқиб, мазмунини тушунтириб бердим. Суҳбатдошларим улус шоирнинг «Тузеке Бобуре»нигина эшитишган экан, холос. Лекин Бобур лирикаси ҳақида ҳеч нарса билишмас экан. Мен унинг шеърлари бағоят гўзал, бетакрор ва дардчил эканини, Бобур шеърлятида «элга шоҳу кўнгилга қул»лигини яширмаганини айтганимда, ижодкор суҳбатдошларимнинг кўнгиллари эриб, бирпасда буюк шоирга хайрихоҳ бўлиб қолишди. Бобурийларнинг уч юз йилдан ошиқроқ вақт давомидаги ҳукмронлиги Ҳиндистон халқи ҳаётида улкан ижобий ўзгаришлар ясагани, саноксиз меъморий обидалар яратилгани, уларнинг адолатпарварлиги тўғрисида билганимча тушунтиришга ҳаракат қилдим. Шу гаплардан сўнг мезбонлардан кимдир:

— Илтимос, иложи бўлса Бобур ғазалларини таржима қилиб, бизга юборинглар, биз ҳам уни Ҳиндистондаги барча тилларга ўгириб халқимизга, айниқса, ёшларимизга етказайлик. Улар ҳам бу инсон кимлигини билишсин, — дейишди.

Ҳиндистонда қанча учрашув ўтказган бўлсам, ҳар гал улар тушунишса-тушунишмаса, суҳбатни, аввал Бобур ғазалларидан бирини ўқиш билан бошлайман, сўнг ўз шеърларимдан ўқиб бераман. Баъзан, балки шоир Бобур шеърларидан ўқишим учун унинг руҳи шу заминга чорлагандир, деб ўйлаб қоламан. Балки,

шеърларимнинг инглиз ва ҳинд тилларига таржима қилиниши, алоҳида китоб бўлиб чиқиши ҳам Бобур Мирзо руҳининг қўллаганидандир. Кейинроқ ёзилган бир мақолада Бобурга юртдош эканимга ҳам тўхталинган, аммо улуғ бобомга нисбатан мўғул сўзи қўшилмасдан «шоҳ ва шоир» деб ёзилгани кўрдим ва англашилмовчилик барҳам топаётганини кўриб, иччимдан қувондим.

УЧРАШУВЛАР

Дунёда омад деганлари бор нарса экан...

Бундан уч-тўрт йил муқаддам ўзбек шеърляти антологияси чоп этилди. Таниқли шоирлардан тортиб, менинг тенг-тўшларим ва ҳали бирорта китоб чиқаришга ҳам улгурмаган ёш шоирларнинг айрим битиклари шу китобга киритилган эди. Мен бу китобга нолайиқ деб топилган бўлсам керак, шеърларим антологияга киритилмади. Буни билган баъзи шоир дўстларим «хурсанд» бўлсин деб туғилган кунимга айнан шу китобни совға қилишди. Мен бир устозимнинг: «Шеърлят — қандайдир антологияларга кирганлик ёки қандай унвонлар олганлик билан ўлчанмайди, кимнинг иқтидори бўлса, эрта бир куни бирор ердан ёриб чиқади», — деган сўзларини айтиб, хафа бўлганимни билдирмаган эдим.

Туркия Евроосиё Ёзарлар бирлигидан, Ҳиндистондан шеърларим ҳақидаги илиқ сўзлар ёзилган мактубларни олганимда ва туркум шеърларим ўзга юртларда босилиб чиқиб, мени Халқаро шоирлар Фестивалларига таклиф этишганида устозимнинг ҳақ эканини чуқурроқ ҳис этдим. Демак, дунё кимлардир ўйлагандек кўп ҳам норосо эмас эканлигига амин бўлдим.

Мен ва уч-тўрт ижодкор дўстларим омадимизни

бир синаб кўриш мақсадида шеърларимизни инглиз тилига таржима қилдириб, Ҳиндистонда ҳинд ва инглиз тилларида бутун дунёга тарқаладиган «Критя» веб-журнали сайтига юбордик. Орадан узоқ вақт ўтмай, ўша манзилдан менинг номимга мактуб келди. Унда мен юборган шеърлар журналга манзур бўлгани учун махсус сўзбоши билан бир туркуми чоп этишгани айтилган ва журнални электрон вариантыни ҳам юборишган экан. Бу менинг учун кутилмаган янгилик ва менинг жаҳон сари ташлаган илк қадамим эди.

Ҳиндистонлик шеърият ихлосмандлари билан ижодий алоқамиз шундай бошланди. Улар шеърларимдан яна юборишимни сўрашди. Мен олим ва таржимон Қосим Маъмуровдан шеърларимдан яна бир қанчасини таржима қилиб беришни сўраганимда у киши олдинги меҳнатлари зое кетмаганлигидан бениҳоя қувонди. Кўп ўтмай, гуллар ўлкасидан яна бир хушхабар олдим. «Критя» журналининг Бош муҳаррири Рети Саксена хоним менга «Критя-2008» Халқаро шоирлар фестивалига қатнашиш учун таклифнома юборган эди.

Шу йили, яъни 2008 йил, ноябр ойида Ҳиндистонда ўтказилган бу Жаҳон шоирлари фестивалида иштирок этиш насиб этди. Анжуманда кўплаб давлатлардан келган дунё шоирларининг шеърлари билан яқиндан танишиш имконига эга бўлдим.

Ўз навбатида бундай нуфузли анжуманда мен ҳам ўз шеърларимни ижодкорлар имтиҳонидан ўтказиб олдим. Шеърларим, негадир, фестивал қатнашчилари даврасида яхши баҳоланиб, кейинчалик панжоб тилига ҳам таржима қилинди. Бугунги кунда Ҳиндистонда инглиз ва панжоб тилларида алоҳида икки китоб ҳолида нашр этилди. Ёзганларимни ўзбекчадан инглизчага ўгиришда Қосим Маъмуров, инглизчадан

панжобийга таржима қилишда шоир ва таржимон Сварнжит Севиларнинг беқиёс ёрдамини алоҳида эътироф этмасдан бўлмайди, албатта .

Чандигарх, Лудиана, Амритсар, Фрадкот каби ша-ҳарларда китобларим тақдимотига бағишланган қатор учрашувлар бўлиб ўтди. Бу учрашувлар ҳиндларнинг адабиёт ва шеърятни айрича севишларини кўрсатди. Мен ижодий учрашувларда поэтик сўз билан оламни забт этган Навоий тилида сўзлашадиган, шу тилда шеър ўқиб, шу тилда шеър ёзадиган миллат эканимизни, юртимизда шеърый сўз мақоми юксаклиги ва ўзбек поэзияси чуқур тарихий илдизга эгаллиги ҳақида сўзлаб бердим. Тақдимот маросимларида Ҳиндистоннинг турли воҳаларидан оддий шеърят мухлисларидан тортиб, таниқли ижодкорлар, адабиётшунос олимлар оқиб келишгани кишини қувонтирарди.

Ҳиндистонликларнинг оддий бир ўзбек шоирасига кўрсатган бундай юксак ҳурмат-эътибори мени жуда руҳлантириб юборганди, албатта. Ўша куни 2009 йил, май куни соат 16.00 да бўлиб ўтган тадбирнинг шу куннинг ўзида бир неча матбуотларда суратлари билан ёритилиши бугунги кун ҳинд матбуотининг тезкорлигидан далолат берарди. Эрталабки соат 7.00 дан кейин бирорта киоскада газета қолмайди. Уларда «Ҳиндлар эрталаб нонушта қилмаса қилмайдик, аммо, албатта, газета ўқийди» деган гап бор экан. Бундан ташқари, барча идора, ошхона, сартарошхона, касалхона, меҳмонхона каби жамоат жойларида янги газеталар қўйиб қўйиларкан. Хоҳлаган киши уларни ўқиб, дунё янгиликларидан бохабар бўлаверарди. Поездларга чиқилса ҳам, ҳар бир йўловчига бугун Ҳиндистонда босилган барча газета тўплами берилади, агар кимгадир газета ўз вақтида олиб келинмаса, дарҳол хизматчини чақириб ўз ҳақини талаб

қилишаркан. Ўта қизиқувчан ҳинд халқи дунё воқеаларидан беҳабар қолишни истамас экан.

Умуман, ижодий учрашувлар, адабий кечалар беиз кетмади, деб ўйлайман. Учрашувларда савол-жавоблар асосан инглиз тилида бўлди. Чунки ҳинд зиёлилари инглизчани худди биз рус тилини билганимиздай билишар экан. Очиги, уларни тушунишга қийналдим, сабаби Ҳиндистонда тил кўп ва ҳар бир одам инглизчани ўз лаҳжасига мослаб қўллар экан.

Шеърларни, асосан, ўзбекча ўқишга ҳаракат қилдим. Инглиз тилида ҳам ўқидим, бироқ ўзбек шеъриятининг оҳанги ва жаранги ҳиндларга соф ҳолида етиб боришини истадим.

Ҳинд диёрида менинг инглиз тилида «Май хаат из випинг» ҳамда панжоб тилида «Сада ронда эй дил махия» китобларим тақдимоти қачон ва қаерда ўтказилиши ҳақидаги хабар босилган газета нусхасини интернет орқали менга юборишганида жуда ҳаяжонландим. Учрашув қандай ўтади? Улар мени қандай қабул қилишади? Шеърларим уларга маъқул бўлармикан? — деган ўйлар гирдобида баъзан уйқуларим қочиб кетди. Тўғри, ўзимизда кўплаб учрашувларда қатнашганман, бироқ буниси ўзга юрт, ўзгача урф-одатлар, ўзгача қарашлар оламида бўлади. Тўғри, бу заминга биринчи келишим эмас. Юқорида айтганимдек, «Критя-2008» Халқаро Фестивалида ҳам қатнашгандим ва ўша пайт ҳам анча-мунча ҳаяжонланган эдим. Унда кўпчилик қатори атига бир неча дақиқа ўз шеърларимдан ўқиб минбардан тушиб кетгандим. Бироқ бу гал вазият анча бошқача, қалтисроқ. Бу сафар ижодкорлар мени тақдимотим учун атайлаб узоқ яқиндан келишади ва бу ерда ҳар бир гапирган гапим, ҳар бир ўқиган шеърим диққат-эътиборда бўлади. Нигоҳлар беш-ўн дақиқа эмас, соатлаб сенга қадалади. Назаримда, тикилган сонсиз нигоҳлар, бу —

Ўзбек шоираси нимани қойиллатаркан, вақтимизни кетказганимизга арзирмикан бунинг ижоди, — деяётгандай туюлиб ичимдан зил кетаман.

Табиатан жуда таъсирчан одамман. Сал ҳаяжонланиб қолсам бўлди, шеърларим ҳам ёдимдан чиқиб кетиши ҳеч гап эмас. Бегона ердаги учрашувларда кўзларини менга тикиб ўтирган одамларни кўриб, ўзимга Яратгандан куч-қувват тилайман.

Ортингда бир юрт турганини, нафақат ўзинг, балки ота юртинг шаъни ҳам сенга боғлиқлигини англаб тураркансан шундай дамларда.

Панжоб Штати Деҳлига қараганда анча салқинроқ экан. Шундай бўлса-да, ҳаво босими юқори бўлгани боис, ўтирган жойингизда тер қуйилиб келаверади. Бир сафар учрашув ўтказиладиган бинода совутгичлар кўплигига эътибор бердим. Танаффусда эринмай санаб чиқсам, юз йигирма — юз эллик кишилик чоққина залда деворга ўрнатилган ўтгиз тўртта кичик, деразалар ўртасига жойлаштирилган иккита ўртача ва икки бурчақда бўйи одамдан баланд иккита катта совутгич ишлаб турибди. Шунга қарамай, қатнашчилар терлаб-пишиб, нафас олишга қийналиб ўтиришарди.

Охирги март 2009 йил ноябр ойида Рожастон штатининг Жайпур шаҳрида бўлиб ўтган «Бешинчи Жаҳон Халқаро Ёзувчилар Фестивалига борганимда мени ҳам ҳайъатга таклиф этишди. (Бу фестивалга мени Ҳиндистон Қитъаларо Маданиятлар уюшмаси директори, Халқаро Ёзувчилар клуби Президенти Дев Бҳардува таклиф этган эди). Бу ердаги одатга кўра, Фестивал бошланишида юқорида ўтирганлар ўтган аждодлар хотираси учун шам ёқишаркан. Менга ҳам ўтганлар хотираси учун шам ёқишдек шарафли иш насиб этди. Бизни ғаройиб гулдасталар билан сийлашганда, бу илтифотдан бошим осмонга етди. Чун-

ки бу анжуманда мен каби ижодкорлар жуда кўп эди. Бу фестивал фақат шеърхонлиқдангина иборат бўлиб қолмасдан, балки дунё адабиётининг бугунги мақсад ва вазифалари, жамиятда тутган ўрни, замонавий жаҳон шеърятининг етакчи тамойиллари ҳақида қатор маърузалар тингланиб, тортишув ва баҳслар бўлиб ўтди.

Менда, айниқса, Чандигарҳ ва Саҳития адабиёт академиясида бўлиб ўтган тадбирлар катта таассурот қолдирди.

Чандигарҳ... Май ойининг бошлари бўлишига қарамай, кунлар жуда исиб кетган. 2009 йил 4 май куни мен учун жуда ҳаяжонли ва бир умрлик эсда қоларли, унутилмас кун эди. Бугун шу Чандигарҳ шаҳрида китоб тақдимотим бўлиб ўтади. Бирорта атласми ёки миллийроқ бир кийим кийиб олмоқчи эдим, бироқ иссиқдан юрагим безовта бўлаётганини сездим ва олдинги кун сотиб олган енгил, пахтали матодан тикилган панжобий кийимни кийишга мажбур бўлдим.

Таржимоним Сваринжит ва ижодкор дўстимиз Девендра билан биргаликда учрашув жойига етиб келганимизда, одамлар аллақачон йиғилиб бўлишган экан. Ўтирганлар билан саломлашиб олдинда бўш турган қаторга бориб ўтирдик. Шунда Девендра у ёқ-бу ёққа қараб, сўнг аста ҳаяжонланиб менга бу ерга Ҳиндистоннинг нуфузли ва таниқли ижодкорлари тўпланишганини айтди. Мен учрашув қандай ўтишини ўйлаб ўтирганим учун бўлса керак, унинг гапларига унча аҳамият бермадим. Атрофга аста назар ташлайман: хона тўқ қизил рангда замонавий европа усулида чиройли таъмир қилинган, ажабтовур чироқлар тепага эмас, хона деворининг у ер бу ерига ўрнатилган. Бу ер ресторан бўлиб, учрашув муносабати билан столлар олиб ташланиб фақат тўрт кишилик замонавий узун ўтиргичлар залнинг икки

томонига териб қўйилган. Зал тўрида ярим доира шаклида икки-уч қават ишлов бериб, усти лакланган ёғоч. Тахтадан қилинган токчага турли маъбуд ва санамларнинг ҳайкалчалари қўйилган. Орқа томондаги БАРдан турли-туман ширинлик ва ичимликлар жой олган. Рўпарада ёшлигимда онам қишга помидор, бодринг ва карам тузлаб қўядиган ёғоч бочкага икки томчи сувдай ўхшаб кетадиган идиш турарди. Учрашув бошлангач билдимки, бу бочка минбар вазифасини ўтаркан.

Ҳали тадбир бошланишига озгина вақт бор эди. Келиб ўтиришимиз билан бир неча ижодкорлар олдимизга келиб, мен билан қуюқ сўрашишди. Улар Ҳиндистонда чиққан китобларим билан табриклаб, «Критя — 2008» Жаҳон шоирлар фестивалида бирга қатнашганимизни, ўшанда ўқиган шеърларим уларда яхши таассурот қолдирганини айтишди. «Мени танидингизми?» — деб олдимга келган ижодкорларни, гарчи, эслолмасам-да, ҳурмат юзасидан танидим, деб жилмайиб қўярдим. Чунки менинг назаримда, уларнинг ҳаммаси бир хил, яъни бошларида каттакон салла, пахмоқ соқол, қотмадан келган, қорача бўлганликлари сабаб, уларни эслаб қолиш қийин эди.

Чамамда, анжуман қатнашчилари кимнидир кутишаётган эди. Орадан кўп ўтмай, оппоқ салла ўраган, ўрта бўй, бугдойранг, ёши улуғроқ, серсоқол, аммо истараси иссиқ бир киши кириб келди. Ҳамма уни ўрнидан туриб ҳурматлади. У Ҳиндистон Саҳитя академиясининг вице президенти Сатиндур Нур соҳиб экан. У кишини ўтган гал келганимда фестивалда кўрган эдим. Уни тадбир раҳнамоларидан деб таништиришгани ёдимга тушди. Учрашувни катта ёзувчи, доктор Манжит Индра олиб борди. Доктор Нур бошчилигида биз уч-тўрт кишини ҳам залга қарама-қарши қўйилган креслоларга таклиф этишди. Дастлаб гул бе-

риш маросими бўларкан, беш-олти таниқли киши менга гуллар беришди. Сўнг маҳаллий газеталарнинг кўп сонли журналистлари тақдироти ўтказилаётган муаллифни ўз китобини ушлатган ҳолда матбуот учун суратга туширишди.

Бошловчи, билмадим нима учун, илк сўзни менга берди. Қисқагина сўзимда шу қутлуғ заминда инглиз ва панжоб тиларида икки китобим босилиб чиққанидан миннатдорлигим ва кўрсатилаётган бу ҳурмат менгагина эмас, балки ўзбек шеъриятига кўрсатилаётган эҳтиром ҳамлигини инглиз тилида айтдим. Сўнг юртдошим шоир Бобур руҳи учун ҳам унинг «Ҳазон япроғи янғлиғ...» деб бошланувчи ғазалини аруз қоидаларига амал қилган ҳолда, ифодали ўқидим. Ундан кейин ўзимнинг тўрт-бешта шеъримни айтдим. Таржимоним мен ўқиган ҳар бир шеърнинг панжобча таржимасини ўқиб турди. Бундан ташқари сўзга чиққан ижодкорлар ҳам инглиз тилидаги шеърларимдан ҳам ўқиб беришарди. Бу ерда шеър манзур бўлса, «ваҳ, ваҳ!» деб муносабат билдиришар экан. Ҳар бир шеърим шундай «ваҳ, ваҳ!»-лар билан бўлиниб турди.

Кечада бир қанча шоир, адабиётшунос олимлар чиқишиб, китобларим ҳақида илиқ гаплар айтишди. Менга уларнинг холис фикрлари, ҳаяжон билан сўзлашлари жуда маъқул келди. Айримлар сал ортиқча ҳам мақтаб юборишгандай туюлди. Шундай пайтлар ҳаёлимга — Агар шу тобда мени ўрнимга ўзбек адабиётининг таниқли шоирлари Абдулла Орипов ёки Эркин Воҳидовми, Ҳалима Худайбердиевами бўлганида бу ердаги ижодкорлар уларни шеърларини эшитишса борми, қанчалик ҳаяжонга тушишлари, олқишлашларини тасаввур қилиб яйраб кетаман. Мен ўқиган шеърлардаги баъзи сўзлар «муҳаббат», «садоқат», «дўст», «душман», «осмон», «замин»,

«пўртана», «ҳижрон», «дил» каби сўзларни эшитиб тилларингиз бизни тилга жуда яқин экан, баъзи сўзларингиз ҳатто бизни сўзларга ўхшар экан деб қувониб кетишарди, гарчи асли бу сўзларни қаердан келиб чиққанини билишмаса ҳам.

Учрашув охирида кимдир:

— Ўзбек шеърларининг оҳанги, ўқилиш усули ҳақида тасаввурга эга бўлдик. Энди ўзбек қўшиқларининг оҳанги қандайлигини айтиб бера оласизми?. Иложи бўлса, ўзбек фольклор қўшиқларидан бирортасини куйлаб берсангиз, — деб сўради.

Мен ҳали бирор нарса дейишга улгурмасимдан залдаги бир киши ўрнидан туриб:

— Муסיқани сизга мен чалиб бераман, Қозоғистонда кўп бўлганман. У ерда ўзбек қўшиқларини ҳам эшитганман, — деб қолди.

Нима дейишни ҳам билмай анграйиб қолдим. Чунки мусиқа чаламан деган кишининг қўлида бирор чолгу асбоби йўқ эди. У менинг фикримни ўқигандай:

— Сиз қўшиқингизни бошлайверинг, мен мусиқани бармоқларим ва оғзим билан чаламан, — деди.

Бир пайтлар Ўзбекистон телевидениесининг муסיқий кўрсатувларида ишлаганим менга асқотди. Бирикки томоқ қириб бочкани (у энди менга доира ва зифасини ўтарди) бармоқларим билан аста чертиб, бир фольклор қўшиғини айтиб бердим. Муסיқачи ўтирганлардан ҳам кўра кўпроқ мени ҳайратга солиб, ҳақиқатан, айтаётган қўшиғимга мослаб ҳам оғзи билан, ҳам бармоқларини қарсиллатиб, бир-бирига уриб, гўзал муסיқий товуш чиқарарди...

Саҳитя Академияси...2009 йил 17 ноябр.

Саҳитя Академиясининг эшиқдан киравериш жойига мен билан учрашув ўтказиладиган кун санаса, вақти ёзилиб, катга ҳарфлар билан «Ҳуш келибсан Ўкта-

мой» деб ёзилганини кўриб ичимда: ҳиндлар ҳам эринмаган халқ эканда, деб қўйдим.

Тадбир ўтказиладиган катта залнинг тўрисиға, минбарнинг тепасига узун фоноға «Шеърият форуми, Ўзбек шеърияти, Ўктамой Холдорованиянн ижодий кечаси» деган ёзув жуда катта-катта харфлар билан ёзиб қўйилган ва у ҳаммаға яққол кўриниб, ижод аҳлининг диққатини тортарди. Бу ерға йиғилган шеърият ихлосмандлари шеър тинглашдан ташқари Ўзбекистон ҳақида нималарнидир эшитишни иштаётгани тадбир бошланмасдан олдин менға берган саволларидан ҳам маълум эди. Шунинг учун, ҳар эҳтимолға қарши, инглиз ва ўзбек тилларида олдиндан маъруза тайёрлаб олган эдим. Шунға қарамай, савол-жавобларда бирор тушунмовчилик бўлиб қолмаслиги учун Ўзбекистонда бир неча марта бўлган, ўзбекчани тузуккина биладиган ҳинд олими Шаҳид Тасим билан боғландим. Интернет орқали унға айтадиган гапларим матнини юбориб, ундан шу учрашувда менға таржимонлик қилишини илтимос қилгандим. Академиядагилар ҳам, ҳар эҳтимолға қарши, Деҳли университетида таҳсил олаётган ва инглиз тилини яхши биладиган бир қорақалпоқ қизни чақириб қўйишган экан. Бу жуда яхши бўлди. Мен ҳеч қандай хавотирсиз ўзбек тилида ўз маърузамни ўқидим, Шаҳид Таслим уни ҳинд тилида ўқиди, Элмира бўлса савол-жавобларни инглиз тилида тингловчиларға етказди. Қизикувчи ўқувчиларим учун ўша анжамунда қилган маърузам матнини ҳам илова қиламан:

Ассалому алайкум хонимлар ва жаноблар!

Ассалому алайкум ижодкор дўстлар!

Мен сизларға қадимий ва навқирон бўлган Ўзбекистондан салом олиб келдим. Ўзбекистон тарихи-

га назар ташласак у қадимий дунё бешикларидан бири, шеърят ва гуллар мамлакатидир. Биз дунёни ўз шеъряти билан забт этган, улкан классик шоир Алишер Навоий тилига гапирадиган, ёзадиган ва ўқийдиган, фикрини поэтик сўз билан ифода этадиган халқмиз.

Ўзбек поэзияси узоқ тарихга эга. Мен подшосидан тортиб оддий деҳқонигача шеър ёзадиган халқнинг вакилиман. Тарихимизда ўз замонасининг кўплаб ҳукмдорлари, айни пайтда машҳур шоир ҳам бўлишгани маълум. Ҳусайн Байқаро, Бобур ва бобурийлар, Шайбоний ва шайбонийлар, Абдулғозихон ва Ферузлар шулар жумласидандир.

Бугунги ўзбек шеъряти ўзининг қадимий илғизи ҳамда жаҳон адабиёти булоқларидан сув ичган поэзиядир. Шунга қарамасдан, замонавий ўзбек поэзиясида мавжуд анъаналар давом эттирибгина қолинмай, постмодерн, трансавангард каби замонавий йўналишда ҳам самарали ижод қилинмоқда. Бундай ижодий бағрикенглик ўзбек поэзиясининг улкан мавқеини белгилаб беради. Менинг фикримча, ҳақиқий шеър чин туйғулар ҳосиласидир.

Менинг бу ерга келишим биринчиси эмас. Ҳиндистон мен учун жуда азиз. Чунки тақдир тақозоси билан шу ерларга келиб қолган менинг юртдошим шоҳ ва шоир Бобур Ҳиндистон маданиятини ривожлантиришга улкан ҳисса қўшган.

Биз — ўзбеклар болалигимиздан ҳинд фильмларини кўриб улғайганмиз. Бизнинг ўзбек урф-одат ва анъаналари ҳинд халқиники билан бир-бирига жуда ўхшаш.

Ҳинд адабиётининг титанлари: Хусрав Деҳлавий, Рабиндранат Тагор, Мирзо Ғолиб, Бедил каби ижодкорларнинг асарлари ўзбек тилига таржима қилиниб, мактаб дарсликларига ҳам киритилган. Шунинг учун биз ўзбекистонликлар уларни яхши биламиз.

Тошкент шаҳридаги ҳинд тилини ўрганишга йўналтирилган 24-мактабда Ҳиндистоннинг собиқ Бош вазири Лаъл Баҳодир Шастрига ҳайкал ўрнатилган. Мамлакатимиз пойтахтидаги қатор кўчаларга Ҳиндистоннинг таниқли давлат арбоблари: Маҳатма Ганди, Жавоҳарлал Неру ва Лаъл Баҳодир Шастри номлари қўйилган.

Панжоблик таниқли шоира Амрита Притам бизнинг машҳур шоирамиз Зулфияхоним шеърларини панжоб ва ҳинди тилига таржима қилиб, уни бутун Ҳиндистонга танитди. Амрита хоним бир неча маротаба Ўзбекистонда меҳмон бўлган. У Ўзбекистонга катта эҳтиром билан қараб, шоира Зулфияхонимга бағишланган «Хотиралар» китобига юртимиз ҳақидаги етти очеркинни ҳам киритган. Тошкентда Амританинг «Бханг-ра» ва «Ойдин тун» шеърий тўплamlари 1958 йилда Зулфия таржимасига нашр этилди. Яқинда босилиб чиққан «Чироқ ёнар тун бўйи» номли китобдан бир қатор ҳинд ижодкорларининг шеър ва ҳикоялари ўрин олган.

Шеърият ҳамиша инсон кўнглини поклаш, тўйғуларини тозартиришга хизмат қилиб келган. Бундай олижаноб миссияни нафақат мумтоз шеърият, балки замонавий ўзбек поэзияси ҳам муваффақият билан бажариб келди. Фитрат, Чўлпон, Фафур Фулом, Ойбек, Миртемир, Зулфияхоним, Усмон Носир, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Рауф Парфи, Ҳалима Худайбердиева каби шоирлар инсон кўнглининг ўзига хос манзараларини бетакрор йўсинда акс эттирдилар. Қадимий тарих ва кўп асрлик анъаналарга эга ўзбек шеъриятида модерн йўналиш ҳам тараққий этмоқда. Бу йўналишнинг Баҳром Рўзимухаммад, Фахриёр, Абдували Қутбиддин каби вакиллари бугунги ўзбекининг асл тўйғуларини янгича услубда акс этиришга эришмоқдалар.

Ўзим ҳақимда гапирадиган бўлсам, Ўзбекистоннинг гуллар шаҳри бўлган Наманганда туғилганман. Болалигим, ёшлигим азим Сирдарё бўйларида ўтган. Касбим бўйича филологман. Ўзбекистоннинг пойтахти Тошкент шаҳрига катта шоир бўлиш орзусида келганман. Тошкентда Ўзбекистон теелвидениесига бошловчи ва муҳаррир бўлиб ишладим. Бир қатор журнал ва газеталарда хизмат қилдим.

Бугунги кунгача менинг катта-кичик саккиз шеърий китобим нашр этилди. Бу йил Ҳиндистонда инглиз ва панжоб тилларида икки китобим чоп этилиши мен учун жуда катта воқеа бўлди. «Сада ронда эй дил махия» номли китобимни инглиз тилидан панжоб тилига шу ерлик шоир ва рассом Сванжит Севи таржима қилган.

Шеърият - бу руҳнинг овози. Уни фақат инжа қалбларгина эшита олади, ҳис эта олади. Менинг назаримда чинакам шеър - бу ҳамиша кўнгил изҳори ва шоир тасаввур оламининг манзараларидир. Инсон учун бу очунда ўз кўнглини билмоқ ва билдирмоқдан улур саодат йўқ.

Ижодкор бошқалардан туйғуларининг жўшқинлиги билан ажралиб туради. У ҳаётда кечаётган ҳодисаларни ақдан идрок этибгина қолмай, юракдан ҳам ўтказади. Шу боис шеър воситасида айтилган фикр таъсирли ва юқумли бўлади. Кўнгил ҳамма жойда ҳам кўнгилдир. Шунинг учун шеърият миллат танламайди. У чегара билмайди.

Мен кўпроқ табиат манзаралари ҳақида ёзаман. Лекин улар фақат ташқаридаги табиатнинг эмас, менинг кўнглим ва руҳимнинг манзаралари ҳамдир.

Сўзларим чўзилиб кетган бўлса, узр сўрайман. Менимча, шоирнинг сўзидан кўра шеърини эшитган мароқлироқ бўлса керак. Бир нечта шеър ўқиб беришга рухсат этинг!

Саҳитя Академиясидаги учрашувдан сўнг нимага-дир бир нечта ижодкорлар олдимга келиб, Ўзбекистонни зиёрат қилиш истаги борлигини билдирди.

Эртаси куни 18 ноябр куни 79 факультетни ўз ичига олган, дунёдаги энг катта билим даргоҳларидан бири бўлган Деҳли университети талабалари билан учрашув бўлди. Учрашув савол-жавоблар асосида жуда мароқли ўтди. Аёл эмасманми айниқса мени турли сарилар кийиб бизларни тинглаб ўтирган талабалар ва аёл ўқитувчилар кўпроқ қизиқтираётган эди. Қандай гўзал! Менга яна бир нарса тинчлик бермаётган эди. Ўқитувчи аёллар қўлларига қатор-қатор тилла билагузук, қулоқларига, бўйинларига, ҳатто оёқ болдирларига ҳам тилла, брилянд каби шунча кўп зеб-зийнатлар тақиб олишган эдики, ҳавасдан кўра одамда шунча жангур-жунгурни иссиқда қандай кўтариб юришаркин деган ачиниш ҳисси пайдо бўларди. Ҳатто бир шоирни ўқитувчи хотини менга билагидаги қўш-қўш билагузуқларини кўз-кўзлади ва Сизларда ҳам шундай тақинчоқлар тақишадими, сени бу ерда икки уч бор кўришим, лекин тақинчоқлар тақмайсан, ёки сенда бундай зеб-зийнатлар йўқми деб сўради. Бизда бундай тақинчоқлар асосан тўй-ҳашамларда, томошаларда тақилишини унга айтдим, лекин у тушунмадим дегандай елкасини қисди. Тўғри, балки уларда бор бойликларини тақиб кўз-кўзлаш балки фахрдир, балки обрўдир, билмадим, ҳарқалай маънавият ҳам эмаслигини айтгим келарди... Четдан туриб қараган одамга бирозгина эриш туюларкан зеб-зийнатнинг ҳаддан зиёд кўплиги ҳам.

Учрашувларда кўпчилик ҳинд ижодкорлари ўзбек фольклор қўшиқларига қизиқишларини кўрсатди. Улар халқимиз қўшиқлари тўғрисида сўзлаб, иложи бўлса, шундай қўшиқлардан бирини айтиб беришимни сўрашарди. Бир учрашувда ўзбекча алла айтиб бери-

шимни илтимос қилишди. Мезбонларнинг сўровини имкон қадар қондиришга ҳаракат қилдим. Кичикроқ даврларда мезбонлар ҳинд мумтоз ва фольклор қўшиқларидан менга ҳам ҳеч бир илтифотсиз, завқ билан куйлаб беришарди. Эсда қоладиган томони шундаки, уларда бир киши қўшиқ бошласа бўлди, барча ўтирганлар унга жўр бўларди. Қўшиқ матни ва айтилиш усулини ҳамманинг бирдай билиши мени ҳайрон қолдирди.

Учрашувларда сўзга чиққанлар мен ўқиган шеърларда акс этган ҳис-туйғу ва ҳолатлар уларнинг руҳияти ва туйғуларига жуда яқин эканлигини тааж-жуб билан гапиришарди.

Навбатдаги учрашувлардан бири тугагач, бир шоира оддимга келиб, мен билан суратга тушиш истаги борлигини айтди. Сўнг менинг китобимни кўрсатиб, икки-уч марта: «Жуда гўзал асар экан, яхши таржима қилинибди», — деди. Табиийки, мен унга миннатдорчилик билдирдим. Аммо унинг гапларини меҳмонга қилинган одатдаги лутф ҳисоблаб, ортиқча эътибор қилмадим. Кечки пайт бир гуруҳ ижодкорлар билан ўтирардик. Орамизда ҳалиги шоира ҳам бор эди. Мени хурсанд бўлсин деб ўйлади, шекилли:

— Шеърларингиз бизнинг тилимизга чиройли таржима қилинган, таржимаси зўр чиққан. Биласизми? — деди.

Ўтирганлар унинг гапини бошқачароқ қабул қилишди, чоғи, меҳмон нима деркин дегандай менга кўз қирларини ташлашди. Шунинг учун ҳазил қилдим:

— Шеърларим сизнинг тилингизга қандай таржима бўлганини айтолмайман-у, лекин асли жуда гўзаллигини биламан», — дедим. Ҳамма бирдан кулиб юборди. Бу билан мен ундан аламимни олган эдим.

Ҳиндистонлик ижодкорлар дунё адабиётидан тузуккина хабардор эканлар. Улар Пушкин, Лермонтов, Лев Толстой, Алексей Толстой, Анна Ахматова, Мария Цветаева каби рус адиблари ижодидан, Достон шоири Расул Ҳамзатов, қирғиз ёзувчиси Чингиз Айтматов асарларини кўп ўқишаркан. Ўзбек адибларидан фақат Зулфияни шу ерлик машҳур шоира Амрита Притам таржималари орқали бир қадар билишаркан. Афсуски, мен билан учрашган ҳинд зиёлиларининг бирортаси ҳам бизнинг мумтоз адабиётимиздан деярли хабардор эмас эканлар. Буюк бобокалонимиз Алишер Навоий ғазаллари ҳақида тўлқинланиб гапирганимда, улар: «Бизга Навоий ва Бобур ғазалларини инглизчада юборинглар, биз уларни ҳиндига ўгириб, халқимизга етказайлик дейишди. Мен адабиётимизнинг энг сара асарларини таржима орқали дунёга олиб чиқиш вақти еганини дилдан ҳис этдим. Юртбошимизнинг: «адабиётимизнинг энг етук асарларини бевосита она тилимиздан ғарб ва шарқ тилларига таржима қилишга қаратилган ишларни кучайтиришимиз зарур», — деган фикрлари ҳам ана шу заруриятнинг ёрқин ифодаси эди.

МИЛЛИЙ ЛИБОСЛАР

Ҳиндистонга илк қадам қўйган заҳотиёқ ҳиндларнинг ўз миллийлигини кийимларида сақлаб қолганига гувоҳ бўлгандим. Эркаклар бошларига салла ўрашган, узун кўйлак, оқ иштон, баъзилари кўйлак устидан узун камзул кийиб олишган. Аёллар эса рангоранг сорий ёки панжобча кийимлар кийишиб, оёқларига енгил шиппак илиб юришарди.

Биз киноларда кўрган европача кийинган ҳиндлар фақат киноларда бўларкан. Фильмлар кишида

ҳинд либослари аллақачон урфдан қолган деган фикр-ни шакллантирарди. Бу юртда калта юбка, тор шим кийган бирорта аёлни учратмадик. Деярли барча бир-дай миллий кийим кияркан. Мақтаб, коллеж, ҳатто Деҳли университети талабалари билан бўлган учра-шувларда ҳам барча ёшларнинг ўз миллий кийимла-рида юрганини кўриб ҳавасимиз келди. Ҳатто, про-фессор-ўқитувчилар ҳам миллий кийимда.

Ташқаридан қаралса, ҳинд аёллари фақат сари кия-дигандай туюлади. Аслида ундай эмас экан. Сари де-ганлари белдан пастга ўраб-ўраб қолгани елка ёки бошга ташлаб олинадиган беш-олти метрлик турли ранглардаги мато экан. Бу матонинг ичидан бизнинг футболкаларга ўхшаб кетадиган, бироқ бел қисми очиқ, енги калта, енгил либос кийишаркан. Панжоби кўйлак саридан фарқ қилиб, тайёр тикилган бўлар-кан. Ёш қизлар тиззадан келадиган, юришга осон бўлиши учун икки ёни йиртиқ кўйлак, ҳаддан таш-қари кенг қилиб тикилган шалвар кийиб, энли шар-фни бўйинга тескари қилиб ташлаб олишаркан. На-заримда, мен борган ерларда сарилардан кўра пан-жобий кийим кийган хотин-қизлар кўп эди. Фикрим-ча, панжобий кийимлар сарига нисбатан анча қулай эди. Мен ХХ1 асрда ҳам ўз миллий кийимларини сақ-лаб келаётган ҳиндларга ичимда таҳсинлар ўқидим.

Ҳиндистон қанча цивилизацияларни бошидан ке-чирган, шунга қарамай миллийлигини шу кунгача қан-дай қилиб сақлаб қолган экан деган савол мени бир ижодкор сифатида жуда қизиқтирди. Шунинг учун Ҳиндистон тарихи билан бироз қизиқиб кўрдим ва баъзи маълумотларни топдим.

Инглиз буржуа тарихчиси Макалай Ҳиндистон ҳақида шундай деб ёзган экан: — Бир токча инглиз китоби бутун ҳинд мамлакатидан қимматлироқ.

Шундан сўнг бутун ҳинд зиёлилари ҳаракатга ке-

либ ҳинд маданий тарихини чуқур ўрганиб чиқиб Ҳиндистон маданиятини Миср, Финекия, Бобул каби қадимий давлатлардан ҳам қадимийлигини аниқлагач буни инглизлар ҳам ноилож тан олишга мажбур бўладилар.

Медицина, астрономия, математика дастлаб шу юртда ривожланганлиги Маханжо Доро қўл ёзмаларидан аён бўлади. Тарихчи Макалайнинг гапи илмий жиҳатдан асоссиз ва пуч экани бутун дунёга маълум бўлади. Ҳинд маданияти олдида инглиз маданияти ҳеч нарса эмаслиги и асослаб берилади.

Миллий озодлик ҳаракати йўлбошчиларидан бири Маҳатма Ганди (асли исми Махандат Карамчанд Ганди бўлиб, Р. Тагор унга Маҳатма, яъни «улуғ рух» номини беради) Маҳатма Ҳиндистон катта давлат эканини англаган ҳолда унда 173 та тил, 485 та шева мавжудлигини, шулардан 14 таси ишлатилганлигини, 30 таси матбуот учун хизмат қилаётганини ўрганиб чиқади.

Бу кўп тиллилик, кўп худолик бўлган давлатни бирлаштириш учун қандай қилиб умумий бир занжир топиш мумкинлиги ҳақида бош қотиради. Бунинг учун миллий қадриятлар орқалигина уларни бирлаштириш мумкинлигини ҳис этиб, концепция ишлаб чиқади.

Бизнинг ватанимиз бир, урф-одатларимиз, кийим-кечакларимиз бир, қўшиқларимиз бир демак, ҳеч қандай қон тўкмасдан халқимизни озодликка олиб чиқиш мумкин дейди.

Ўз миллий кийимини кийиб бутун Ҳиндистон бўйлаб сафарга отланади.

— Биз барчамиз ҳиндистонликлармиз, дарёйимиз бир, ўзанимиз бир, урф-одатларимиз бир, агар биз бўлиниб кетсак бизни авлодларимиз танимайди. Катта халқларни умумий қўшиғи бўлади, халқлар тарихини ўрганиш оммавий қўшиқларда билинади.

Қўшиқларимизга эса, кийимларимиз мос бўлиши керак. Шунда миллий менталитетимиз сақлаб қолинади, — дейди.

Унинг сиёсати шундай эди, у инглизларни ёмонламайди, уларга қарши чиқмайди, фақат миллий қадриятларни тарғиб қилади. Унинг тарғиботи бора-бора байрамларга айланиб кетади. Қизиғи шундаки, унинг тарғиботига инглиз амалдорлари ҳам қатнашади. Улар бу ҳақда:

— Бу бир масхаробоз, саводсиз халқ нима ҳам қила оларди, — деб парво ҳам қилмайдилар.

Байрамлар тобора катталашиб кетади. Энди инглизларга тақлид қилиб кийинаётган айрим ҳиндлар ҳам ўз кийимларига қайтишади.

(Бу Свадейжи ҳаракатининг мақсади шундан иборат эдики ажнабий давлатларнинг молларига байкот эълон қилиниб, миллий саноатнинг ривожини учун курашиш ва ўз юртларида тўқилган матолардан тикилган кийимларни кийишдан иборат эди.)

Маҳатма Ганди айтдики, ҳар куни ҳар бир ҳинд кийим-кечак учун бир доллардан сарфласа, ҳар куни куни бир миллиард доллар пулимиз чет мамлакатларга чиқиб кетар экан, келинлар шу пулларни ўз давлатимиз равнақи йўлида ишлатайлик дейди.

Инглиз товарлари туриб қолди, звачкалар ўрнига ҳиндлар шу ерда ўсадиган пон дарахти барглари чайнашди. Натижада инглизлар олиб келган товарлар касодга учрайди.

Маҳатма олиб бораётган сиёсат Англия амалдорларига етиб боради.

У ердан Ҳиндистонда давлат бошқараётган карчалонларга номига хат келади ва унда «давлатни ким бошқарияпти, биз сизларга ишониб ўтирибмиз, Маҳатма Ганди деган одам бошқараётганлигини эшитдик», — дейилган эди. Шундан сўнг Маҳатмани ҳиб-

сга олиниб, уни қамаб қўйишади. Бутун матбуот оёққа туриб уни ҳимоя қилишади ва уни сиёсатини қўллаб бутун дунёга тарқатишади. Америкалик адвокат уни ҳимоя қилиб қамоқдан озод қилади. Энди у халқ доҳийсига айланади. Шундай қилиб уни халқ озодлиги йўлидаги режалари амаалга ошади. Ҳиндистон миллий ўзига хослигини сақлаб қолиб, тинчлик йўли билан бир томчи қон тўкмасдан халқни озодликка олиб чиқади. Ҳали дунё сиёсатида бундай антиқа сиёсат кузатилмаган эди.

Бир праитлар Нобел мукофотини олган Р.Тагор ҳам Ҳиндистонни «қалоқ ва қашшоқ халқ, қашшоқлигидан уялмайдиган халқ» деб халқидан уялиб,изтироб чеккан ижодкор Англияга бориб ўқиб юрган кезлари ўша ерда катта кутубхоналарга кириб ўз юрти тарихи билан қизиқади ва ҳинд маданий меросининг жуда қадимий эканини ҳамда бой тарихий ўтмишга эга эканлигини тушуниб етади. Ҳиндистонга қайтиб келгач, фақат миллий руҳдаги асарлар яратади. Шу билан бирга инглиз империясини фитналарини фош этувчи кўплаб асарлар ҳам ёзади. Шуни ҳам алоҳида таъкидлаб ўтиш керакки, ҳар ёмон нарсанинг ҳам яхши томони бўлганидек, Англия мустамлакаси бу юртга инглиз тилини қолдириб кетади. Бу ўз-ўзидан Ҳиндистон тараққиётини тезлаштиришга, барча соҳаларда дунёга чиқиб олишига ёрдам берди...

Ҳар эҳтимолга қарши, мен ҳам ўзбек миллий либосларидан олиб боргандим. Фестивал ўтказиладиган жойга бошимга шилдироқлари осилиб тушган зардўзи дўппи, эгнимга хонатлас кўйлак, жиякли хонатлас лозим, оёғимда бухоро зар шиппаги, атлас кўйлак устидан ялтироқ зар нимча кийиб бордим. Менга ҳинд либослари қандай жозиб туйилган бўлса, шубҳа йўқки, менинг ўзбекча кийимларим ҳам уларга шундай таъсир қилаётгани аниқ эди. Фестивал очи-

лишига ярим соатча вақт бор. Ҳовлида турли мамлакатлардан келган ижодкорлар тўп-тўп бўлиб суҳбатлашиб туришарди. Бир томонга қатор столлар қўйилиб, китоб бозори қизиб кетган. Маҳаллий ижодкорлар дасталаб турли шеърӣ китоблар сотиб оларди. У ерда пайдо бўлишим билан фотоаппарату, қўл телефонлари ишга тушиб кетди. Ўзаро гаплашиб турганлар беихтиёр биз томон бирин-кетин кела бошлашди. Айниқса, маҳаллий матбуот вакилларига иш топилиб қолди. «Хоним, бу ёққа қараб юборинг, ундай турунг, бундай турунг» каби тавозели илтимослар ёмғирдай ёғди. Кутилмаган эътибордан бироз гангиб қолдим. Ҳар томондан: «Либосларингиз жуда гўзал экан, қаердан келгансиз?», «Сизларда шундай кийинишадими?» сингари саволлар ёғилиб кетди. Тўғриси бундай бўлишини сира кутмаган эдим.

Фестивалда шеър ўқиш навбати менга тушдан кейин етди. Табиийки, қаттиқ ҳаяжонда эдим. Бундай анжуманда биринчи бор қатнашишим. Яна шеърни инглизча ўқишим керак. Яхшиям шеър ўқиладиганда, орқа томондаги деворга ўқиладиган шеър матни инглиз тилида компьютер орқали олдиндан тайёрлаб қўйилган экан бериб борилди. Бирор сўз бузиб талаффуз қилинган тақдирда ҳам қатнашчилар таблодан тўғри вариантини бемалол ўқиб олишади.

Бешта шеърни инглиз тилида ўқидим, таржимоним Сванжит уни ўз тилида ўқиди. Шеър ўқияпману ҳаяжон чулғайди, юрагимда ҳадик. Ўзбек шеърини бошқа миллат ижодкорлари қандай қабул қилишаркан? Ҳар тугул, шеър ўқиётганимда ўтирганлар бир неча бор: «Ваҳ-ваҳ!» — деб бақирришди, ҳар бир шеърим тутаганда қизғин қарсақ чалишди. Бундай муносабат кўнглимни тоғдек кўтариб юборди. Шу пайт ёнимда истеъдодли ижодкор тенгдошларим Ҳалима Аҳмад, Баҳром Рўзимухаммад, Азиз Саидлар бўлган-

да қандай яхши бўларди-я! Минбарда турганимда хаёлимга бир фикр келди: «Шундан шунга келиб, инглиз тилида шеър ўқиб, индамай қайтиб кетаверманми? Йўқ булар ўзбек сўзининг жарангини эшитишсин!» Шундай деб ўйладимда, залга қараб: «Кечирасизлар, мен сизларга ўз тилимда ҳам биргина шеър ўқиб бермоқчиман», — дедимда, Бобораҳим Машрабнинг «Эй сабо, ғамбодадирман» номли ғазалини ўқидим. Гулдурос қарсақлар чалиниб «ваҳ-ваҳ» деган овозлар эшитилди. Шеърнинг оҳанги маъқул келди, шекилли, ўтирганлар яна ўзбек тилида шеър ўқишимни сўрашди. Энди «Бу чарҳ» деб бошланувчи шеъримни ўқидим. Энди минбардан тушмоқчи бўлгандим, қатнашчилар: «Яна шеърларингиздан ўқиб беринг!» — дейишди. Яна ўқийдиган бўлсам, одобсизлик бўлар деб ўйладим. Ахир, регламент деган нарса бор, мендан бошқа қанча ижодкорлар навбат кутиб туришибди. Шуларни ўйлаб, индамай бориб жойимга ўтирдим, аммо таржимоним пухта чиқиб қолди. У тасодифан келиб қолган имкониятни қўлдан бергиси келмади, шекилли:

— Кечирасизлар, мен Ўктамойнинг кўп шеърларини таржима қилганман. Агар рухсат берсаларинг, унинг шеърларини мен ўқиб берақолай, — деб яна тўрт-бешта шеъримни панжоб тилида ўқиди. Одатдагидай, орқада шу шеърларнинг инглизча матнини бериб туришди. Танаффус пайти олдимга кўплаб шоирлар келиб, шеърларим ҳақида илиқ сўзлар айтишди. Кимдир визит картасини берди, яна кимдир китобига дастхат ёзиб узатди. Шеърларим ҳақидаги яхши гаплардан гоят шод бўлдим. Эртаси куни Панжоб штатининг барча газеталарида фестивалнинг бориши ҳақида хабарлар берилибди. Ўзбекча кийимлар шарофати ҳам бўлса керак, кўпчилик газеталарнинг биринчи бетида суратим чиқибди. Баъзиларида мен-

дан олинган интервью босилибди, айримларида шеърларим берилибди.

Бироз чалғиб кетдим, шекилли. Дарвоқе, гап миллий либослар хусусида бораётган эди-я. Мен дастлаб ҳинд кийимларига қандай ҳавас билан қараган бўлсам, энди ҳинд шоиралари ҳам атрофимда парвона бўлиб кийимларимга қизиқиш билан қарашар, гоҳ дўппимнинг шилдироқларини, дам зар камзулим гулларини ушлаб кўришарди. Қайсидир давлатдан келган бир шоир олдимга келиб:

— Сизнинг юртингизда ҳамма аёллар шундай кийиниб юришадими, — деб сўраб қолди ҳаваси келгандай —
— Ҳа! — деб қўя қолдим гапни чўзмасдан.

Бу гапни айтишга айтдимку лекин тилимни тишлаб қолдим, эрта бир кун буларнинг бирортаси юртимизга келиб қолса, мини юбка, тор шимда юрган ўзбек қизларини кўриб, нима ўйга боришади деган ҳадик пайдо бўлди. Дарвоқе, бу ерда европача кийиниб олган ҳамкасбаримизга ҳеч ким эътибор бермади ҳисоб. Ўзимча ўйга толаман: шундай чиройли либосларимизни нега кунда киймаймиз, нега уларни кийишдан ор қиламиз? Нега шундай бетакрор кийимларимиз ҳузурини сандиқлар кўради?

ҲОЛИ БАЙРАМИ

Ҳиндларнинг кўплаб байрамлари ичида Холи байрами энг ранг-баранг ҳисобланади. Бу байрамда баҳорнинг келиши, қоронғу қишнинг чекиниши, қуёшнинг ёғду сочиши ва ёвуз Ҳоликанинг ўлими нишонланади. У вақтичоғлиқ ва умид байрамидир. Бунда одамлар бироз бўлсада ўз ташвишларини унутиб, роҳат-фароғатда ҳаётдан завқ олишни истайдилар. Зич яшаётган маҳалларда бу одамлар озор етказмай бир-

бирларига буғ, ранглар сочадилар, Ҳатто шу орқали бир-биридан алам олиб эски-гина кудратлар унутилади. Ҳоли байрами бутун Ҳинистон бўйлаб кенг нишонланади. Мазкур байрам ҳинд кинолари орқали экранларда намойиш этилади.

Бутун дунёда яшаётган ҳиндлар мазкур ранглар байрамини орзиқиб кутадилар. Бу байрамда қишнинг совуқ зимистон тунисида мушаклар отилиб, ранго ранг чироқлар ёқилади. Илк баҳорга йўл очилади, яъни қиш ҳайдалади. Ҳоли байрамнинг кейинги куни Дихулети деб аталиб бу ҳақийқий ранглар фестивали ҳисобланади. Бунда кўз олдингиздаги барча нарсаларни турли ранглар исёни қоплаб олгандек кўринади. Ҳоли байрами тўлиқ ойнинг 15 куни бошланиб, у Дувадаши деб аталади. Фестивал бошланишига тайёргарлик кўриш жараёнида одамларда кўтаринки кайфият пайдо бўлади. Одатга кўра оналар турмушга чиққан қизлари учун янги либослар тикишади. Рангли гула, яъни пудралар сотиб олиб, уларни «ричкарис» деб атайдилар ва балонларга сувлар тўлдириб қўйилади. Фестивал учун махсус таомлар, турли ширинликлар пиширилади. Эгизак шаҳарлардан бири - Кришна улғайган шаҳар Нандагоу ва Шри Ратха улғайган шаҳар Барсана байрамларнинг маркази ҳисобланади. Кришна худоси ўсиб улғайган пайтда мазкур байрам оммавийлаштирилган эди. Шундан бери Ҳоли байрами нишонланиб келинади. Бу байрам Вржнинг эр ва аёллари тенг ҳуқуқлиликини намойиш қилиб жинслар жангини ранглар тўқнашуви орқали намойиш этади. Ҳиндистоннинг бошқа жойларига қараганда бу ерда байрам бир ҳафта олдин бошланади. Нандагау шаҳрининг эркаклари Барсана шаҳрининг Шри Ратхикажи ибодатхонасининг устига байроқ кўтариш умиди билан Барсанага бостириб боради. Барсанани аёллари қий-чув қилишиб уларни

узун чўп таёқлар билан кутиб олишади. Эркаклар Ратхи ибодатхонаси томон қочишаётганида аёллар уларни савалашади. Эрлар яхши калтак еб олишади, чунки аёллардан қасд олиш мумкин эмаслиги учун жим туриб беришади. Шу жангда эрлар асирга тушиб қолмаслик учун жон-жаҳдлари билан ҳаракат қилишади. Омади юришмай қўлга асирга тушиб қолган эркакларни аёллар мажбурлаб олиб кетишар ва уларни аёл кийимини кийдириб рақсга тушишга мажбур қилишади. Байрам Врж шахрининг бошқа ҳудудларига ҳам етиб боради ва у бутун Ҳинистон бўйлаб баҳор байрами, ранглар байрами сифатида нишонланади. Бу байрам Ҳиндистоннинг аксари кўп ўлкаларида феврал, март ойлари байрам қилинади.

Бу байрамда ўйин-кулгу, турли миллий рақслар авжига чиқади. Барча эркагу аёл бирдай оппоқ кийиб олиб кўчаларга чиқишади. Чунки бир-бирларига сепилган ранглар яққол кўриниб туради. Ҳиндистонга саёҳат учун четдан келганлар яхшиси бу байрамга қатнашмаганлари маъқул, чунки кийимларга сепилган анвойи ранглар ювса ҳам кетмайди, доғ бўлиб қолади. Баъзан ёш болалар ўтиб бораётган усти очиқ машинага, мотоцикл, велосипед ҳайдочиларига ҳам ранг сепишгпнда уларни кўзлари кўрмай бир-бирлари билан тўқнашиб, ҳалокат содир этишлари ҳам мумкин.

Ривоятларга қараганда Хиранкашяп исми жуда ёвуз, бешафқат бир шайтон бўлган . У худоларга қарши жанг қилиб уларни мағлубиятга учратган. Шунинг учун ҳам у ниҳоятда худбин бўлиб қолади, ҳатто худога ибодат қилиш, худони номини тилга олишни ҳам ман қилувчи буйруқ чиқаради. Ундан қўрққан халқ унга ибодат қила бошлайдилар. Унинг ўғли Пралхад эса худога ҳақийқий эътиқодчи бўлиб чиқади. У отасининг буйруғига бўйсунмайди. Отаси ундан жаҳли чиқади ва унга қаттиқ жазо сифатида ўғлини ўтга таш-

лаб, тириклай ёндириш учун фармон чиқаради. Хиранкашяпнинг Ҳолика исми бир сингиси бор эди. Ҳолика жуда ёвуз ва маккора бўлиб аҳолига кўплаб зиён-заҳмат етказар эди, ҳатто укаси ва онасининг ҳам душмани эди. У қанчалаб ёш гўдакларни ўзининг заҳарли сути билан эмизиб ўлдирарди.

Халқ ундан қаттиқ ғазабда эди. Бу жодугар шундай хусусияти ҳам бор эдики унга олов таъсир қилмас эди. Хиранкашяп ўғлини қўлига олиб гулханга ташлашни буюрганида халқ ёвуз Ҳоликани ҳам гулханга ташлашни талаб қилади. Унинг ўтда ёнмаслик хусусиятини билган акаси уни ҳам гулханга ташлашига фармон беради. Бироқ Ҳолика оловда ёниб кетиб, Пралҳад ҳаётини худо сақлаб қолади. Унга ҳеч қандай зиён-заҳмат етмайди. Бу воқеани хотирлаш учун одамлар ҳар йили катта гулхан ёқиб ёвузликни ҳайдаш билан, Ҳоли маъбудасига сифиниш орқали фаровон яшашни ният қилиб Ҳоли байрамини кенг нишонлайдилар.

МАКЛОРАНЖ

Дехлида иссиқ жуда авжига чиққан, ҳаво босими юқорилигидан нафас олиш ҳам қийин. Жазирамада кўчада юришнинг ўзи бўлмайди. Хотеллар, турли катта-кичик идоралар, корхоналарга қўйилган қўш-қўш совутгичлар ҳам бу иссиқ тафтини кесолмай қийналади. Шунинг учун ҳам бозору мазагинлар ҳам асосан кечкурунлари бироз салқин тушганда ишлайди. Аммо Маклоранж бундан мустасно...

Қиру адирлар, тоғлар бағрига жойлашган бу муссаффо ҳаволарга бой маскан нафақат Ҳиндистон, балки бутун дунёдаги энг гўзал маъволардан бўлса ажаб эмас. Ёмғир шаррос қуяди, уйларнинг томига туша-

ётган ёмғирнинг тангир-тунгири худди тўйларда ча-
линадиган нофоранинг овозига ўхшайди. Куни бўйи
зерикиб ётган сатанг дарахт япроқлари ёмғирнинг бу
куйига бутун вужудларини силкитиб рақс тушиша-
ди. Бу тоза ҳавода симириб, юз, икки юз, уч юз, беш
юз йилдан буён яшнаб турган азамат арчалар ёмғир
сувларини тўйиб-тўйиб сипқоришади, зангор вужуд-
лари янада яшилланади. Гўё улар шаҳарнинг шовқи-
ни ва жазирамасидан қочиб шу салқин, жонга ором
бергувчи хилватга келиб қолганлар ва бу ердан ке-
тишни хаёлларига келтирмаётганга ўхшайди.

Кўқдаги паға-паға булутлар тўдаси турли шаклларга
кириб, одамнинг устига бостириб келиб, уни оғушига
оладигандай туюлади. Муздеккина заррин эпкиндан
киши энтикиб кетади. Одам бу оппоқ булутлар ичида
карсиллаган тоза ҳаволардан тўйиб-тўйиб сипқорган-
дай бўлади. Бу ердаги бетимсол, ёввойи гўзалликни
кўрган одамнинг, жуда бўлмаса, арчага айланиб қол-
гиси келади. Хоҳишнинг зўрлигидан оёқлар илдиз
каби ерга чуқур ботаётгандек бўлади.

Маклоранж Амритсардан атиги 210 километрлик
масофа бўлишига қарамасдан, йўллар айланиш ва
нотекис бўлгани боис машиналарда 6-7 соатда зўрға
етиб борилади. Йўллар тор, иккита машина аранг
сиғади. Бунинг устига, у шу қадар илон изики, ҳар
беш-ўн метрда бурилиш, ҳар қадамда хавф-хатар.
Ҳар бир бурилишдан ўтилаётганда қарама-қарши
томондан бирорта улов чиқиб қолиш хавфи бор. Тоғ
ёнбағрида ўсиб ётган баҳайбат арчалар ҳали замон
машиналар устига қулаб тушаётгандек йўлга энга-
шиб қолган.

Шаҳар анча баландликка жойлашгани учун паст-
даги манзараларни бемалол томоша қилиш мумкин.
Ҳаво этни жунжиктирадиган даражада салқин, ис-
сиқроқ кийиниб олинмаса, шамоллаб қолиш ҳам ҳеч

гап эмас. Юқоридан пастга боқаман: ям-яшил тоғлар, тоғлар ортида тоғлар, уларнинг ҳам орқасида яна тоғлар қаватма-қават бўлиб, ажиб кўриниш касб этади. Йўлдан анча пастда, арчали тоғлар атрофида оқ паркудай булутлар сузиб юради. Осмон булутлар сояси ерга тушиб турибди.

Пастдан юқорига қаралса ҳам қават-қават тоғлар, қалин майсалар, чалкашиб кетган турли оғочлар. Бир қарич очиқ жой йўқ. Яшилликларга бурканган, арчазорларга айланган юмшоқбағир тоғлар. Умрим бино бўлиб, бўйи 40-50 метрга етадиган бундай улкан арчаларни ҳам, яшил арчалар бағрида кўмилиб ётган Маклоранждай экзотик кўринишга эга бўлган шаҳарни ҳам кўрмаганман.

Эрталиқдан сўнг табиат гўзалликларидан кўпроқ баҳраманд бўлиш истагида қатор-қатор кичик дўконлардан ўтиб, сайҳонликка чиқамиз ва тошдан қилинган зиналардан ҳатлаб пастликка тушиб борамиз. Бу гўшада сайёҳлар жуда кўп, теварак-атрофни томоша қилиб чарчаган кишилар кенг сайҳонликка қўйилган стол атрофидаги стулларда кофе ичиб, дам олиб ўтиришарди. Улардан эр-хотинга ўхшаган оқ сариқдан келган, барваста, устиларида қалин спорт кийими кийган иккита ажнабий бизнинг мусофирлигимизни сезишди, шекилли, кофега таклиф қилишди.

— Қалай, бу ерлар сизларга ёқдими, — сўраймиз улардан.

— Ў, нимасини айтасиз! — деди улар бараварига.

— Ёқиш ҳам гапми. Бизнинг ўзимиз гўзал Шведцарияданмиз. Эшитган бўлсаларингиз керак. Лекин биз бундай ёввойи гўзалликни асло кўрмаганмиз.

Яқингинамиздаги бассейнга ўхшаш ҳовуз бўйига борамиз. Ҳовузга аста қўлимизни текказиб кўрамиз, сув совуқлигидан дарҳол қўлимизни тортиб оламиз. Баланд тоғлардан тушган бу сув одамнинг этини жун-

жиктирар даражада совуқ. Ҳовуз бўйида беш-олти ҳинд аёли ниманидир тортишиб туришарди. Улардан бири узун сарисини судраб сувга туша бошлади. Хаёлимдан соғ одам шундай совуқда ҳам чўмиладими, деган ўй ўтди. Уни кўриб, боядан бери ҳовузни томоша қилиб турган аёллар ҳам ўзларини бирин-кетин сувга ташлашди.

— Нима бало, — дейди ҳамроҳим таажжубини яшира олмай. — Улар гаров боғлашганми дейманда.

Аёлларнинг шод қийқиришларидан сувда маза қилишаётгани сезилиб турарди. Шу пайт уч-тўртта ўспирин қаёқдандир чопиб келишдида, кела солиб шоша-пиша ечинишди, кийимларини у ёқ-бу ёққа улоқтирганча ўзларини муздек сувга отишди. Чамамда, улар ҳар куни чўмилавериб чиниқиб кетган шу ерлик болалар эди. Биз ҳовуз орқасидаги тор зиналардан юқори кўтариламиз. Тепаликка жойлашган, деворлари анча нураб кетган, кўринишидан неча асрлар олдин қурилиб ҳали ҳам маҳобатини йўқотмаган қора қасрни томоша қиламиз. Кетган йўлимиздан ортимизга қайтдик. Бояги аёллар ҳали ҳам ҳовузда чўмилишаётган экан. Улар дастлаб сувга тушганларида бироз титрашаётган эди, ҳозир эса бамайлихотир бир-бирлари билан суҳбатлашиб чўмилардилар.

Бу ерга ўликларни тирилтирувчи деб ном олган Тибет жуда яқин экан. Шунинг учун бу ерда кўплаб тибетлик табиблар хусусий шифохоналар очиб маҳаллий аҳоли ва четдан келганларни ўт-ўланлар билан даволашар экан. Ўйга толаман, шундай мўътадил руҳафшо ҳаволар, бетакрор яшил табиатнинг минг хилдаги товланишлари кўнгилларга битмас-туганмас осудалик, кўтаринкилик бахш этаётган жойда одам касал бўлишга ҳам ҳижолат қилади.

ТАРИХИЙ ОБИДАЛАР

Ёдингизда бўлса, ҳикоямнинг бошида Амритсар шаҳрининг хароблиги, чанг-тўзонли кўчалари ҳақида тўхталган ва унинг тимсолида бутун Ҳиндистонни кўрган эдим. Бу менинг илк тассавурум эди, албатта. Яна неча бор бошқа шаҳарларида ҳам бўлганимда Ҳиндистон ҳақидаги фикрим бутунлай ўзгариб кетди.

Янги Дехли, Чандигарҳ, Агра, Маклоранж, Жайпур каби шаҳарлар ўз гўзаллиги билан менда катта таассурот қолдирди. Айниқса, Агра, Рожастон шаҳарларининг ўзига хос тарихий обидалари, неча юз йиллардан буён дунё сайёҳларини ўзига жалб этиб келаётган қадимий ва бетакрор архитектураси оламга машҳурдир. Аградаги мусулмонлар томонидан тошлардан йўниб тикланган узундан узун биноларни айланиб тугата олмайсиз. Тошлардан йўниб, уларга ишлов бериб қурилган бу тош қасрларга асрлар силаси ўз ҳукмини ўтказолмаган. Бу обидалар ўз тароватини ҳозиргача йўқотмаган.

2009 йил, ноябр ойида Халқаро Ёзувчилар фестивали Рожастон штатининг пойтахти Жайпур шаҳрида ўтди. Рожастон деган сўзнинг асл маъноси рожа маскани, яъни мартабали, улуғ инсонлар яшаган жой маъносини англатади. Бу шаҳар ҳақида кўп эшитгандим ва у ерни кўриш орзусида эдим. Менга Халқаро фестивал Рожастонда ўтади деб таклифнома юборишганида жуда хурсанд бўлиб кетдим. Қизғин беллашув, баҳсларга тўла фестивал яқунлангандан сўнг бу шаҳарнинг тарихий жойларини томоша қилиш ва зиёрат этиш учун қатнашчиларга автобус ташкил қилиниб, экскурсия уюштирилиши кўнгилдаги иш бўлди. Бу ердаги қадимий бинолар тарихини яхши

биладиган бир экскурсовод ҳам берилдики, у бизни қизиқтирган барча саволларга тўла жавоб берди. Бу ерда маймунлар жуда кўп бўлиб, улар мен Аграда кўрган маймунларга қараганда баҳайбат эди. Улар тарихий биноларнинг энг баланд томларида бамай-лихотир юришарди.

Жайпур шаҳри Ҳиндистоннинг бошқа тарихий шаҳарларидан тубдан фарқ қилади. Пушти шаҳар деб аталувчи бу жойдаги рангли архитектура ёдгорликлари, тарихий маданияти, қалъаю қасрлар масканнинг улуғворлиги, сиру синоатга бой ўтмишидан далолат беради. Доҳий Сававажий Синҳ Жайпурнинг рамзидир.

Бу ердаги XV1-XV11 асрларга мансуб обидалар оқ мрамрдан қурилиб, турли қимматбаҳо тошлар ёпиштирилган Амбер қалъаси кўзларни қамаштиради. Ганеш қалъаси деворларига эса улкан сувратлар чизилиб безак берилган. Шишмаҳал қалъаси асосан ойналардан ишланган. Бу ойналар ўздан ёруғликни яхши ўтказиб, қуёш нурида турли рангларда товланиши билан одамларни ўзига ром этади. Барча хона ва заллар Белгиядан келтирилган ойналардан ишланган. Шила Деви обидаси ҳукмдор шаҳзодаларга атаб қурилган бўлиб ажиб кўринишга эгадир.

Бу ерда мени эътиборимни тортган жойлардан бири сув ўртасига қурилган Рамбоғ қалъаси Жайпур қироли томонидан 1835 йили қурилган экан, у кейинчалик овчилар ва меҳмонлар манзилига айлантирилиб кейинчалик бир мунча замонавийлаштирилиб Жайпур Маҳаражасининг (ҳукмдорининг) қароргоҳига айлантирилди. 1972 йилдан буён у меросий меҳмонхона сифатида Тож туристик сайёҳларларга хизмат қилиб келар экан. Ақл бовар қилмайди. Кечки пайт атрофи катта қўл бўлган бу иншоат чироқлари сувга тушиб ажиб жилваланиб кўринаркан, уни бир неча асрлар-

дан буён ўз маҳобатини йўқотмай саллона туриши ўша давр архитектурасининг юксаклигидан далолат беради. Кундузи қирғоқдан бу бино атрофидаги улкан ям-яшил дарахтлар кўриниб тураркан. У ерга фақат қайиқлардагина бориб томоша қилиш мумкин экан. Афсуски бизнинг вақтимиз бироз тифизлиги учун бу мўъжаз оролчани бориб кўролмадик.

Бу ерга келмасимдан сал олдин бир ижодкор дўстимиз қизиқ бир воқеани айтиб берганди. Ҳиндистонга борганида, ундан Самарқанддаги Рожастон ҳақида сўраб қолишибди. У Самарқандда Рожастон эмас, Регистон бор дебди. Шунда бир киши қадимий бир картани унга кўрсатибди. Унда бизнинг Регистонимиз Рожастон шаклида ёзилган экан. У: «Бизларнинг илдизимиз яқинлиги шаҳарларимиз, обидаларимиз номларининг ўхшашлигидан ҳам кўришиб турибди», — деди.

Чандигархдан олган таассуротларим шу бўлдики, у ердаги диққатга сазовор жойларни бориб кўрганимизда, айниқса, тарихий музейидаги экспонатлар мени ҳайратга солди. Бу музейда асосан катта-кичик матоларга турли кашталар билан безак берилган эдики, бу ҳинд каштачилик мактабининг ўзига хос санъат намунаси эди. Узундан узун деворларга осиб қўйилган қанча замонлар ўтган бўлсада ҳали ўз ёрқин бўёқларини йўқотмаган бу том маънодаги бебаҳо санъат асарлари сайёҳларни эътиборидан четда қолгани йўқ, албатта. Бу чойшабларда турли даврларда олиб борилган урушлар эпизодлари, байрамларда хурсандчилик қилиб кўчаларга чиққан қанчалаб оломоннинг шодиёна саҳналари каштада тикилиб, бу халқнинг нозик диди ва юксак истеъдодидан дарак беради.

Яна бу шаҳарда эътиборни тортадиган «Очиқ тош музей»и бўлиб жуда катта майдонни эгаллаган экан. Эътиборлиси шуки бу тош музейнинг ҳар бир қарич

ери, сув тушиб турадиган баланддан баланд шаршараси, тошлардан уюб кичик тоғлар барпо этилган жойлари, оёғимиз тагидаги турли рангдаги тошлардан бунёд этилган. Айниқса тоғ ёнбағирларига, улкан тошлар орасига ўтқазилган кактусларнинг бўйи уч-тўрт метрга етганлиги ҳам бу музейга алоҳидада файз бағишлаб туради. Бундан ташқари айрим деворлар фақат чинни буюмлар синиқлари билан турли шаклда гуллар солиб безак берилган бўлса, яна қайсидир ерда кўзачалардан антиқа , бетакрор бир кўринишлар ясалган. Йўллари айланма, жуда тор бўлгани сабабли бир киши зўрға сифади. Сўқмоқлар, табиий ва сунъий экзотик дарахтлар шу қадар кўпки баъзан ҳақийқийсидан сохтасини ажратлолмай кимлардир баҳс бойлашади. Сўқмоқ йўллар кўплигидан биз барча Фестивал иштирокчилари турли томонларга кетиб қолиб чиқиш йўлларини тополмай анча айландик. Қизиги бу очик музейни покистонлик бир тадбиркор шу катта майдонга йиғилиб ётган ахлатлар уюмидан барпо этганига ақл бовар қилмайди.

ЁМФИРЛАРИ ЭЗОР ЭКАН

Дунёда ҳамма нарсада меъёр бўлгани яхши. Меъёри бузилса бол ҳам беқадр бўлади, деб бекорга айтилмаган экан. Об-ҳавонинг ҳаддан зиёд исиб ёки совиб кетиши нафақат инсоннинг вужудига, балки руҳиятига ҳам қаттиқ таъсир қиларкан. Ҳатто, эзгулик, гўзаллик каби инсоний туйғуларда ҳам меъёр бузилса нохушлик келтиради.

Хуллас, Ҳиндистоннинг иқлими бизни қийнаб юборди. Иссиқдан ҳам кўра, кеча-кундуз тинмай ёққан ёмфир одамнинг жон-жонидан ўтиб кетар экан. Бошпанаси борлар-ку ёмфирдан амаллаб жон сақлашар, лекин кўчаларда яшайдиган уй-жойсиз

миллионлаб юпунларнинг аҳволига маймунлар йиғлаши табиий.

Бир гал Ҳиндистонга боришим ёмғирлар мавсумига тўғри келди. Мен ўзи ёмғирни жуда яхши кўраман. Айниқса, ёмғир ёғишини дераза ортидан туриб томоша қилиш жони-дилим. Лекин бу ерда ёққан тинимсиз ёқингарчиликни кўриб, ёмғирни ҳавас қилмайдиган бўлдим.

Бир куни Лудҳианалик рассом ва шоир Севи Синҳ уйига таклиф қилди. Бу ёмғирли кунда бирор жойга боришни сира истамаётган эдим. Бироз кайфиятим йўқлигини баҳона қилмоқчи бўлдим:

— Кечирасиз, ёмғир ёғмаган бошқа бирон кун борарман.

— Нималар деяпсиз, бизда ёмғир мавсуми эндигина бошланди-ку. Бу ҳали икки-уч ойга чўзилади. Шунинг учун ёмғир тўхташини кутиб овора бўлманг. Агар бошқа баҳонангиз бўлмаса, юринг кетдик, уйдагиларга ҳам сизни келади деб айтиб қўйганман, — дедида жавобимни ҳам кутмасдан, қўлимдаги сумкамни олиб, мени машинаси томон бошлади.

Шу куни кечаси билан момоқалдироқ бўлиб ёмғир челақлаб қуйгандан қуйдики, ёғиннинг орқа-олдига қарамай, шатирлаб ёқиши юрагимга ваҳима солди. Агар шундай ёғишида ёғиб турса, Севилар хонадонининг учқаватли уйи томигача сув остида қолса керак, деб ўйладим. Ёмғир шовқинидан кечаси билан ухлай олмадим. Тонгга яқин кўзим илинибди. Турсам, шоирнинг хотини мактабга отланган, бироқ нима учундир безовта кўринарди. Балконга бориб ўз тилларида нималарнидир деб яна уйга қайтиб кирарди. Мен ундан нима гаплигини сўрадим. У кулиб, балконни кўрсатди. Чиқиб қарасам, не кўз билан кўрайки, кечаги гумонларим тўғри чиқа ёзибди. Кўчани чунонам сув босибдики, худди кўчадан катта анҳор

ўтгандай. Кўча четларига қўйилган машиналарнинг томларигина кўриниб турарди.

— Энди нима бўлади, бугун ўн бирда учрашувимиз борку, — хавотир ичида сўрайман аёлдан.

— Ҳеч нарса бўлмайди, ёмғир тинишини кутамиз, шундагина йўл назоратчилари келиб сув йўлини очишади.

Аҳволим кўзига аянчли кўринган бўлса керак, Манжит елкамга аста уриб кулиб қўйди.

— Бизда шунақа, мен ҳам директоримизга телефон қилиб қачон йўл очилса шунда боришимни айтиб қўйдим.

— Ёмғир қачон тинади, — сўрайман ундан бесабрлик билан.

— Бунинг фақат Оллоҳнинг ўзи билади. Ана ўғлим ишга, қизим ўқишга бориши керак, иложимиз қанча!

Ёмғир кечқурундагичалик пақирлаб қуймас, фақат майдалаб, эзиб ёқардики, унинг ҳали-бери тиниши амри маҳол эди. Бундан, назаримда, ҳаммадан кўп таржимоним кўпроқ асабийлашмоқда эди, тиззасига қўйиб олган бир талай газеталарни шалдиратиб бемақсад очиб-ёпарди. Тўғрида, у каттагина оиланинг бошлиғи, оиланинг ташвиши унинг бўйнида. Ишлари жуда кўп, серғайрат, камгап, уздабурон, уни бирор марта биров билан шунчаки гаплашиб ўтирганини кўрмаганман.

— Яшаш тарзимиз шуни тақозо қилади, — дейди у сийрак қошларини чимириб. Ишидан ташқари сурат чизади (айтишларича. бу ерда чизилган суратлар жуда қимматга сотиларкан), шеър таржимаси билан шуғулланади, шеър ёзади, фотоаппарати билан суврат олади. Назаримда, бир ижодкор учун бундай ишлар кўпдек туюлади. Унинг хотини ва қизи билан балконга чиқиб кўчани томоша қиламиз. Кўча анча чуқур экан. Менимча, уйлар ҳам ёмғир кўп ёғиши инобатга олиниб кўча сатҳидан бир метрлар баландлик-

да қурилган. Ён-атрофимиздаги қўшнилар ҳам худди қалдирғочнинг боласидек балконларида тизилишиб, кўчага қараб ўтиришибди.

— Уларни қаранг, — дейди Манжит кўшни томининг антеннасига кўниб олган икки каптарни кўрсатиб.

— Улар нега ёмғирда ивиб ўтиришибди, уларнинг уйи йўқмикан, — дейман қушларга ачиниб.

— Улар эр-хотин бўлишса керак, бир-бирини ташлаб кетишолмаяпти. Бир соатдан буён ўша жойда ивиб ўтиришибди.

— Балки қанотлари ҳўл бўлиб қолгандир, шунинг учун учолмай ночор ўтиришгандир, — тахмин қиламан.

— Ким билади, дейсиз.

Қушларга шунчалик раҳмимиз келаяпти, аммо бу юртда қанча-қанча одамлар бошпанасиз, уларнинг ҳоли нима кечаётганикан? Уларга худонинг раҳми келсин. Ўтиравериб зерикиб кетаркансан одам. Рўпарадаги уй дарвозаси олдида башанг кийинган, бўйнига чиройли гулли бўйинбоқ тақиб олган ўрта ёш одам бетоқат бўлиб соатига дамо-дам қараб қўймоқда.

— У доктор, касаллари кутиб қолган бўлса керак, шунинг учун безовга бўлаяпти, — изоҳ беради Манжит.

— Энди нима қилмоқчи?

— Ҳеч нарса қилолмайди, кўпга келган тўй, у ҳам биздек ёмғир тўхташини кутади, — дейди у. Унинг бу гаплари тақдирига тан берган одамнинг ҳолатини англаатарди. Дарвоқе, бу юртда ҳар қадамда хусусий шифохона. Кўпчилик шифокорлар уйларини шифохона қилиб олишган экан. 2 — 3 қаватли уйлар эшигига мисол учун «кўз шифокори Фалончиев» деб ёзиб қўйилса, одамлар оқиб келаверар экан. Чунки бу ерда одам жуда кўплиги учун шифохоналар етишмаслиги турган гап. Бўлса ҳам оддий камхарж одамларнинг чўнтаги кўтаролмайдиган кўринади.

Мени белидан сув кечиб кўчанинг гоҳ у, гоҳ бу бетига ўтиб, ҳар бир эшик олдида тўхтаб, қўлидаги каттакон тугунни бағрига босганича биз томон келаётган одамнинг ҳаракатлари таажжубга солганди. Ҳайронлигимни сезган таржимонимнинг қизи изоҳ берди:

— У почтальон, газета тарқатаяпти.

Энди аҳамият бердим, унинг қўлидаги тугунга ўхшаган нарса газеталар тахлами экан. У газеталарга ҳўл тегмаслиги учун ҳар бир хонадонникини алоҳидада қилиб целлофан қоғозга солиб қўйган экан. У биз турган учинчи қават балконига ҳам газета отди, биз илиб олдик.

— Ёмғир тиниб, сув тортилгандан кейин тарқатса бўлмайдими, — ачинганимча унинг ортидан боқиб қоламан.

— Йўқ бўлмайди, — ичкаридан чиқиб гапга аралашди Севи, — одамлар бугунги кун янгиликларидан беҳабар қолмасликлари керак, шунинг учун газетани ўз вақтида олишлари керак.

— Ҳамма газета журналларга обуна бўладими бу ерда? — сўрайман қизиқиб.

— Албатта, кўраяпсизми бизнинг кўчадаги одамларнинг бари обуна бўлган, ишхонамизда ҳам обуна бўлганмиз, бу ерда йўқ газеталар у ерда бор.

— Обуна бўлишга қурби етмаганлар, ёки бошпанаси бўлмаганлар-чи?

— Улар газеталарни жуда вақтли, тонгги соат еттигача махсус дўконлардан сотиб олишади. Агар ундан кеч қолишса, газета қолмайди.

Ҳиндлар дунёнинг бугунги янгиликларидан беҳабар қолишни ўзларига ор деб билишаркан, айниқса зиёлилари. Оммавий ахборот воситалари шу куни бўлиб ўтган янгиликларни шу куннинг ўзида чоп этишлари ҳинд халқини бугунги янгиликлардан хабардор этарди.

Соат ўн бир бўлай деяптики, ёмғир ҳали-вери тинадиганга ўхшамайди. Севининг тоқати тоқ бўлди, шекилли:

— Учрашувга кечикамиз, таваккал қилиб машинани юрғазиб кўраман, — деди қатъият билан дабдурустдан. Биз ҳам унга эргашдик. Яхшиям, машина қияликка қўйилган экан, ярим белигача сувда турарди. Севи шимини тиззасигача шимариб машинани тепага уйнинг тагига силжитди. Мен дарҳол ўтириб олдим. Бироқ, машина сувга тўлиб қолган экан, оёғим тегиб сесканиб кетдим.

Севининг хотини машина ичидаги сувни кўриб кийими ҳўл бўлишини ўйладими ёки кўчадаги сувдан эсон-омон ўтиб кетишимизга кўзи етмадими, ҳарқалай орқага чекинди. Унинг ховотирланганича бор эди. Чунки биз ҳозир тепалиқдан тўлғониб оқиб ётган сув ичига тушиб, кечиб ўта олиш ёки олмаслигимиз ноаниқ эди.

Машина аста сувга тушди. Биз юрагимизни ҳовучлар ўтирибмиз. Ишқилиб мотор ўчиб қолмасин деган тахликадамиз. Сув олдин машина эшигигача, сўнг деразасигача келди. Биз тобора чуқурликка, сув ўпқонига тушиб бораётгандай эдик. Бирдан машина тўхтаб, гилдираклари жойида айлана бошлади. Энди тамом деб турган ҳам эдикки, қаттиқ газ берилганидан яна олдинга юриб кетди. Ва ниҳоят не азобларда катта йўлга ҳам чиқиб олдик. Бу йўлнинг аҳволи биз турган кўчага қараганда анча яхши экан, яъни сув бор-йўғи тиззагача келарди. Машина ойнасини тушириб атрофга қарайман, барча эркаклар шалворларини тиззаларигача кўтариб йўлдан ўтиб боришади. Башанг кийинган, қўлларида портфел, бўйниларида галстуги бор одамларнинг шимларини шимариб, янги туфлилари билан сув кечиб боришлари кулгили туюларкан одамга. Йўл ниҳоятда тирбанд, ўчиб қолган мотоцикл-

ларини оёқлари билан суриб ёш-яланглари асабий қич-қирадилар. Юрмай қолган енгил машиналарни уч-тўрт киши бўлиб ортидан суриб йўлнинг четига олишмоқда. Хотин-қизлар узун кўйлак ва кенг шалворлари жикқа хўл ҳолда йўлни кесиб ўтишмоқда.

— Ҳар куни шу аҳволми, — дейман худди бир чора топадиган одамдай.

— Янаям сув тортадиган насослар ёрдамида махсус сув йўллари очиб юборилади. Бўлмаса, кечадан бери ёққан шаррос ёмғирнинг суви шаҳарни бутунлай кўмиб оларди, — дейди Севи бироз норози қиёфада.

ТОЖМАҲАЛ

Дадам тарихга, тарихий жойларни бориб кўришга жуда қизиқардилар. Болалигимизда Аҳмад Яссавийни зиёрат қилиш учун Туркистонга бориб келганди. Сафар хотираларини қайта-қайта айтиб қишлоқдошларини ҳавасини келтиргани ҳали-ҳануз ёдимдан чиқмайди. Мўъжизавий юрт — Ҳиндистонга бориш ва бобурийлар сулоласи қурган Агра шаҳридаги Тожмаҳални кўриш бир умрлик орзуси эди. Афсуски, дадам оламни жуда эрта тарк этди.

Илк бор 2008 йил кузда Ҳиндистонда бўлиб ўтган «Критя-2008» Жаҳон фестивалига борганимда Тожмаҳални кўриш истаги бир нафас бўлсада мени тарк этмади. Аммо биз турган Чандигарҳ шаҳри билан Агра ораси анча узоқлигини эшитиб ҳафсалам пир бўлди ва вақтимиз ҳам тифизлиги учун орзуларим орзулигича қолиб кетди...

Тошкентга қайтиб келганимда онамнинг биринчи берган саволи: «Тожмаҳални бориб кўрдингми? Даданг ўша жойни кўролмай армонда кетган эди» бўлди. Онам шундай деганда гуноҳ иш қилиб қўйган боладай сўзсиз бош чайқадим. Ичимда худо хоҳласа, яна

ўша ёқларга бориш насиб этса, албатта, у ерни бориб кўраман, деб ният қилдим.

Ниятим холис эканми ёки дадамнинг руҳи қўлладими бу мўъжизавий зиёратгоҳни бориб кўриш менга насиб этди.

Тожмаҳалнинг майдонига анчагина йўл босиб кириб кириб борилар экан. Неча юз йиллик тарихларга гувоҳ бўлган, жуда кўп яшаганликдан кўпларининг қадлари букилган бўлишига қарамай, яшил чопонларини ечгуси келмаган кекса дарахтларнинг асфальт йўлнинг икки четида хомуш тортиб, меҳмонларни кутиб олишга чиққан ҳорғин мезбондай қўл қовуштириб маъюс туриши ажиб бир манзара касб этарди. Бу кекса дарахтлар соясида тўп-тўп маймунлар. Баъзи она маймунлар жажжи болаларини бамайлихотир эмизиб ўтиришибди. Қолганлари ҳам тиним билмай, нималар биландир банд. Маймунлар шу қадар кўпки, умримда бундай тўдани илк бор кўраётганим учун қизиқиш билан уларни томоша қилдим. Мен маймунлар билан суратга тушиш учун уларга яқинроқ бордим. Бироқ улар мендан чўчишдими гур этиб, дарахт тепасига чиқиб кетишди. Фақат бир иккита «ботир» ларигина ўрниларида ялпайиб ўтиришарди. Улардан бири мен томонга яқинлашиб кела бошлади. Бизга «гид»лик қилаётган одам келиб, қўлимдан дарров сумкамни олди. Суратга тушиб бўлганимдан кейин у бизга тушунтира кетди.

— Улардан эҳтиёт бўлинглар, — деди, бизни ҳушёрликка чақириб, — яқинда бир ажнабий аёл маймунлар билан суратга тушмоқчи бўлган эди, шунда бирдан маймунлар қўлидан сумкасини олиб қочишди.

— Улар сумкани нима қилишади? — қизиқиб сўрадим.

— Сумкани очиб, ичида бирор ширинлик бўлса олиб ейишади. Бўлмаса упа-элик бўлса ойнага қараб

юзига, лаб бўёғи бўлса лабига қўйиб олишади», — деди у илжайиб.

Маймунларнинг ўша ҳолатини кўз олдимга келтириб кулиб юбордим. Дарахтларга энди синчиклаброқ қарадим. Ҳар шоҳида қанчалаб маймунлар бор. Уларнинг ҳолати худди биздаги сўритокка илаштириб юборилган қовоқ барглари остида ошқовоқ катта-кичик бўлиб осилиб ётган сап-сарик нигорқовоқларни эслатарди.

Агра — мен учун жуда мўътабар юрт. Биринчидан, уни юртдошим Бобурнинг зурриёдлари қурган бўлса (Маълумки, Бобур қадимий Ахсикент шаҳрида туғилган), иккинчи томондан, шоҳ ва шоир Бобур умрининг охириги онларида шу жойда туриб, ватандан узоқда бошидан кечирган мусофирлик изтироблари ўсмирлигимдан кўнглимни безовта қиларди: «Ҳар ишниким айладим хатолик бўлди». Мен бу ердаги ҳар бир тош, ҳар бир дарахтдан унинг изларини қидирардим. Бу ерлардаги Бобурийлар томонидан қурилган тош қасрлар, қулоч етмас тош устунлар, уларга ўйиб ишланган бетакрор нақшларни кўрган ҳар қандай киши одамзот қўли билан шундай иншоотлар барпо этилганига қойил қолади ва инсон қудрати олдида бош эгади. Бугун бу обидаларни кўришга бутун дунё ошиқмоқда. Юртдошим Бобур Мирзонинг ҳокипойи шу заминга етиб, авлодларининг бу ерда 300 йилдан зиёдроқ вақт мобайнида ҳукмронлик қилгани, уларнинг Ҳиндистон маданиятини ривожлантириш борасида қилган улкан хизматлари юрагимда ифтихор туйғусини уйғотади. Айни вақтда, мусофир бир юртда ватан соғинчи юрагидан шеър бўлиб томган, элга шоҳу кўнгилга қул бўлган Бобурнинг руҳунати мени бу муборак ошёнга чорлагандай бўлади.

Бобурийлар бунёд этган, неча юз йиллардан буён ўз ҳолатини йўқотмаган бир-биридан гўзал ва ҳаша-

матли, бетакрор обидаларни зиёрат этарканман, ҳам қувонаман, ҳам кўнглимга бир ғашлик чўккандай бўлади. Беихтиёр бир ўзбек хонадасининг «Андижонда Тожмаҳал йўқ» деган қўшиғи ёдимга тушиб кўнглим бузилиб кетади... Тақдир тақозоси билан бу ерга келиб қолган Бобур Мирзо руҳи олдида уяламан, Бобурни ўз юртидан бош олиб чиқиб кетишга мажбур қилган муҳитга, тожу тахт таллашиб шундай даҳони юртидан қувган боболардан ёзғираман. Ахир, шундай бинолар ўз юртимизда қурилиши ҳам мумкин эди-ку...

Дунёдаги етти мўъжизанинг бири бўлган Тожмаҳал ҳақиқатан опшоқ мармардан бетакрор, бетимсол ҳолда бунёд этилган. Бу маъвога қадам қўйган одам юракларни ўртагувчи совуқ бир сукунат ҳукмронлигини дилдан ҳис этади ва юрагининг қаеридир симллаб оғригандай бўлади. Узоқ-узоқлардан севган ёридан бевақт жудо бўлган, айрилиқ азобларига кўни-колмаётган Шоҳжаҳон Мирзонинг оҳу-нолалари эшитилгандай бўлади. Беихтиёр юракнинг қат-қатларида яшириниб ётган муаззам туйғулар бош кўтариб, аламлар уммони ўз-ўзидан кўз ёш бўлиб тошиб чиқади. Бу кўз ёшлар фожеаали ишқ қисмати учунми ёки кўнгилининг қайсидир бурчида яшириниб ётган ҳасос дардлар сабаблими, билиб бўлмайди.

Мен эшитганларимни таъбир этиб хаёлан Шоҳжаҳонга мурожаат қиламан: «Мирзом! Сиз бу қасрни қурган меъморларнинг қўлларини кесдириб бекор қилгансиз. Биламан, Сиз бу обидани дунёда ягона бўлсин, муҳаббатнинг бундай гўзал тимсоли бошқа такрорланмасин, деб шундай қилгансиз. Бундай қарасангиз, бу оддий бир қаср. Юзлаб қурилмасми бундай бинолар?! Қанчалар мустаҳкам бўлмасин, улар бир кун замонлар силсиласида емирилиб йўқ бўлиб кетгуси. Бу қасрда Сизнинг аччиқ севги қисматингиз бир аёлга бўлган муҳаббатингиз йўлида

қилган саховатингиз мўъжиза, буюк ҳимматингиз мўъжиза. Одамлар ана шу буюк туйғуларнинг ифодасини кўриш ва юракдан ҳис этиш учун Сизнинг ошенингизга оқиб келишади. Бу сарой эмас, балки Сизнинг бир аёлга бўлган севгингиз даражаси мўъжиза. Дунёда то муҳаббат яшар экан, Сиз қурган бу ошиён ошиқ юракларда ишонч уйғотгучи, уларнинг дардларига малҳам бўлгучи бир зиёратгоҳ бўлиб қолаверади. Тожмаҳал муҳаббатга қўйилган дунёдаги ягона ҳайкалдир.

Ҳа, чиндан бу қасрнинг гўзаллигидан кўра унинг моҳияти одамларни кўпроқ қизиқтиради, ўз бағрига чорлайди. Аминманки, муҳаббатга қўйилган ҳайкал бўлмиш бу ошён ишқ оловида ёнган ошиқлар юрагини бўшатадиган саждогоҳдир.

Тожмаҳал

Мен сенга таъзимга келдим, ложарам,
Эй ишқнинг ҳайкали кўнгил меҳвари.
Бир таскин излайман мурувват этинг,
Эй севги қасрининг маъбудалари!
Пойингда йиғлайди бир тирик чашма
Ишқнинг кўзларидан оққан жоламу?
Ҳар томчида ошиқ қорачуқлари
Ҳажр осмонидан ёққан жаламу,
Гўзал дардларингга шерикман, малак,
Қайғунг ғамларимга кетар қўшилиб.
Сенинг юрагингга кўмилган туғён
Менинг юрагимда кетди жўш уриб.
Фараҳбахш этади маъюс гўзаллик
Тўкилиб кетади тун сиёҳлари.
Эрка бир оққушсан учмоқ учун шай
Сени қўриқлашар ишқ илоҳлари.

Зиёратга келар томошабин Дунё
Оламни титратган сулув, санамим.
Нозинг-ла бир дилни суйдириб қўйиб
Дунёни маҳв этган Мумтозмаҳалим.
Армонинг йўқ энди, уйғоқ дардинг бор.
Кўнгилнинг ҳар куюк нуқталарида.
Сен мангу саждагоҳ, сен токи ишқ яшар,
Мангудир севгининг пўртаналари.

«Гид»нинг айтишича бу қасрни қуришда ишти-
рок этган барча меъморларнинг қўллари кесиб таш-
ланган экан. Айтишларига қараганда қурувчиларнинг
қўллари бундай гўзал бинони қайта қурмасликлари
учун эмас, балки рашк қилиб ҳукмдорнинг аёлига
аталган қасрнинг тошу ғиштларига қўллари теккани
боис, гўё бу қўллар тошу ғиштларга эмас, шоҳ се-
виклининг баданига теккандек туюлгани учун кес-
дирган эмиш.

Гид бизга сўзлаб берган яна бир воқеадан бутун
вужудим титраб, кўзларига ёш келди. Дарёнинг на-
риги томонида тошлардан баланд қилиб қурилган бино
— Қизил қалъа (Лаъл қалъа) бор. Шоҳжаҳон шу би-
ноларнинг бирига Тожмаҳал қасрини яқин қилиб
кўрсатадиган лупасимон асбоб ўрнаттирган экан. Шоҳ
ҳар куни шу ойна орқали қасрга соатлаб тикилиб,
Мумтозмаҳални эслаб оҳ-воҳ қилиб ўтирар экан. На-
тижада, лупанинг (қабарикли ойна) ўткир нурлари
кўзига таъсир қилиб, унинг икки кўзи оқиб тушибди.
Шуларни тинглаган одам дунёда муҳаббатдан буюк,
ундан улуғ қудрат йўқлигига иймон келтиради...

ՅԵՄԱՆՐՕՓ

ЯХШИ ОДАМЛАР СОҒИНЧИ

Ўтган йили ёз кунларининг бирида Халқ таълими Вазирлиги Фарғона водийси бўйлаб республикадаги телевидение, радио ва оммавий ахборот воситаларининг 50га яқин журналистлари иштирокида таълим системасида олиб борилаётган ислохотлар билан танишиш мақсадида матбуот анжумани ўтказганди. Ўшанда «Қишлоқ ҳаёти» газетаси муҳбири шоира Ўктамой Холдорова менга: «Бир назар ташларсиз» деб «Оққуш излари» номли шеърлар тўпламини тақдим этди. Тўғриси, кейинги пайтда шоир ҳам, хонанда ҳам кўпайиб кетганлиги боис, босилаётган турли-туман тўпламларми ўқиб одам ҳадиксирайдиган, маза-матрасиз сатрлар мутолаасига вақт сарфлашдан ўзимизни тиядиган бўлганмиз чоғи, мутолаага киришимиз кийин бўлди.

Барибир, биз дилкаш шеър, мусиқа, бадий асару маҳорат билан яратилган тасвирий санъат сеҳрига ҳамиша муштоқмиз. Ўктамойнинг китобини ва рақлай бошладим. Шеърлардаги бетакрор тасвирлар, ҳаёт ошуфтаси бўлган шоиранинг дард-ҳасратлари, бу ҳасратлар замирида кундалик ҳаётимиздаги ташвишлар, муамолар самимий ифода топганлигини англаб, рост, уларни вақтлироқ ўқимаганимга ўзимдан хафа бўлдим. Кейин бошқа китобларини ҳам сўраб олдим...

Шоира «Шаҳарда» деган шеърида инсон ва табиат бирлигини мажозий образлар воситасида фалсафий ифодалаганки, унинг хулосасига шерик бўлмасдан илож йўқ.

*Олифта дарахтлар
қишлоқдан келган.
ёмғир тез-тез ювинтириб кетар
олифталарни.*

Мазкур сатрларни ўқиганимизда тасаввуримизда дарахтлар эмас, қишлоқдан келган оддийгина қизлар, йигитларнинг шаҳар шароитига «олифталик» муҳитига тезда сингиб кетиши, ташқи қиёфасини ўзгартириши пайдо бўлади. Фақат бугина эмас шаҳар дарахтларининг ҳам «охирги русумда сочларини кесган» машшоталарнинг ҳаракатида ҳам биз энг аввало турли қишлоқлардан келган ёшларимизнинг шароитга мослашишини тасаввур этамиз. Шеърнинг кейинги сатрларида шоира нақадар ҳаёт сўқмоқларини мураккаблиги инсон тақдири ўзгарувчан ва мослашувчан эканлигини ишора қилади:

*Уларнинг юмуши
Келаётганларни кутуш
Қўл қовуштириб.
Кетаётганларга
ирғаб қўйиш бош.*

Ўктамой шеърларида инсон ҳис-туйғулари билан мунис табиатнинг дардқаш ҳолати байту сатрларда, гоҳида алоҳида-алоҳида шеърларда ўз аксини топган. Масалан, гап айланиб шоира туғилиб ўсган, Наманган вилоятидаги Шўрқўрғон қишлоғи манзаралари билан боғланиб кетади. Энди қишлоқдан шаҳарга борган, олифта бўлиб қайтган қизга — катта одам бўлганга қишлоқнинг йўл четидаги дарахтлари таъзимга чиқади. Демак, шоиранинг фалсафаси — дунёдаги барча мавжудот: ер, дарахт, ҳайвонот ва бошқалар ҳазрати инсонга — камолга етган, ўзини таниган, жамиятда мавқеини топганларга таъзим қилади:

*Кетгим,
Шўрқўрғон қолди
Хаёлларга суяниб
Келдим,
Энди мен катта одам
Тўнларин алмаштириб
Йўл четиға гарахтлар
Чиқди қўл қовуштириб.*

Ўктамойни шеършуносларимиздан бири «ҳасрат ва изтироб шоираси» деб атаган. Аслида, шоиранинг бугунги кунгача чоп этилган уч тўплами — «Соғинч қушлари» (1990), «Оққуш излари» — (2005) ва «Сабрга суяниб, (2005й) китобларидаги шеърларини мутолаа қилсангиз унда ҳасратдан кўра бахтга ташналик, кемтик қолган шу бахтни қидирган шу шахсинг юрак изтироблари ва ҳаёт қанчалик изтиробли бўлмасин

*Яхши одамлар кўп
қаттол дунёда
Улар сенга тўкнаш
келмаган ҳали.*

деган шоиранинг фикри билан яқунлаш мумкин. Чунки бу икки байт ҳар уччала китобларидаги ҳасратларининг «кушандаси» ҳар қанча жумбоқларга тўла бўлмасин, шоира лирик қаҳрамонини қийноқларга солган бўлмасин унда дунёда яхши одамлар боис умид гоҳи ҳамиша очиқлигига ишонч борлиги таъкидланган.

Ўктамой шеърларидаги «Ишқ, бу — тишим ўтмаган сура», «Кун ботма ҳасратли кунгабоқарман», «Сокинлик ухлайди тунни ёпиниб», «Мен тунни ўзимдан ёмон кўраман, Ташвиш олиб келар мажруҳ боладай»; сатрларида фақат бу дардли дунё ҳасратлари баён этилган эмас; балки ана шу мураккабликлардан йўл топиб чиқиш кураш бил, яшаш нидоси ҳам мавжуд.

Ўктамой қишлоқ қизи. Унинг шеърларида ҳамиша

сўлим қишлоқларимизнинг ифори анқиб турадиган табиий гуллари, исмолоғу ялпизлари мажнунтолларнинг мажнун ҳолатию сарв дарахтининг виқорини туйиш мумкин. Шу боис шоира шеърларида тез-тез қишлоқ мавзуи болалиги, ёшликнинг беғубор дамларини софинч билан тилга олади, туйғуларини нафис тасвирлайди. Бу тасвирлар кўпгина шеърларда юқоридаги мавзу- қишлоқ ва шаҳар фарқи замирида ҳосил бўлган ва бу шоиранинг мажозу истиоралари орқали гўзал ифодасини топган. «Мажнунтол» шеърини ўқиймиз:

*Ҳасад қилиб шум хивчин толлар
Қирғоқлардан қувғин қилдилар.
Ҳайқираган шовқин шаҳарнинг
Чорбоғига элтиб қўйдилар.
Машоталар даврага мослаб
Кокилларинг кесдилар ниқтаб
Сочларингга тутқун шамоллар
Ўтиб кетар қўлларин силтаб.*

Шоира шеърлари ташбех, истиора, мажоз ва бошқа бадиий санъатларга бой. Жозиб мисраларда унинг ички дарди гоҳида бошига тушган шум тақдирнинг занжирларини парчаловчи эҳтирос кучини англаймиз. Масалан «сен кетдинг соямда кўринди ўлим», «кўнглим ҳали таъмирланмаган», «дард — меҳмоним кетмас уялиб», «хонамда тентирар паришон кеча», «дардингиз қучоқлаб кўзларим толди», «кўпни кўрган қари муроса», «шомгача тер тўкиб ҳориган кетмон, оғирлигин ташлаб қайтар елкага» каби мисралар адабиётимизда хассос шоира борлиги ва ўқувчилар ундан янги-янги шеърый китобларни кутишга асос бўлувчи далилдир.

**Ҳасан Қудратуллаев,
филология фанлари доктори
«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси,
2006 йил**

ИСЁН ОҲАНГАРИ

XX асрнинг сўнгги чорагидан кейинги йиллар жаҳон фалсафаси ҳамда санъати тарихига универсализм даври сифатида киради. Негаки, бу даврга келиб воқеликни англаш ва бадиий акс эътиришга доир илгари амалда бўлган барча илмий қараш, ижодий метод, йўналиш ва фалсафий мактаблар ўзларининг бор имкониятларидан деярли фойдаланиб бўлдилар. Шунинг учун ҳам кейинги даврда пайдо бўлган бадиий оқим ва йўналишлар табиатини ифодалаш учун «пост», «транс» сингари олд қўшимчалар ёрдамида «трансреализм», «постмодернизм», «трансавангард», «постструктурализм» каби атамалар қўлланилаётгир.

Бу атамалар реализм, модернизм ёки авангардизмдан кейин келган навбатдаги йўналишу оқимлар маъносини эмас, балки эндиликда санъату адабиётда бу ва бу каби бошқа метод ёки йўналишларнинг бирортаси яқка ҳукмрон бўлолмайдиган давр бошланганлигини англатади. Чинданга, бундан буён бадиий ижод ва фалсафий қарашларда бирорта ҳам метод ёки йўналиш устувор бўлолмайди. Инсоният тафаккури ва бадиий диди ўз тараққиётининг шундай даврига келдики, эндиликда ижодий метод ва фалсафий тизимлардан қайсидир биттасини тўғри ҳисоб, кўпчиликни шу йўлдан юришга ундаш ёки шундай хаёл қилиш мантиқсизлик бўлиб қолди. Чунки тобора шахслашиб бораётган одамиятнинг фикру қарашлари, диду туйғулари эндиликда яқранг бўлолмайди. Шахслик ўзига хослик, ўзига хослик эса адоқсиз хилма-хилликдир. Инсониятда универсализмнинг йўқолиши бугуннинг универсал ҳолатидир.

Ижтимоий тафаккурдаги универсализм ҳодисаси, умуман, бадиий ижод, хусусан, адабиётда ҳам универсализмни юзага келтирди. Шунинг учун ҳам кечагина кўпчилик одатланган анъанавий йўсинда ижод қилиб юрган адибу шоирлар, ҳеч қутилмаганда, тамомила ноанъанавий йўлда ёза бошлаши ажабланарли бўлмай қолди. Бу ҳолни бизга қандайдир фалсафий оқимнинг кириб келгани ёки бирор ижодкорнинг ташқаридаги қайсидир бир шоир-ёзувчига эргашгани билан эмас, балки тасвирнинг оригиналлиги ва туйғулар ифодасининг тўлиқлигига интилиш натижаси сифатида изоҳлаш ҳақиқатга яқин бўлади.

Санъат ва адабиёт неча минг йиллар давомида объектив борлиқнинг табиат, жамият, шахсият каби қатламларини ўзлаштириш оқибатида ғоят серқирра ва чегарасиз башарий маданиятни юзага келтирди. Энди санъат ва адабиёт бадиий тафаккурдаги ҳозирги эврилишлар туфайли борлиқнинг ўзиданда серқатлам бўлиб кетган ўша маданият деб аталмиш тизимни эстетик ўзлаштиришга киришди. Башарият ўз тараққиётининг шундай босқичига кирдики, бугунги одам истаса ҳам ёввойи табиатнинг ёввойи фарзанди бўла олмайди. Инсон яшаш тарзи, борлиги, ҳатто, генларига қадар тўлиқ маданийлашди. Бу кечим маънавий қадриятларга қадар кўчиб, одамнинг эзгулиги ёвузлиги ҳам маданий кўриниш касб этди.

Замонавий адабиётнинг маданий қатламларни текширишга ўтганлиги, биринчи навбатда, ижодкорлар миллий тилдаги сўзларни ўз асл маъноларида қўллашдан кўра уларга ўзлари истаган маънони юклашга интилаётганида кўринмоқда. Шоира Ўктамойнинг «Томаётган кўнгил» шеърлар тўплами ўзида миллий адабиётимиз моҳиятидаги сўнгги эврилишларни акс эттирганлиги билан катта аҳамиятга эгадир.

Одамни билиш, унинг кўнгил кечинмаларини ил-

ғаш, рухиятида бўлаётган ғалаёнларни идрок этиш ўта мушкул жараёндир. Чинакам ижодкор ана шундай ғоят чигал ва тушунарсиз руҳий ҳолатлар манзарасини ўзга кишининг сезимларига ҳам таъсир этадиган даражада чизиш масъулиятини ўз зиммасига олади. Одамда кайфият ва туйғуларданда беқарор, ўзгарувчан нарса йўқ. Асл ижодкор ана шу тинимсиз ўзгарувчан ҳолатларни муайян шаклга солиб, моддийлаштиради. Айни вақтда ундаги сезимлар динамикаси, ўзгаришлар доимийлиги ва ҳаракат ҳовурини сақлаб қолади.

Ўктамой — ҳаммага таниш бўлган нарсаларнинг барчага ҳам маълум бўлмаган жиҳатларини кўрадиган шоира. Унинг шеърларида инсон туйғуларининг ғоят сирли ва тушуниксиз товланишлари тасвир этилади. Оламни кўнгил кўзи билан кўрган шоира уни тафаккур билан эмас, балки кўнгли воситасида изоҳлайди. Кўнгил ҳолатлари эса қайтарилмасдир. Шунинг учун ҳам унинг битганларида бошқа ҳеч ким кўрмаган ҳолатлар ўзга ҳеч кимга ўхшамаган йўсинда тасвирланади:

*Сиз келдингиз, эриди қорлар,
Қарғаларнинг саслари тинди.
Куйган шохча — киприк устига,
Соғинчимнинг қушлари қўнди.*

Шеърда образлар ғоят моддий, аммо уларга шоира юклаган рамзлар моддий тимсолларнинг одатий моҳиятини ўзгартириб, уларга қўшимча маъно юклайди. Ёрнинг келиши кўнгилдаги соғинч қорларини эритиб, ҳижрон қишида пайдо бўладиган шубҳа қарғаларининг ёқимсиз сасларини тиндирди. Маъшуқанинг узун ва қоп-қора киприклари шунчаки киприк эмас, балки ошиқнинг йўлига қарайвериб, уни ўйлайвериб, куйиб кетган севги оғочининг куюк шохчасидир. Одатда, куюк шохга қушлар қўнмайди. Лекин қўнди. Демак, маъшуқанинг кўнглига ҳам кўклам инди.

Ўктамой майин фикрлайди, майин озорланади, майин изтироб чекади, майин исён қилади ва дағал сезимларнида майингина ифода этади. «**Қарғаларнинг саслари тинди**», — деб ёзади шоира. Одатда, қарғанинг товушига нисбатан «сас» сўзи ишлатилмайди. Лекин Ўктамой унинг совуқ қағиллашини ҳам беозор ифодалагиси келганидан, сас сўзини қўллайди. Шоира очунни образли кўради. Шу боис унинг битикларида нозик ишораларга кўп ўрин беради. Маълумки, овоз чиқариб, ҳаммага билдириб ишора қилинмайди. Шоира: «**Софинчимнинг қушлари кўнди**» ташбеҳи кўнгил ҳолатини ифодалашдан ташқари, киприкларига илинган севинч ёшларини ҳам кўзда тутаяди. Интиқлик билан кутилган висол онлари ҳижрон жафосида ўртанган ҳар бир инсоннинг кўзларида ёш пайдо қилиши табиий. Шоира ана шу инжа ҳолатни қамровдор образлар воситасида ва силсилали тасвирлай билади.

Шоира тасаввур қилиш ҳам ўта мушкул бўлган руҳий тўлғамларни кўз билан кўрса бўладиган йўсинда моддийлаштириб чизишга интилади. Чунончи, бир шеърда ададсиз софинчни шундай тасвирлайди:

*Жиловлолмай қолгум бир кун,
Тоқатларим бир-бир йиқади.
Ўзанини бузиб бир дарё,
Кўзларимдан тошиб чиқади.*

Чин шоиргина миқдор, миқийёс, кўлам, ҳажм билан ўлчаб бўлмайдиган софинч туйғусини кўз ёши дарёси(!) тимсолида бера олади.

Чин шоирлик одатий нарса-ҳодисаларнинг ҳеч ким пайқаманган, мабодо, пайқаманган бўлсада, ифода эта олманган жиҳатларни кўриб, кўрсата олишда намоён бўлади. Ўктамой баъзан ўта мавҳум тушунча ёки ҳолатни ҳаммага маълум нарсага ўхшатса, баъзан поэтик эффект учун ҳаммага таниш ҳолат-ҳодисани ҳаётда кўриш

мумкин бўлмаган ғоят мавҳум нарсага қиёслайди. Бундай қиёс тасвирни конкретлаштирмасада, ўқувчини ўйлантириши билан бадий инкишофга йўл очади.

Бундай ҳолатни шоиранинг кўплаб шеърларида учратиш мумкин. Жавобсиз севги сабаб ўзини алдаб, бутун орзу аъмолларини ёлғонга қуришга мажбур бўлган кўнгил одамининг руҳияти ҳижрон чархида пишитилиши бор гап. Чунки ёлғонга қурилган бир ёқлама севгида ҳижрондан бўлак нарса бўлмайди. Унда умидгада асос йўқ. Андуҳ денгизида фарқ бўлиб кетмаслик учун хору хасларга осилиб яшашга маҳкум:

*Ёлғон мени бўздай тўқийди,
Ҳижронларга пишитади чарх.
Осилганча хору хасларга,
Андуҳларга бўлаяпман фарқ.*

Вақт келганки, банда ҳеч қачон насибасиз қолмаган. Аммо лирик қаҳрамон чекига тушган насиба андуҳ чеккулик: «**Ҳаёт менга иллингани ғам, Ишқ — бу тишим ўтмаган сура**». Бу сатрларда ҳаёт ҳақиқати эмас, вазият, кайфият ҳақиқати, ҳиссиётлар жилваси акс этган. Чунки ҳижрон оғушидаги маъшуқа учун бутун умри ҳажр азобидан иборат бўлиб туйилиши табиий.

Ҳижрон азобида қолган шоира тақдир ҳукмига кўниккан ҳалим қалб эгаси. Лирик қаҳрамон андуҳлар қаърига чўккан бўлсада, умидни бир дам ўзидан йироқ кетказмайди. У ишқнинг нималигини билмоқчи, қандай йўл тутса, ёрқинроқ тақдирга эга бўлиш мумкинлигини аниқламоқчи бўлади. Лекин илоҳий сураларни бирор банда охирига қадар изоҳлай олмагани каби ишқ моҳиятига ҳам унинг тиши ўтмайди. Шоира ожиз ҳолатга тушиб тўлғанаётган одам руҳиятини чизади. Лекин бу одам сезимларида иддао, инкор йўқ. У — курашувчи, инкор этувчи эмас. У — кўникувчи ва шу кўникувчилиги баробарида эзгулик кутувчи одам.

Маълумки, осмон йироқ ва юксак бўлгани учун унинг бағрида қандай жараёнлар кечаётгани одамга маълум эмас. Аммо қуёш чиқиши, туман тушиши, қор-ёмғир ёғиши унинг сирларини, маълум даражада, ошкор қилади. Шу боис шоиранинг: **«Томчилар осмоннинг очилган сир»** тарзидаги фавқулодда чиройли тасвири ҳаёт ҳақиқатининг ифодасидай туюлади. Бир қарашда ушбу мисра мавжуд ҳаётий ҳодисани шунчаки таъкидлаш вазифасинигина бажараётганга ўхшайди. Лекин шоира бу сатр зиммасидаги поэтик функцияни кейинги мисраларга юклаб, тасвир таъсирчанлигини оширишга эришади: **«Осмонимга сирлар сиғмай кетяпти, Ёмғирлар тилида сўзлаш мен билан»**. Маъшуқанинг кўнгил осмонидаги сирларни илқаш учун ошиқдан илнжу истаклар натижаси бўлган ёмғирлар — кўзёшлар тилида сўзлашиш талаб этилади. Зеро, бир руҳий ҳолатдаги одамларгина бир-бирини англай олади.

Ўктамой ўзбекнинг руҳий дунёси ва турмуш йўсинини ичдан биладиган бир аёл ва истеъдодли шоира сифатида халқнинг турғун ибораларидан ғоят усталик билан фойдаланади. Шоиранинг: **«Бахт турибди остонамизда, Жиним, нега суймайсан уни? Бахтсиздирман жинлар туфайли»** сатрларида сўзлашув тилида кўп қўлланиладиган «Жиним суймайди» ибораси воситасида ўзгача бир руҳий ҳолат ғоят маҳорат билан акс эттирилган. Унда инсон кўнгли товганишларидаги тушунарсизлик, кутилмаганлик усталик билан кўрсатилган. Аксар шеърларда вазиятнинг қурбони сифатида кўринадиган лирик қаҳрамон бу мисраларда ўз бахтининг кушандаси тарзида тасвирланади. Лекин у бу ҳолатида ҳам чорасиз. Олдинги шеърларида ошиқ раъйига қарши боролмаган бўлса, энди ўз кўнглига терс қадам босолмайди.

Халқ орасида: **«Дарг — меҳмон»**, — деган ибора юра-

ди. Шоирага ўз кўнгли тубидаги губорлар манзарасини чизишда ана шу фразеологизм жуда қўл келади:

*Уйи куйса нетар, мен чеккан гарднинг
Минг йилдирки ётар шўр остонамга.
Минг йилки йўлатмас хуррамлик — ётни
Дарахтлар кўк кийиб яшар мотамга.
Юрагим азобдан қонлар қусади...*

Ҳар қандай меҳмон қачондир кетгани каби инсонга ёпишган дард ҳам охири арийди. Лекин муҳаббат дарди минг йилдирки шоирани тарк этмайди. Ўктамой ўз кайфияти ҳолатларини табиатга моҳирлик билан кўчиради: оғочларнинг кўклиги уларнинг ўсаётганидан эмас, балки минг йилдан буён кетмаётган меҳмон бўлмиш дарднинг бўсағага ҳам йўлатмай қўйгани қувончга мотам тутганидан. Элда меҳмон саналмиш дарднинг тезда кетмагани қаҳрамонга минг йилдай узун бўлиб туюлиши асосли.

«Кипригим шохида» деб бошланувчи шеър Ўктамойнинг шоира сифатидаги ифода имкониятлари алоҳида намоён бўлгани билан диққатга сазовордир. У маълум сўзни салгина ўзгарган шаклда қўллаш билан сўзнинг бадий таъсир даражасини оширади.

*Севдигим,
Қалбингиз шафоатидан,
Бағримда саргашта
Майсалар унур.*

Шоира «севгилим» сўзини атайлаб **«севдигим»** тарзида ишлатади. Қоидага кўра «севгилим» шаклида қўллаганда, сўзнинг таъсир кучи кескин пасайган бўларди. Негаки, **«севдигим»** сўзининг ритмик шиддатиёқ севикли инсоннинг «қалб шафоати» маъшуқа бағрида майса ундургидай кучга эғалигини билдиргандай бўлади.

Ўктамой кўнгил ҳолатларидан ҳикмат топадиган, тор-тан азобларидан кўламми хулосалар чиқарадиган шоира. Шунинг учун ҳам унинг: **«Кўнгил - томиб тугаган кўз ёш, Вафо — ёши қайтган ўйинчи»** каби қаноатларида атайинлик, сунъийлик сезилмайди. Унинг битганларида инсон кўнгли, унинг руҳий ҳолатлари тасвирини бериш бирламчи ўрин тутади. Баъзи шеърларида шоира табиат манзарасини чизаётгандай бўлиб туюлади. Лекин аслида у кўнгил ҳолатини манзаралаштираётган бўлади. Руҳият тасвирида аниқликка интилиш шоирани табиат унсурларига мурожаат қилишга ундайди. Ўктамойнинг шеърларидаги: **«Сизни бир кўрайин деб, юрагим оқиб кетди», «Ўрмондек туташган қошлар ичинда», «Мен куз эдим, уйғониш фасли», «Девлар тўсиб турар қуёшни»** каби кутилмаган ташбеҳлар ҳам тасвирдаги ўзгачалик, ҳам табиат орқали одамни ифодалаш хусусиятига эгаллиги билан диққатни тортади. Бу мисралардаги табиат кўринишлари мудом шоиранинг кайфияти, кўнгил ҳолатини ифодалашга бўйсундирилгани билан алоҳида эстетик қиймат касб этади.

Ўктамой кўнгил тебранишларини ўта нозик илқайдиган, руҳий тўлғамларнинг босқичлар силсиласини акс эттира оладиган шоирадир. Унинг шундай шеърлари борки, уларда инсон руҳиятида кечган оний бир кайфиятнинг ҳар бир қўналғаси маҳорат билан кўрсатиб берилади. Кайфият манзараси ёрқин бўлиши учун у нафақат жонсиз яратикларни, балки сўзнинг ўзинида жонлантиради: **«Бесабр соғинчдан сачради бир сўз: «Малагим» — ҳуш садо жаранглаб учди. Садо йўлин тўсиб ташна малаклар Унинг қўлларидан сув ичди. Токи менга етиб келгунча бу сас, Бошин айлантириб кетар шаббода. Ҳушин олиб кетар маккор парилар, Жийданинг гуллари тутади бода. Чўлларда адашиб йўлин топгунча, Афғор майсаларим кўзи кўкарди»**. Суюкли одам томонидан айтилган биргина

сўз туфайли таъсирчан одам кўнглида содир бўлган рухий инқилоб силсиласи ўта билгичлик билан таъсирли кўрсатиб берилган. Ошиқ томонидан айтилган бу сўз маъшуқага етиб келгунча малаклар унинг қўлидан сув ичгани, шабода унинг бошини айлантиргани, жийданининг кишини маст қилувчи гуллари бода тутгани, шу сўз етиб келишини кутиб, ҳатто, майсаларнинг кўзи кўкаргани улкан маҳорат билан тасвирланган.

Оний бир ҳолатнинг шунчалар босқичли ва батафсил тасвиридан кейин келадиган поэтик эпилог мутлақо қутилмаганлиги билан ўқувчини эсанкиратиб қўяди: «**Ўртамиз бир қадам, ул кайвоний сўз Ҳануз мени топиб келолгани йўқ**». Ўзбекнинг ҳаёт тарзи ва фикрлаш йўсини шоира руҳиятига сингиб кетган. Бизнингча, у ҳамма шеърларидаги каби бу битигида ҳам қўллаган образларни бир-бир назардан ўтказиб, сўнг мисраларга тизмаган. Балки, бир ўзбек сифатида ўз миллатининг таъсирланиш стихиясини ҳам ўзлаштирган шоирага бу тимсоллар табиий равишда ўз-ўзидан қуйилиб келган.

Ўктамой — кўнгли чинакамига тўлиб кетганида, дардлари юрагига сиғмай оғзидан олов кўринганда қўлига қалам оладиган, аммо изтироб оташидан қовжираган туйғуларини ҳам ортиқча ваҳималарсиз, майинлик билан қоғозга туширишга интиладиган шоира. Халқ эпосларида тез-тез: «Куйган алвон-алвон сўзлар», — дейлади. Чинданда, астойдил куйган одам ҳикмат билан сўзлайди, ҳикмат билан бўзлайди. Шоира шеърларидаги: «**Кўнглил — тилларимни кўйдирган оғу**», «**Севги деганлари шодликмас, қайғу!**», «**Тўлиб тўкилади сабр косаси**», «**Кўмирга айланиб қолди нигоҳлар, Шохларда сарвар гўзал гуноҳлар**», «**Осмоннинг кўз ёши — турна тизилар**», «**Соғинчларим — каллакланган тут**», «**Анор йиғлаб юрак ёрди азонларга**» каби қанотли иборалар учраши унинг астойдил куйиш билан биргалик-

да, куйган кўнгил товланишларини ифодалаш маҳоратини эгаллагани натижаси ҳамдир.

Ўктамойнинг поэтик талқинида муҳаббат лаззат, севиш роҳат эмас. У — ҳамиша азоб, доимо синов. Кўпинча эса, азобли синовдир. Шоира ўзининг бу қаноатини жавобли муҳаббат тасвирланган «Қаршимда бир гулхан» шеърида ёлқинли мисралар воситасида ўта таъсирчан акс эттиради. Ўктамой топиб айтганидек, муҳаббатда ҳаёт бор, лекин нажот йўқ. Чин севи эгаси азобдан роҳатланиб, роҳатдан азобланишдай чорасизликка маҳкум:

*Учкунлар сачрайди нафасларидан,
Нозик бармоқларим куйдираётир.
Авраб нигоҳимни беаёв, асов
Қучоғига босиб ўлдираётир.
Аланга олади бу қалтис ўйин
Ёпаман кўнглимнинг дарчаларини.
Дарча ёруғидан киради сизиб,
Не қилай, у гулхан парчаларини?
Бир ўтки жонфизо ҳаётбахш оғу,
Борсам тахтим куюр, бормасам бахтим.
Унда ҳаёт бору унда йўқ нажот...*

Ўктамойнинг одамни бефарқ қолдирмайдиган, уни ўзига эргаштирадиган майин шеърий исёнлари ўқувчилар кўнглини ром этиб, ўзидаги ўхшаш туйғулар ҳақида ўйлашга ундайди.

Чинакам ижодкор руҳият олами билан ўз кўнгил дунёси сари ёлғиз кетиб бораётган йўловчи. Йўл машаққатли, манзил узоқ, мақсадга етишиш учун матонат ва чидам талаб этилади. Ўктамой ана шу машаққатларни енгиб ўта оладиган истеъдод эгасидир.

Қозоқбой ЙЎЛДОШ
профессор.

«Моҳият» газетаси, 2009 йил.

СЎЗ ТАРОВАТИ

Ўктамой «суронли» 90-йилларда шеършунослар назарига тушган эди. Хусусан «Ёшлик» журналида чиққан туркум шеърлари, илк китобчаси «Софинч қушлари» ўқувчиларда яхши таассурот қолдиргани ёдимда бор.

Негадир кейинги ўн-ўн беш йил ичида шоира матбуотда кўринмади. 2005 йил кетма-кет «Сабрга суяниб», «Оққуш излари» номли иккита китобини эълон қилиб аввалги мавқеини ёдимга солди.

Ўктамойнинг ўзига хос услуби шеърхоннт қизиқтириши табиий. У асосан табиат ва инсонлар орасидаги ришталарни рассомона чиза олади. Ҳатто кичик мавжудотларни ҳам кўздан қочирмайди. «Хафа бўлар қари чумоли»сатри билан бошланадиган шеърида нафс ўйинларига ишора қилади. Шамол эсишини, шу аснода тут тўкилишини орзулаган чумоли правардида ерга дувва тўкилган тутларни кўриб афсусланади.

*Қўполлик ҳам эви биланга
Бир донга кўнглим тўларди.
Қарлигим қурсин бир тутни
Ўзим еб тушсам ҳам бўларди.*

Бу масалнома шеър, лекин масал эмас. Шоира истисно йўсинида нафснинг вайрон қилувчи кучга эга эканлигини чиройли тасвирлаган.

Шоирликнинг аввали изтироб дейдилар. Бинобарин изтиробга тушмайдиган инсон бўлмайди. Бу ҳолат замирида руҳий оламга ошуфталик ҳиссиётлари аксланиши аниқдир.

Ўктамойнинг кўпгина битикларида аччиқ изтиробнинг гўзал кўринишлари, ширин навозишлари қаламга олинади.

*Қор ёғилар қобоғингиздан
Умиғ йўлақларин босади.
Кипригим-ла курайман қорни
Эзилиб шу ғамлар остида.*

Тунд кайфиятли ёмон кишиларни «қобоғидан қор ёғади» деймиз. Лирик қаҳрамон киприги билан, яъни меҳр жозибаси кўмагида ўша қорни эритмоқчи бўлади:

*Бағрингизда турланар дунё
Сиз ишонган туйғу тозами,
Ўтгай кунларингиз руҳафзо
Бизга қолган кунлар рўзали.*

Англашиладики эътиборсиз, нописандлик туфайли таъблар хиралашган. Лирик қаҳрамон ўз туйғуларини эъзозланмаганлиги, тушунилмаганлиги боис исёнга келади.

*Қасосга қўл беради соғинч
Сукутдаман оловлар фасли.
Эй юзимга сапчиётган қор
Билармисан кимлигим асли.*

«сапчиётган қор» совуқ нигоҳли ошиқ образи. Шоира шундай образлар орқали қалбнинг зиддиятли лавҳаларини чизади. Имо-ишоралар орқали кўнгил розларини тушунтиради.

Шеър санъатнинг бир тури, бинобарин шоир бу хислатларни, услубларни кўрсатишга ҳақли. Шеърда ўқувчи диққатини тортадиган қандайдир чўғ бўлиши жоиз. Ҳаммага маълум гаплар назм ипига чизилса, ўқувчи бундан завқ ололмайди. Ўктамой шу ҳақиқатни чуқур англаган, имкон борича янгироқ образларни чизишга ҳаракат қилади. Унинг аксари сатрлари меҳрға йўғрилган: инсон доимо ишонч, меҳр, муҳаббат ардоқида яшамоғи лозим деган тушунча илгари су-

рилади. Ҳақийқий муҳаббат эса бир-бирини тушу-
нишда, руҳий яқинликдир.

*Тушунмади мени Ой, Юлдуз
Кўкдан тушдим жуда кечикиб
Жой бўлмаса дунёингизда
Қандай яшай сизга ичкиб.*

Ижодкор кўнгил одами, шу вайданми шоира қайта-
қайта кўнгилга мурожаат қиларкан, кўнгилга қанча-
лик чуқур кириб боприлса фақат у ердангина изла-
ганини топа олишини теран ҳис этади.

У бир вақтнинг ўзида ҳам кўнгли борлигидан шод-
ланади, ҳам шу кўнгил туфайли қанча азоб, изтироб-
лар чекади. «Мен кўнгил қасрида асрий чўриман»,
«кўнгил — томиб тугаган кўз ёш», «кўнгил — тилла-
римни куйдиргант оғу» сингари мисраларда кўнгил-
нинг товланишлари, унинг серқирралигини кўрсатиб
«бу дунёда ишим қолмади, кўнгил синиқларин териш-
дан бошқа» деган хулосага келади.

Ўктамойнинг услубий ранг-барангликка интилган-
ни унинг ёзган асаридан сезилиб турибди. Бирор
санъат асарини халққа уқтириб бўлмайди, токи ўзи
тушуниб ботиний жиҳатларини англаб олмагунча.
Санъат мезонларида айтилган сўз ҳар кимга ҳар хил
таъсир ўтказади. Шунга кўра ҳар бир йўналишнинг
ўз мухлислари бор.

Ўйлаймизки, Ўктамой руҳий олами тароватидан то-
маётган кўнгил томчиларининг жилваси Сиз азиз
ўқувчиларни ҳам бефарқ қолдирмайди.

Баҳром Рўзимуҳаммад
«Томаётган кўнгил» китобига ёзилган сўнгсўз
2008 йил. «Шарқ» нашриёти

ТОМЧИЛАР СЕҲРИ

Сиз эрталаб марваридгул баргидаги шудрингни ҳидлаб кўрганмисиз? Гул ифори билан омухталашиб кетган бир майин тароват кўнглингизни ҳушнуд этади. Томчидаги тиниқлик дилингизга кўчгандек бўлади. Кайфиятингиз нурафшонлашади. Яхши шеър ўқиганингизда ҳам шунга ўхшаш бир ҳолатга тушасиз. Шеърдаги самимийлик, оҳанг руҳингизни алла-лагандек, самолар сари кўтаргандек бўлар. Ҳар ҳолда менга шундай туюлади. Шунинг учунми мазмунли, туйғуларга тўлиқ асар ўқисам ғойибона муаллифга миннатдорчилик билдираман. Ўктамойнинг «Томаётган кўнгил» («Шарқ» нашриёти, 2008 йил) шеърлар тўпламини ўқигач, ўшандоқ мамнунлик ҳисси чулғади мени. Китобга шоирона ном қўйилган. «Томаётган кўнгил» бу шоиранинг сатрлар бўйлиб топган, сўз шаклига айланган туйғулар силсиласидир. Бу табиатга ошуфталик, унинг некбин томонларини кўриш ва ўзи кашф этган гўзал тимсолларни акс эттириш ҳисси, хоҳишидир.

*Боққа парда илар бахмал тун,
Тут пашшасин ўлтирар қўриб.
Ой гарахтга ёнбошлар секин,
Келинчак — оқ либосли ўрик.
Япроқларга хушомад қилиб
Елпиб қўяр ойни шаббода.*

Чиройли ўхшатилган, китобхон кўз олдига келтира оладиган гўзал тасвир. Шоира фақат ўзига хос пейзаж чизгилари билан чекланиб қолмайди. Биз ҳар доим кўриб юрадиган нарсаларга янгича қиёс беради. Қаранг:

*Ғўза — мўмин, итоаткор қиз,
Меҳнатлар қўлини бўшатмас.
Она — куз келгунча бировга
Тишини оқини кўрсатмас.*

Мана шу тўрт сатрда ўзбекнинг меҳнаткашлигию қизларимиз ибоси ажойиб тасвирланган. Пахтанинг очилиши она келганда шодланган қизнинг кулишига менгзалади. Миллийлик руҳи уфуриб турган мисра, ҳар бир адабиёт миллийлиги билан гўзал. Ижодкорларнинг мана шу ўзгачаликнинг «теша тегмаган» сўзлар орқали ифодаланса ардоқлидир. Шоира мана шундай ифодаларни китобхон кўнглига сингадиган тарзда айтиш мумкинки рассомона чизади. «Тунларим оқариб кетади, хаёлнинг расмини чизмоқдан» деган шоира фақат ранглар ўрнига сўзларни қўллайди:

*Қуёш толиқиб кетиб
Олов таёқларини
Ҳуржунига саржинлаб
Йиғиштира бошлади.
Даладан хориб қайтган
Товон ёриқ кетмонлар
Чангли юзларин ювиб
Гулзорга ёнбошлади.*

Табиатга шайдолик, «хазон тилида ёнган» сўзларни англаш истаги, умуман табиат тилини тушуниш орзуси кўнглига ором бермайди. Чунки табиат тили софлик тилидир. У табиат билан сирлашар экан, борлиққа кўнглини очади. Одамлар тушунмаган дардларини табиатга сочади, набобат билан сирлашади. Шунинг учун Ўктамой шеърларида ой, қуёш, юлдузлар, гул, ялпиз, мажнунтол япроқлари сиз билан тиллашади, дардингиз олгандек бўлади. Айни пайтда ўз ке-

чинмаларини сизга сўйлайди. «Намозшомгул», «Да-
рахт» каби шеърлари бунинг намунаси:

*Кўклам берган либосим
Ечиб олиб қўйди куз.
Тўзғин хаёл — япроғим
Битта қўймади эссиз.*

. . .

*Кўпчир танамда жоним,
Оҳ ақлдан озаман.
Йўқ, йўқ соф туйғуларим
Мен баҳорга ёзаман.*

ёки

*Шамол эшигимни тақиллатиб
Лақиллатиб қочиб кетарди.
Юраги тўлган ёмғир сирларин
Деразамга сочиб кетарди.*

Нақадар гўзал жонлантириш, ўхшатиш.

Китоб тўрт томчидан иборат. Ҳар бир томчининг ўз мазмун, моҳияти бор. Биринчи томчи «Боққа парда илар бахмал тун» деб номланиб, унда асосан табиат манзаралари, иккинчи томчи «кўнгил-томиб тугаган кўз ёш» бўлиб, унда асосан муҳаббат, садоқат, меҳр ва вафо ҳақида, «Ғам дарёси чуқур экан сузиб кета олмадим» деб номланувчи учинчи томчида турли мавзудалардаги шеърлар, тўртинчи томчи эса «сачратқилар» дейилиб унда мансуралар, қатралар жойланган.

Заррада қуёш акс этганидек, ҳар томчида шоира кўнглининг мавжлари, қувончу андуҳлари ўз аксини топган. «Шеърят софинчдир, севинчдир, аламдир, ўйдир» дея ёзганди истеъдодли шоир С.Сайид. Ҳақиқатан ҳам Ўктамойнинг кўнгил томчилари шеър

бўлиб томар экан, бу томчилар бора-бора туйғулар дарёсига айланади. Бу дарё мавжларининг самимийлиги билан сизни ҳам ўз бағрига оҳанрободай тортади. Чунки сатрларга изоҳ даркор эмас. Шеърни шеър қилгувчи ундаги бадий топилмалардир. Бадий санъатнинг жозибаси эса ўринли қиёсларда. «Томаётган кўнгилда» дилга сурур берувчи нарсалардаги биз илгаман нафисликларини кўрсатувчи топилмалар анчагина. *«Елканли оқ қайиқ — бодом гуллари», «Лўли — ой фол очар кафтингда», «Чақнаган юлдузлар — кўз ёшларим», «Кўнгил — йиғлоқи бир фаввора»* кабилар. Шоира бир нарсага икки хил мажоз берсада (масалан, кўнгилга) сиз бунга ишонасиз, чунки у ўз ҳолатидан келиб чиқиб, руҳият измида юриб ёзади. Ўктамойнинг кўпгина шеърларида бўртиб турган ҳис — соғинч. Бу соғинч кенг маънодаги қалб ҳолати. Ёлғонларга дуч келганда ҳақиқат соғинчи, хиёнат ўртаганда таскин соғинчи, ёлғизликда бир дилдош, дўст соғинчи. Бу азоблар ҳеч кимга бегона эмас, инсон борки ниманидир, кимнидир соғинади. Шу туйфайли шоира ўқувчининг ғойибона сирдошига айланади. «Мен ғойибдан сизни сўраб тилаб олдим, қолиб кетмай соғинчингиз соясида», «Фироқ қатл этар ҳар куни, соғинчларнинг ханжари билан», «Соғинчлар бош уриб дил ёрди тошга», «Соғинчим оч қушга айланди энди», «Соғинчларим — каллакланган тут». Бир туйғунинг турфа хил ифодаси. Ёлғизликнинг, соғинч ўртаган кўнгилнинг ўй-хаёллари. Бу ҳолатда лирик қаҳрамон сабрга суянади. Сабрнинг ортидан ёруғлик кутади, шарқона тавсиф.

*Ёмғирларин ичдим
соғинчни соғиб,
сарғайган сабримни
тўкаётирман.*

*Сенинг ҳайратингдан
яралдим гунё
чўксам ҳайратингга
чўкаётирман.*

Ўктамой шеърлари енгил ўқилади. Унинг ўзига хос оҳанг йўли бор. Шеърларидаги ритмик уйғунлик, ўқирман кайфиятини бир хил ушлаб туришга хизмат қилади. Тўпلامдаги асосий шеърлар руҳият тасвирига бағишланган. Лирик қаҳрамоннинг ботиний ҳолатини тасвирлаш устувор. Бу айниқса муҳаббат мавзусидаги шеърларида яққолроқ сезилади. Шоиранинг лирик қаҳрамони ўз муҳаббати йўлида ҳар қандай қийинчиликни енгиб ўтишга тайёр.

*Ҳижрон даштларида
кетдим агашиб
Тополмай тентийман
висолингга йўл.
Ишқпечон жонимга
ботар чирмашиб,
Менинг чанқоғимдан
қақраб кетар чўл.*

Лекин лирик қаҳрамон висол илинжида яшайди. Унга қувват бергувчи куч ҳам умиддир.

*Тошга меҳрим бердим
кечмоқлик душвор,
Вазмин ғамлар билан
чўкдим фироққа.
Балки кутагирсан
мени шоҳсувор,
Айрилиқ илгати
битган қирғоқда.*

Унинг зорланишдек кўринган сўзларида аксинча ёрни ардоқлаш, ундаги туйғулар тоза бўлиши истаги

ётади. Унинг туйғулари шунчалик кучлики, у муҳаббат йўлида ўз «юрагига ўт қўйиш»и мумкин.

*Мен билмайман
қандоқ севишни,
Юрагимга қўядурман ўт.
Тун чинқирар ноаларимдан
Соғинчларим – каллакланган тут.
Еллар сезар мажнунлигимни
Ҳасратимдан тугилади кун.
Сир сочилар дил сандиғимдан
Алангамдан ёниб кетар гул.*

Ҳиссиётлари кучли бўлгани учун шоира мушоҳадаларини сюжетли шеър тарзида эмас, кайфиятдан келиб чиқиб тасвирлашни хуш кўради. У ватан ҳақида ёзганда ҳам баландпаровозликдан сақланади, истакларига урғу беради:

*Юрак, сенга ишониб келдим...
Кўзларимни ҳайратга тўлдир,
Ватан сўзин қалбларга ўйдир,
Тилга сайроқ қушларни қўндир,
Юрак, сенга ишониб келдим.
Уфқлардан уйғониб келдим,
Ҳиссиётга чулғониб келдим,
Юрт, бўйингга қувониб келдим
Мен юракка ишониб келдим.*

Юракка ишонмоқ, ишончли қалбга ватан сўзини ўймоқ, умрлик садоқат, юрт хизматига ўзини шайламоқ эмасми?

Ў. Холдорова шеърларининг яна бир жиҳати шева сўзларини ўринли, чиройли қўллашидир. «Сабр деб қичқирар кеча ҳам Севил», «Озорлардан кетдим увалиб», «Нима излаяпсиз қуйканиб», «Хуллоларга ўраб

авайлаб». Сезгандирсиз бу мисралардаги «Севил», «куйканиб» каби сўзларни бошқа бирорта сўз билан алмаштириб бўлмайди. Алмашган сўз унинг маъно аттенкасини беролмайди. Зотан, сўз сеҳрини ҳис қилмоқликнинг ўзи шоирлиқдир. Тўпلامга сўнгсўз ёзган таниқди шоир Б. Рўзимухаммад ҳам бекорга ўз фикрларини «сўз таровати» деб номламагандир. Баҳром таъкидлаганидек Ўктамой анча фурсат матбуотда кўринмай, сўнг кетма-кет шеърий тўпلامларини эълон қилди. «Томаётган кўнгил»ни ўқигач, менинг назаримда шоира бекорга нафас ростламаган экан. Ўз маҳоратини ошириш устида, туйғуларини янада тиниқ тасвирлаш малакасини эгаллаш йўлида излангани маълум бўлди.

Ўктамойнинг қуйидаги сатрлари қалбини бир умр шеъриятга берганлигини далолатиدير.

*Бармоқ билан шеърлар ёзаман,
Қонли юрагимга ботириб.
Ҳақ маҳримга тушган юракнинг
Қолмагунча сиёҳи қуриб.*

Шоирага узоқ йиллар юрагининг «сиёҳи қуриб» қолмаслигини тилаб, тушкун кайфиятларга берилмасдан янада гўзал шеърлар ёзишини истаб қоламиз. Зотан, «Томаётган кўнгил» бунга умид уйғотади.

*Адҳамбек Алимбеков,
доцент.
«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»
газетаси. 2008 йил.*

КҰНГИЛДАН ТОМГАНЛАРИ

*(«Томаётган кўнгил» номли
китоб тақдиротидаги мушоҳадаларим)*

Ҳар бир шеър — ижодкор юрагидан жазиллаб узилган бир парча, унинг дарё кўнгилдан томган бир қатра. Шу асосга кўра, шеър ўқиш баайни шоир кўнгил дунёсининг бир водийсига саёҳат.

Ўктамой эл орасида бирмунча танилиб қолган шоира. Шунинг учун унинг шеърларига умумий таъриф-тавсиф беришдан қочиб мен шоиранинг «Томаётган кўнгил» тўпламига кирган бир-икки шеъри мутолааси асносида туғилган айрим фикрларимни билдириб ўтмоқчи бўлдим.

Мана, «Хафа бўлар қари чумоли» мисраси билан бошланадиган шеър:

*Хафа бўлар қари чумоли
Қайда шамол қайда у дайди.
Ҳил-ҳил пишиб ётган тутларган
Биттагина узиб берсайди.*

Тўплагма сўнгсўз ёзган Б. Рўзимуҳаммад бу масалнамо шеър, аммо масал эмас, дея тўғри қайд қилибди. Аммо айти шеърдан «шоира истеҳзо йўсинида нафсининг вайрон қилувчи кучга эга эканини чиройли тасвирлаган», деган хулосага келибди. Билмадим, эҳтимол нафс масаласи ҳам орада бўлса бордир, аммо баднафс ким бўлди унда? Чумолими? Ахир у қарилги сабабли ожиз, дарахтга чиқишга қийналиб, кимнингдир мададига кўз тутган ҳолда, «биттагина тут узиб берсайди» дея зорланади, холос, кўп нарса сўраётгани йўқ. Ҳатто шамол тутни ер билан битта қилиб

тўқканида афсусланиб ўзини койийди, ундан аввалги холатини афзал кўради.

*Келиб қолди ҳаллослаб шамол,
Ҳар новдага осила кетди.
Тутлар бўлди ер билан яксон
Чумолини ғашлик банг этди.*

Менимча, бу шеърда ортиқча бойликка, кераксиз давлатга эга бўлиш уволлиги, керагидан зиёд бойлик ҳаммаёқни вайрон қилувчи ёмон нарса экани, ундан кўра бироз эҳтиёжмандлик ҳатто маъқулроқлигини бадий ифодалаш мотиви етакчи. Чумоли эса мутлақо баднафс эмас, аксинча у сахий ҳам

*– Шунча тутни нима қиламан?
Майиз солай десам томим йўқ,
Қўни-қўшним чақирай десам,
Улар тўйлаб келган, қорни тўқ.*

ёки

*Қўполлик ҳам эви билан-га,
Бир донага кўнглим тўларди.
Кексалигим қурсин, бир тутни
Ўзим еб тушсам ҳам бўларди.*

деб якун ясалади.

Бу шеърнинг афзал жиҳати шундаки, одамнинг эсида қолади. Ҳозирги замонда кунда-кунора янги биттаси чоп этилаётган шеърӣ тўпламлардаги юзлаб шеърлар орасида яққол ажралиб турадиган, хотирадан дарров ўчиб кетмайдиган шеър ёзиш эса осон иш эмас.

Мен бу шеърнинг бадий жиҳатларини кўрсатишга уринмай қўя қолай (бир мисра ичидаги «**қайда** у **дайди**» каби ички оҳангдор мисраларни шоиранинг ўзи ҳатто «сезмай қолган»дай бўлиб юзага чиқарган ва

ҳ.). Ўктамойнинг шеърлятида яна бир хусусият сези-
лади. Бу унинг айрим шеърларида уч бўғинли туроқ-
ларнинг сидирға келишидир.

*Тўкилиб / кетади /юрагим
Сачраган /исмсиз /туйғудан.
Бағримда /мудраган/ хур қушлар
Уйғониб /кетади /уйқудан.
Ўғирлаб /кимнингдир/ оромин
Завқ олдим /тинчини /бузмоқдан
Тунларим/ оқариб/ кетади
Хаёлнинг /расмини /чизмоқдан.*

Бундай туроқланишни мен Чўлпон шеърларида
кўрган эдим (*Кечаси, / ойдинда, / оининг ҳам / хира-
роқ / вақтида // Не учун / кўзимга / ҳайбатлик /
кўриндинг // Эй менинг / айвоним / олдида / тик
турган / Биргина / туп арча?*)

Назаримда, шеърят нафақат маъно янгиланишла-
ри, шу билан бирга шаклий изланишларсиз тараққий
этмайди. Шу йўлда изланаётган Ўктамойнинг интилиш-
ларида яшил туйғулар тилайман.

***Зухриддин Исомиддинов,
филология фанлари номзоди.***

ЎЗБЕК ШОИРАСИНИНГ ҲИССИЁТ ЖИЛОЛАРИ

Бегоналар учрашганда тил тўсифига дуч келадилар. Улар бир-бирлари билан имо-ишора орқали мулоқотга киришмоқчи бўладилар, лекин бу қийин жараён. Бироқ тиришқоқлик яхши натижаларга олиб келиши мумкин. Бундай ҳолатда ҳатто сукунат ҳам мулоқотдан хабар беради. Ўзбекистонлик шоира Ўктамой ўзининг инглиз ва панжоб тиллардаги шеъри билан мамлакатимизга ташриф буюрди.

«Йиғлаётган юрак» китобини инглиз тилига профессор Қосим Маъмуров, панжоб тилидаги китобни эса, шоир Сварнжит Севи таржима вариантлари тақдим этилди. Ҳар иккала китоб бўйича Панжоб уюшмасида тақдимот ўтказилди. У ердаги аудитория ўзбек шоирасини жуда яхши кутиб олди.

Ҳинд халқ оғзаки ижодида ҳам, бугунги шеърятимизда ҳам бизнинг қизларимиз қайғуларини кўз ёши билан ифода этишган. Унинг ҳиссиётлари бизнинг ҳиссиётларимизга жуда яқин. Бизнинг хотин-қизларимиз ҳам қадимдан хурсандчилик ва қайғулардан кўз ёш тўкканлар. Бу Ўктамой шеърларида ҳам ўз ифодасини топган. Хотин-қизларимиз кўзларида тўла ёш билан табассумнинг ифода этиши ўзига хос мурожаат ифодасидир. Ўктамойнинг шеърларида ҳам ана шундай ҳолатларга кўплаб учрайди. «Кўзларимда йиғлайди ёмғир», «Хазонлар кузнинг кўз ёши», «Кўз ёшларим оқиб гулга айланган», «Юрагимда бир дарё оқар», «Суздик дарёдек кўз ёшлар ичинда» кабилар шулар жумласидандир. Шундай экан, Ўктамой ўз фикр-туйғуларини унинг башарий тили бўлган кўз ёши орқали ифода этади.

Шоира ўз туйғуларини аниқ шаклларга киритиш учун мавҳум иборалардан самарали фойдаланади. Охир-оқибат чин юракдан донишмандлик бўртиб пайдо бўлиб унинг шеърлари безовта қалбнинг майин исёнини ифодалайди. Бинобарин, профессор Қозоқбой Йўлдош ҳам Ўктамой майин ўйлаб, майин азобланади, у қўпол нарсаларни ҳам майин туйғуларда ифода эта олади — дейди. Унинг шеърляти тимсолларга жуда бой.

Майинлик Ўктамой табиатининг бир қисми, ҳатто у шеър ўқиганда ҳам унинг оҳанги майин. Ҳақиқатан ҳам унинг шеърлари оҳангида мусиқийлик сезилиб туради. Ўктамой туйғуларининг нозиклиги, аммо гоёларининг мураккаблиги бир-бири билан қоришиб, уйғунлашиб тингловчининг онгига таъсир қилади. Айни мана шу пайтда тил назаримда ҳиссиётлардан устун келадиган бир ҳайқириқдек ўзини намоён қилади.

Ўзбек тилидан инглиз тили орқали Ҳиндистоннинг Панжобигача етиб келган Ўктамой шеърляти экзотик муаттарликка эга. Бизнинг маданиятларнинг уйғунлиги шундаки, муҳаббатда доимо ҳажр ва висол устунликка эга бўлиб келган.

Унинг шеърларидан кўриниб турибдики, у табиат шоири, ўз кайфиятига мос табиатни рассомона чизади. Шоира шеърларидаги образлар ўқувчи тафаккурига таъсир қиладиган туйғулар бир вақтнинг ўзида ҳам ўткинчи, ҳам абадийдир. У ўз шеърларида ҳаммага маълум ва машҳур бўлган нарсаларни номаълум томонларини, хусусиятларини очиб беради.

Шоира шеърларида одамларнинг турли ҳиссиёт қирраларини очиш билан бирга ўз фикрларини образлар орқали ифода этиши инсоннинг ўйлашга ундайди ва вужудини эгаллаб олади. У ишлатган ибора ҳис-ҳаяжонга жуда бой. У ўз бошидан кечирган азобуқубатлардан чуқур хулоса чиқаради. Пировард на-

тижада бу юракдан ҳис қилинган донишмандликнинг, безовта қалбининг нозик исёнлари намоён бўлади.

Машҳур инглиз шоири Уильям Уордзворснинг «Карнайгул» шеъри билан шоира Ўктамойнинг «Лола» ҳақидаги шеърларининг тасвирилари ўртасида қандайдир руҳий яқинлик, боғлиқлик бордай. Чунки Уильям Уордзворснинг севимли гули карнайгул бўлса, Ўктамойнинг севимли гули лоладир. Уларнинг ифода ва талаффуз мелодияси ҳам бири-бирига жуда яқин.

Ўктамой:

*Порилаб ёнади лолалар
Шодликлар чакилаб томади.
Ям-яшил туйғулар бағрида
Лолага айлансам қанийди.*

деб ёзган бўлса,
Уильям Уордворс эса:

*Кўл бўйида карнайгуллар тебраниб рақс тушар,
Менга пешвоз чиқиб, лутф этарди,
Ва мен ўз ётоғимда танҳо қолганимда,
Карнайгуллар илтифоти кўз олдимга келтирсам,
Юрагим шодликка тўлиб кетарди.*

деб ёзади. Айниқса бу шеърларнинг инглиз тилидаги таржималари жуда бир-бирига яқин.

Ўктамой айна баркамоллик ёшида, унинг парвози баланд. Ўйлаймизки, ҳали кўплаб шеърят мухлисларига ўзининг нозик туйғулари билан гўзал шеърлар ёзиб, ошуфта кўнгилларга завқ-шавқ бағишлайди.

***С.Н. Тасниим, профессор,
адабиётшунос олим.
Ҳиндистон. «Лудҳиана трибун» газетаси.
4 май, 2009 йил.***

ТАРЖИМА – ДУНЁГА ЙЎЛ

Бугунги кунда жаҳон шеърляти балан баланда чўққиларга интилмоқда. Жумладан, ўзбек миллий шеърлятида ҳам турли йўналишларда ижод этаётган, изланаётган ижодкорларимиз асарларини ўқиб хурсанд бўласан киши.

Бугунги кун ўқувчисининг – дунёқарашини, шеърлятининг нозик тушунишини ижодкор зиммасига янада масъуляти юклаши табиий...

Шоира Ўктамой бир кун менга бир туркум шеърларини олиб келиб таржима қилиб беришимни илтимос қилди. баъзи шеърларини инглиз тилига ўғириб, Ҳиндистонда бўлиб ўтадиган Жаҳон шоирлари фестивалида иштирок этмоқчи эканлигини айтди. Фестивалда қатнашиш истагидаги шоирларнинг шеърлари конкурс асосида танланиши ва шунинг учун таржимани юқори савияда амалга ошириш кераклигини ҳам яширмади. Шунда мен бу шоира тушмагур инглиз тилидан ҳам анча хабари борга ўхшайди, деб ўйладим. Шеърларини синчиклаб ўқиб чиқдим. Улар балан руҳда ёзилган экан менга ҳам маъқул бўлди. Таржима жараёни ҳам кутилганидан анча энгил кечди. Шунини айтишни истаиманки, Ўктамойнинг шеърлари худди инглиз тилига таржима қилиш учун ёзилгандек эди. Шунинг учун руҳимда бир ишонч, ички қониқиш пайдо бўлди. Гўё шеърларидаги поэтик руҳ менга кўчгандай эди. Конкурс муддати яқин қолганлиги учун шоира таржимани тезлатишимни илтимос қилди. Мен таржимани уч кунда тугатиб, унинг электрон почтасига юбордим. Икки ҳафталар ўтар-ўтмай у мен таржима қилиб берган ўндан зиёд шеърларини барчасини сўзбоши билан

Ҳиндистонда инглиз ва ҳинд тилларида бутун дунёга тарқаладиган «Критя» деб аталадиган адабий веб-журналида босилганлиги ҳақидаги хабарни айтиши, ҳатто, ҳинд ва инглиз тилларида чиққан шеърларини интернетдан кўчириб олиб келиши мен учун ҳам қутилмаган янгилик бўлди.

Фестивал бошланишига икки ой қолганида шоира маъруза ва ўз шеърларини инглиз тилида ўқиши, савол-жавобларини ҳам инглиз тилида олиб боришини англаб етди ва тезкорлик билан инглиз тилини ўрнанмоқчилигини билдирди. Махсус тезкор тил матрекслари ва алгоритми асосида ишлаб чиқилган компьютер дастури асосида олиб борилган 2 ойлик машғулотлар давомида шоира инглиз тили мулоқот асосларини ва бир нечта таржима қилинган шеърларини ифодали ўқиш малакаларини тузукки-на эгаллаб олди.

Бир куни менга, домла шунча узоқ йўл босиб бошқа бир давлатга борсамда қўлимда фестивал қатнашчиларига кўрсатадиган бирорта китобим бўлмаса, улар ўзбек тилидаги китобларимни ўқий олмасалар, ҳеч бўлмаса йигирма-ўттизтасини зудлик билан таржима қилиб берсангиз. Мен кичикроқ китобча тайёрласам деб қолди. Лекин тиниб-тинчимас ижодкор жадал ҳаракатлар билан югуриб-елиб бир ҳафтада «Маъюс тонг» номли китобини инглиз ва ўзбек тилларида чиқариб улгурди. Шу тариқа шоира Жаҳон шоирлари фестивалида қатнашди. Унинг шеърлари анчагина шов-шувга сабаб бўлди. Орадан кўп вақт ўтмай унинг икки шеърлар тўплами Ҳиндистонда инглиз ва панжоб тилларида нашр этилди.

Шоиранинг шеърларини ўқиган киши ўзини жонли табиат манзараларини томоша қилаётгандек ҳис қилади. У шеърларида инсонни табиатнинг ажралмас бир бўлаги эканлигини, инсон руҳияти кўп жи-

хатдан табиат ҳодисаларига боғлиқлигини, улар ўрта-сидаги узвий яқинликни ўз ҳиссиётлари билан уй-гунаштириб юборади. Шоира шеърларида ўзининг мавҳум туйғуларига сўз билан аниқ шакл беради. У ўзининг кўнгил сувратларини чиза оладиган истеъдодли ижодкор деб ўйлайман. Шоира фойдаланган образ ва иборалар, услублар мафтункор. Тўғри шеърларни таржима қилиш жараёни ҳам осон кечмади. Чунки унинг шеърлари образларга бой, турли ўзбекона қочиримлар ва истиораларга бойлиги боис, баъзан анча-мунча изланишимга, тер тўкишимга ҳам тўғри келди.

Ҳиндистонда китоб чиқаётган кунларнинг бирида кечки пайт шоира менга телефон қилиб қолди. Айтишича, у ҳозиргина интернет орқали бир хат олибди ва унда Ҳиндистонда чоп этилаётган китоби Тожмаҳалга бағишланганини айтишибди. Чунки, у учрашувларда Тожмаҳални бориб кўриш ёшлиқдаги орзуси эканлиги ва бу ерга келиб бу тарихий обида-ни кўриш шарафига муяссар бўлганини алоҳида таъкидлаган экан. Менга «Китобим Тожмаҳалга бағишланган бўлса-ю, лекин китобимда шу ҳақида бирор шеър бўлмаса қандай бўларкин, агар ҳозир шу шеърни ёзсам эртага таржима қилиб бера оласизми, эртага охириги кун экан вақт жуда тифиз » деб қолди. Шу кунларда ишларим жуда кўпайиб кетганлигидан бош қашишга вақт йўқ эди. Бунинг устига таржима мураккаб жараёнлигини унга тушунтирдим. Шундай бўлсада тушликка чиқаман деб турган пайтим келиб қолди-да шеърни ҳозир юбормасак китобига кирмай қолиб кетиши мумкинлигини айтиб қатъий туриб олди. Таваккал қилишга тўғри келди, у айтиб турди, мен компьютерда таржима қилиб ёзиб кетдим. Ўчакишгандай шеър анчагина катта экан. Ярим соат ичида шеър тайёр бўлди. Нимагадир шеърлар

таржимада қофияси билан қўйилиб келарди, бирор марта лугатга қараб бирор сўз ахтаришга эҳтиёж бўлмади. Билмадим, бу илоҳиётданми ёки Мумтоз-маҳалнинг муқаддас руҳи қўлладими, хуллас таржима шу заҳотиёқ Ҳиндистонга юборилиб, китобга кири-тилишига эришилди.

Шоира Ҳиндистонда қўшалок китоблари чиқиб, у ерда кўплаб шаҳарларда шеърият ихлосмандлари билан учрашувлар ва китобининг тақдимотларини ўтказиб қайтгандан сўнг, унга Ҳиндистоннинг турли бурчакларидан мухлислардан хатлар кела бошлади. Ўқтамой бу хатларни олиб келиб менга кўрсатганида жуда шод бўлдим. Чунки, булар менинг ҳам меҳнатим юзага чиқаётганидан бошим осмонда эди. Ҳинд диёрида ҳамюртимиз ҳақида чиққан газета ва журналлардаги мақолаларни ва унинг номига келган илиқ сўзлар битилган мактубларни тўплаб қўйган эдим. Шуни Сиз ўқувчиларга ҳам ҳавола этишни жоиз деб билдим.

1. «Йиғлаётган юрак» номли шеърлар тўпамини панжоб тилида ўқиган «Дайник Бхашкар Панжоб» журналининг ҳаммуҳаррири жаноб Жаджииван Сони ўз хатида шундай ёзади: Мен сизнинг «Йиғлаётган юрак» деган шеърлар тўпамингизни панжоб тилида ўқидим. У менга олам-олам лаззат бахш этди. Мен уни уч марталаб қайта-қайта ўқиб чиқдим. Мен авваллари ҳеч қачон ўзбек шеъриятини ўқимаган эдим. Сизнинг китобингиз менда ўзбек шеъраятини янада кўпроқ ўқишга истак пайдо қилди. Сизни худо ўз паноҳида асрасин, Сизга ўзбек адабиётининг банд чўққилари забт этишни тилаб ибодат ва дуо қиламан.

2. Ҳиндистоннинг Янги Деҳлида чиқадиغان (**16 май, 2009 йил**) «АКС» ойлик адабий-бадий журналида шоира шеърларига алоҳида саҳифа ажратиб, китобнинг муқовасига унинг «Йиғлаётган юрак» деб китобини

номи қўйилган. **Журнал бош саҳифасида шоира китобларига ёзилган таҳлилий бир мақоласи босилган.** Унда бир адабиётшунос олим, таржиманинг муҳимлигига алоҳида урғу бериб, Ўктамой шеъри ўзбек тилидан сифатли таржима қилинганлиги билан эътиборга таҳсин эканлигини алоҳида таъкидлайди. Сўнг китобда инсон туйғулари нақадар тийран тасвирлангани ва улар ўқувчининг юрагига чуқур таъсир қилишида ижодкорнинг ролига юқори баҳо берилган. Шоиранинг бир туркум шеърлари шу журналнинг икки саҳифасида берилиши эътиборга моликдир.

3. «САДА РОНДА ЕЙ ДИЛ МАХИЯ» ва «Май наат из виипинг» китобларининг Ҳиндистонда нашр этилиши ҳақида Чадигарҳда чиқадиган «Динак жардан» газетасида шундай маълумотлар берилган.

Яқинда Ўктамойнинг (Ўктамхонум) Ҳиндистонда нашрдан чиққан икки тилдаги «Йиғлаётган юрак» китоби тақдимоти учун Чандигарҳга ташриф қилди. Ўктамой ўзбекистонлик Зулфияхонумни Амрита Притам таржимасидан 30 йил кейин панжоб тилига таржима қилинган шоирадир. Ўктамой китобларининг тақдимоти бир қатор шаҳарларда, жумладан, Чандигарҳ, Лудҳиана, Фрадкот, ва Амритсар шаҳарларида бўлиб ўтди. Тадбирларда Ҳиндистоннинг бир қатор машҳур шоир ва танқидчилари, жумладан, доктор. С.С Нур, Амаржит Гривал, Др.Н. Тасним, Др. Д. Манмахан Синх, Манжит Индра, Др. Р. Навте Бхарз, Др. Каждев Синх, Проф. Азиз Пархар, Жасванд Зафар, Девендра Рал ва бошқалар, қатнашиб, шоира шеърларини юқори баҳоладилар.

4. Ҳиндистондаги «Крития» веб-сайтининг муҳарири шоира Рети Саксина хоним ўз хатида Ўктамойнинг Чндигарҳда Жаҳон шоиралари Фестивалида қатнашганлиги учун ёзган миннатдорчилик хатида

шундай сўзлар бор: «Чандигарҳга Критя-2008 фестивалига қатнашиш учун ташриф қилганлигингиз учун сизга чин юракдан раҳматлар айтишни истайман. Сизнинг иштирокингиз фестивалга ўзгача руҳ ва тадбирнинг мафтункорлигига алоҳида файз бағишлади. «Критя 2008» фаолиятини шарафлаганингиз учун яна бир бор Сизга раҳмат.

5. Кералалик шоир: Шридҳаран Парокодэ: Менинг хурматли шоирам Ўктамой, Сизнинг шеърларингизни ўқишдан жуда ҳам бахтиёрман. Шеърларингиз мени ўзига маҳлиё қилиб қўйди. Бунинг учун Сизга катта раҳмат. Мен сизнинг баъзи шеърларингизни ўз тилимизга таржима қилишни истайман, токи бизнинг халқимиз ҳам сизнинг гўзал шеърларингиздан баҳраманд бўлсинлар.

6. Покистонлик дипломат Хуррам Аслам Хан:

Сизнинг ҳис-туйғуларга бой гўзал ва таъсирчан шеърларингизни ўқидим ва уларни Покистонда нашрдан чиқаришга қўлимдан келадиган барча саъй-ҳаракатларни қиламан.

7. Ҳиндистон Қитъалараро Маданиятлар уюшмаси директори, Халқаро Ёзувчилар клуби Президенти Дев Бҳардува:

Ўктамой, Сизни Жайпур шаҳрида 2009 йил ноябр ойида бўлиб ўтадиган «5 Жаҳон Халқаро Ёзувчилар» фестивалига таклиф этаман. Албатта келинг, чунки кўплаб шоир-ёзувчилар сизни кўришга муштоқлар, ва сиз бу ерда Ҳиндистонинг турли ўлкаларидан келган, турли тилларда ижод қиладиган ёзувчилар билан учрашашиш имкониятига эга бўласиз. Улар сизнинг шеърларингизни ўз тилларига албатта, таржима қиладилар деб умид билдираман

8. Доктор Шарма «Панжоб меҳрини қазониб» деган сарлавҳа остида эълон қилган мақоласида шундай фикрлар мужассам:

«Ифода воситасидан қатъий назар шеърият инсониятнинг бадиий туйғулари, ҳиссиётлари, илҳомларининг онаси ҳисобланиб, сўзларнинг шеърий ифода этилиши уйғунлик парадигмасида айнан қалбга таъсир қилади. Менимча, Ўктамойнинг ўзи яратганнинг моҳир устаси бўлган таъбиатнинг марҳаматидир. Ўзининг икки китобининг тақдимоти учун Ҳинди Ёзувчилари уюшмаси таклифига мувофиқ шаҳримизга ташриф этган шоира ўзининг шеърга бўлган меҳри, табиатга бўлган муҳаббати билан Панжобнинг бой маданиятини янада бойитди.

Янги Дехлидаги Саҳития Академиясида «Йиғлаётган юрак» номли китоби ҳам инглиз, ҳам панжоб тилида тақдим қилинди. Ўктамой ўз чиқишида инглиз тилидан Панжоб тилига таржима қилган шоир С. Севига шеърда ифодаланган ҳис-туйғуларни тўлиқ бера олганлиги учун миннатдорчилик билдирди. Унинг шеърлар тўплами Тоғмаҳалнинг боқий гўзаллигига бағишланганлиги, шоиранинг ҳинд маданий меросидан нақадар тўлқинланиб, завқланиб гапирганидан далолат беради.

9. Англиялик шоира И. Малерсон:

Шеъларингизни ўқиб ҳайратга тушдим жуда гўзал!

Сиз, чинакам шоирсиз. Ёзганларингиз инсон қалбини жунбушга келтириб унга завқ-шавқ бағишлайди.

Бундай мисолларни яна кўплаб давом эттириш мумкин. 2009-йилнинг майида, Япониянинг ойлик «Аппиев» журналида «Ўзбек шеърияти Ҳиндистонда» номли мақолада ҳинд диёрида икки тилда босилиб чиққан шоира китоблари ҳақида батафсил маълумот берилган.

Бундан ташқари Ҳиндистонда чиқадиган бир неча газета ва журналларда юртдошимиз ижоди ҳақида мақолалар ва ҳинд адабиётшунос олимларининг бир қатор тақризлари ҳам берилганлиги қувонарли ҳол албатта.

«Лудиантрибун» газетасида »Ўзбекистондан Лу-
дианагача сўз қудрати», «Динак жарден» газетасида
«Ўзбек шоираси Ҳиндистонда» сингари ҳамюрти-
миз ҳақида ўнлаб мақолаларни чоп этилиши нафа-
қат шоирага берилган баҳо, балки ҳинд халқи биз-
нинг адабиётимизга кўрсатган ҳурмати, эътибори ҳам
деб қараш мумкин.

Олис Ҳиндистонда аجدодларимиз барпо қилган
гўзал Тожмаҳал ёдгорликлар обидаси шарафига ба-
ғишлаб тақдим этилган «Йиғлаётган юрак» кито-
бини ҳинд диёрида чоп этилиши маданий ҳаёти-
мизда қувончли воқеа саналади. Бу ўзбек-ҳинд хал-
қлари дўстлиги ва ҳамкорлик алоқаларининг барқ-
арорлигини, адабиётнинг чегара билмаслигини да-
лолатидир.

*Қ. Маъмуров,
доцент, таржимон*

МУҲДАРИЖА

ШЕЪРЛАР

«Хазондек қовжираб...».....	4
«Шамол-фаррошлардай...».....	5
«Ёстиғим бардошдир...».....	6
«Мен кўклам фармони...».....	7
«Ёлғизлик ҳоритган...».....	8
«Мен сизсиз ҳеч кимман».....	9
Ёмғир ўлчагич.....	10
«Юлдузлар — ошиқнинг...».....	11
Мен — хатоман.....	12
«Ўтган кун-хотира».....	13
«Сизни излай-излай».....	14
«Уйғониб кетади».....	15
«Хаёлларинг яшашга қўймас».....	16
«Тун лайлируй руҳимда».....	17
Гул дарахти.....	18
«Кўклаб кетган...».....	19
«Бошимга қилай болиш».....	20
«Бу — не ёмғирдирки».....	21
«Умрим — узун кўйлагим».....	21
«Мени абгор этган...».....	22
Тушкунлик.....	23
САЧРАТҚИЛАР	24
ТЎРТЛИКЛАР	28
«Болам...».....	29
Ҳадик.....	30
Осмон эдим.....	31
Бу ризқим.....	32
Куз шовқини.....	33

Севинч.....	34
«Севинчдан ирғишлар...».....	35
Соғинч қушлари.....	36
«Бўрон...».....	37
«Хафа бўлар...».....	38
«Қуёш толиқиб кетиб».....	39
Намозшомгул.....	40
«Кетдим...».....	41
«Оғочлар бағрида...».....	42
«Маънос тонглар...».....	43
Соғинч сояси.....	44
«Сизни бошқа...».....	45
«Қаршимда бир гулхан».....	46
Сеңдан кетаман.....	48
«Орамизда сирли кўприк...».....	49
«Бу чарх мени...».....	50
«Мен билмайман...».....	51
«Олов билан...».....	52
Сигмайди.....	53
«Нигоҳингиз бошлаб...».....	54
«Ёнмоқ истаб...».....	55
«Кипригим шохида...».....	56
«Кўнгил...».....	57
Калта қўл.....	58
«Осмондай йиғлагим келяпти...».....	60
«Қор ёғилар...».....	61
«Она...».....	62
«Кўзим — қайнаётган...».....	64
«Бармоқ билан шеърлар ёзаман...».....	65
Шўркўрғон.....	66
«Қаҳри қаттиқ...».....	67
«Маним бир душманым бор».....	68
«Қуйлаб бўлгач...».....	70
Юрак.....	71

Дилобарнинг шеъри.....	72
«Сирдонимнинг сирлари...».....	73
Ҳали.....	74
Менга нима.....	75
Менга аталган кун.....	76
«Кун чиқди-ю...».....	77
«Тўкилиб кетади...».....	78
«Нима изляяпсиз...».....	79
«Сиз юксакни кўзлаган...».....	80
«Сиз кетдингиз...».....	81
«Ҳижрон даштларида...».....	82
«Мен ўйиндан чиқдим...».....	83
Хитой девори.....	84
«Боққа парда илар...».....	85
«Бесабр соғинчдан...».....	86
«Хаёлингга ўралгим келди...».....	87
«Меҳрнинг этагин тутиб...».....	88
«Ёлғон мени...».....	89
«Уйғонмоқ мушкулми...».....	90
Тоғда.....	91
«Ўйглаётган хазон...».....	92
Манзара.....	93
Кашфиёт.....	94
Кадр ортидаги одамлар.....	99
Қўшиқ — миллат қалби.....	104
Кулдириб яшаш завқи.....	108
Иқтидор ва меҳнат қўшқанот бўлса.....	113
Ҳар ким қилса ўзига.....	119
Модаркуш.....	125
Яшил эди орзулари.....	135
ТАРЖИМАЛАР	
Амрита Притам.....	142
Сварнжит Севи.....	147

Ислом Туркай.....154

ЛАТИФ СУҲБАТЛАР

Ҳ. Аҳмедова.....160

Дийдор. О. Тўрақулова.....167

ҲАЙРАТЛАР ЎЛКАСИ.....173

ЭЪТИРОФ

Яхши одамлар соғинчи. Ҳ. Қудратиллаев.....254

Исён оҳанглари. Қ. Йўлдош.....258

Сўз таровати. Б. Рўзимуҳаммад.....268

Томчилар сеҳри. А. Алимбеков.....271

Қўнгилдан томганлар. З. Исомиддинов.....278

Ўзбек шоирасининг ҳиссиёт жилолари

С. Н. Тасним.....281

Таржима — дунёга йўл. Қ. Маъмуров.....284

Ўқтамой

Сирдон

Муқовадаги суратни расом
Темур Саъдулла чизган

Муҳаррир *Ҳамроқул Асқар*
Мусаввир *Даврон Ражабов*
Бадий муҳаррир *Аслиддин Жўраев*
Техник муҳаррир *Шавкат Жўрабоев*
Саҳифаловчи *Акмал Жўрабоев*

uktamoy@bk.ru
www.uktamxonim.blogspot.com.

Босишга рухсат этилди ?..?. 2010 йил.
Бичими 84x108.¹/₃₂ Ҳажми 18,5 ш.б.т
Адади 500 нусха. Буюртма № ???.
Шартнома ??/?

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий
кутубхонаси нашриёти

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий
кутубхонаси босмахонасида чоп этилди.
Тошкент шаҳри, Истиклол кўчаси 33.